

VYSOKÁ ŠKOLA POLYTECHNICKÁ JIHLAVA

Katedra cestovního ruchu

**Židovské památky Vysočiny
nedílná součást ČR tohoto regionu**

Bakalářská práce

Autor: Petra Laštovičková

Vedoucí práce: Mgr. Eva Hornáková

Jihlava 2010

Anotace

LAŠTOVIČKOVÁ, P. Židovské památky Vysočiny – nedílná součást CR tohoto regionu: Bakalářská práce, Jihlava: VŠPJ. 2010. 155 s.

Bakalářská práce se zabývá židovskými památkami, nedílnou součástí cestovního ruchu na Vysočině. Charakterizuje základní rysy židovství a jeho postavení v průběhu dějin. Další část se zabývá zmapováním a představením židovských památek, které se nacházejí na území kraje Vysočina. Podrobně je v práci popsána oblast Polná. Tímto byly připraveny podklady pro zájemce o tuto problematiku.

Klíčová slova

Židé, židovské památky, synagoga, židovský hřbitov, Polná

Annotation

LAŠTOVIČKOVÁ, P. Jewish landmarks in the Vysočina region – an integral part of tourism in this region: Bachelor work, Jihlava: VŠPJ. 2010. 155 p.

The thesis presents jewish landmarks in the Vysočina region as an integral part of this region. It describes characteristic features of Judaism and its position in the course of history. Next part gives detailed information on Jewish landmarks which we can find in the Vysočina region. A deep description is devoted to the town Polná. This work provides source materials for persons concerned with this topic.

Key words

Jews, Jewish landmarks, Synagogue, Jewish cemetery, Polná

Touto cestou bych ráda poděkovala vedoucí své bakalářské práce Mgr. Evě Horňákové za odborné vedení, nápady a vstřícnost při psaní této práce. Dále děkuji pracovníkům Městského muzea v Polné za poskytnutí řady materiálů, zejména pak ředitelce Martě Vomelové.

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je původní a zpracoval/a jsem ji samostatně. Prohlašuji, že citace použitých pramenů je úplná, že jsem v práci neporušil/a autorská práva (ve smyslu zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů, v platném znění, dále též „AZ“).

Souhlasím s umístěním bakalářské práce v knihovně VŠPJ a s jejím užitím k výuce nebo k vlastní vnitřní potřebě VŠPJ .

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje AZ, zejména § 60 (školní dílo).

Beru na vědomí, že VŠPJ má právo na uzavření licenční smlouvy o užití mé bakalářské práce a prohlašuji, že **s o u h l a s í m** s případným užitím mé bakalářské práce (prodej, zapůjčení apod.).

Jsem si vědom/a toho, že užít své bakalářské práce či poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem VŠPJ, která má právo ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, vynaložených vysokou školou na vytvoření díla (až do jejich skutečné výše), z výdělku dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence.

V Jihlavě dne

.....

Podpis

Slovník používaných výrazů

Asimilace	přizpůsobení se, včleňování obyvatelstva ve většinové skupině tak, že ztrácí některé své kulturní znaky a osvojuje si znaky jiné
Diaspora	židovské osídlení mimo izraelskou zemi, rozptýlení národa v cizím prostředí
Emancipace	zrovnoprávnění, vymanění se z podřízeného postavení ve společnosti
Familiant	otec rodiny, kde pouze na nejstaršího syna přecházelo právo ženitby
Ghetto	židovská čtvrť, oddělená část města, kde Židé směli žít
Holocaust	novodobý výraz pro vyvraždění Židů nacisty za 2. světové války
Chasidismus	náboženské hnutí založené na mysticismu, radosti, lásce k Bohu a bližnímu, vzniklo v pol. 18. stol. na Ukrajině
Mikve	rituální očistná lázeň pro muže i ženy, nádrž s čistou přírodní vodou
Obecní dům	židovská radnice, sloužila společným potřebám větších židovských obcí
Obřadní síň	budova při vstupu na hřbitov, sloužila ke konání pohřebních obřadů, vyvinula se z jednodušší márnice
Pogrom	davová protizidovská demonstrace, spojená s násilím, pleněním a vražděním
Chevre kadiša	pohřební bratrstvo, které se staralo o hřbitov, o rituální přípravu zemřelých a zajišťovalo pohřby a návštěvy nemocných
Rabín	duchovní, náboženská a soudní autorita
Stéla	typ deskového náhrobku zapuštěného kolmo do země
Suka	provizorní obydlí se střešou z větví, využívané při svátku Sukot
Synagoga	budova určená ke konání společných modliteb a čtení Tóry
Šabat	sváteční den odpočinku, od pátečního západu slunce do východu hvězd v sobotu večer

Talmud	sborník shrnující veškerou židovskou ústní tradici, obsahuje dispute tří tisíc učenců o náboženských zákonech, morálce, umění a vědě
Tóra	Pět knih Mojžíšových, základní bohoslužebný předmět v synagoze v podobě pergamenového svitku
Tumba	typ náhrobku připomínající svým tvarem malý domeček, často zděný a opatřený střechou
Žid	příslušník izraelského národa, vyznavač judaismu
Žid. obec	náboženská pospolitost s volenou samosprávou, s vlastní synagogou, kantorem, příp. rabínem
Žid. hřbitov	pohřebiště Židů se specifickými požadavky, včetně zásady neporušitelnosti hrobů (zdroj: Klenovský 2001)

Obsah

1 Úvod a cíl.....	10
2 Teoretická část	12
2.1 Dějiny Židů	12
2.1.1 Biblická doba	12
2.1.2 Doba Talmudu	16
2.1.3 Od středověku do nové doby	17
2.1.4 Holocaust	22
2.1.5 Od holocaustu do současnosti.....	27
2.1.6 Židé v Čechách a na Moravě	28
2.2 Židovské tradice a zvyky	42
2.3 Židovské svátky, náboženské slavnosti a smuteční dny	46
2.3.1 Židovské svátky	46
2.3.2 Náboženské slavnosti.....	49
2.3.3 Smuteční dny	50
3 Praktická část	51
3.1 Představení židovských památek na Vysočině	51
3.1.1 Jihlava	51
3.1.2 Puklice	53
3.1.3 Větrný Jeníkov	54
3.1.4 Horní Cerekev.....	55
3.1.5 Batelov	56
3.1.6 Střítež.....	57
3.1.7 Brtnice.....	58
3.1.8 Třešť.....	60
3.1.9 Telč	62
3.1.10 Velké Meziříčí	63
3.1.11 Jemnice	65
3.1.12 Police u Jemnice	66
3.1.13 Moravské Budějovice	67
3.1.14 Třebíč	68
3.1.15 Kamenice nad Lipou.....	71
3.1.16 Černovice	72
3.1.17 Nová Cerekev	74
3.1.18 Pacov.....	76

3.1.19 Hořepník	76
3.1.20 Lukavec.....	77
3.1.21 Košetice	78
3.1.22 Humpolec.....	79
3.1.23 Ledeč nad Sázavou	81
3.1.24 Světlá nad Sázavou	83
3.1.25 Golčův Jeníkov	84
3.1.26 Habry	87
3.1.27 Havlíčkův Brod.....	87
3.2 Polná	91
3.2.1 Židé v Polné	91
3.2.2 Židovská čtvrť.....	93
3.2.3 Synagoga.....	94
3.2.4 Židovský hřbitov	96
3.2.5 Hilsneriáda	97
3.2.6 Příklad nacistické perzekuce v Polné.....	99
4 Návštěvnost a propagace židovských památek.....	103
5 Závěr	107
Seznam použité literatury	109
Seznam ostatních zdrojů	111
Seznam příloh	117

1 Úvod a cíl

O Židech a o tom, co se dělo za války, jsem slýchávala už od dětství od babičky, která se narodila v r. 1921 a tuto dobu pamatuje. Na základní škole jsme se poté učili o 2. světové válce a došli jsme i k holocaustu. Pamatuji si, že už v době, kdy jsme s bratrem chodili na základní školu, jsme sledovali s otcem dokumenty s výpověďmi pamětníků o hrůzách války, které zažili v koncentračních táborech. Už v té době to pro mě bylo velmi emotivní téma.

Při studiu na VŠPJ jsem využila možnost zapsat si volitelný předmět Základy religionistiky, který se zabýval i judaismem. Téma své bakalářské práce znám od r. 2009, kdy jsem zpracovávala v předmětu Metodika průvodcovské činnosti téma židovských památek na Vysočině. U zkoušky z tohoto předmětu se mě Mgr. Hornáková zeptala, jestli by se mi toto téma nelíbilo na bakalářskou práci. Neváhala jsem a souhlasila. Těšila jsem se na to, že se o židovství, jejich kultuře a zvycích dozvím nové informace. Do té doby jsem o některých ani neslyšela, a to jsem z Vysočiny. Celý život bydlím nedaleko Polné a znala jsem židovské památky pouze v Polné, Třebíči, Jihlavě a Třešti.

Ve své práci jsem se nezaměřila pouze na historii židovských památek, ale snažila jsem se zpracovat toto téma i z pohledu cestovního ruchu, který studuji. Cílem mé práce je charakterizovat základní znaky židovství a přiblížit čtenáři postavení židovského obyvatelstva v průběhu dějin, od jejich prvopočátků až po současnost. Dále se chci věnovat charakteristice židovských tradic, zvyků a nezapomenu ani na židovské svátky a slavnosti, které jsou pro Židy významnými událostmi.

Další části mé práce jsem se nemohla dočkat. Čekaly mě výlety, při kterých jsem chtěla získat co nejvíce informací o navštívených židovských památkách. Byla jsem rozhodnutá, že všechny památky, o kterých se budu zmiňovat, navštívím a pokusím se zachytit jejich atmosféru svým fotoaparátem. Vzhledem k tomu, že žiji nedaleko Polné, rozhodla jsem se, že zpracuji podrobně oblast Polné. Ve své práci se zmíním o židovském osídlení, synagoze, židovském městě, polenském židovském hřbitově, kauze Hilsneriáda a věnovat se budu i osudu dvou rodin z Polné, které zažily holocaust. Část

práce se bude věnovat propagaci a návštěvnosti židovských památek na Vysočině. Původně jsme se s Mgr. Hornákovou domlouvaly, že ještě připravím nabídku zájezdu po židovských památkách pro zájemce o tuto problematiku. Při jedné z konzultací jsme se ale dohodly, že zájezd a jeho kalkulaci dělat nebudu. Problematika židovství je zastřená a má o ni zájem jen nepatrná část obyvatelstva. Výzkumnou částí mé práce se tak stane zmapování, vytvoření seznamu a charakteristika židovských památek na Vysočině. Pomocí tohoto seznamu památek si může každý vybrat, co by ho zajímalo a udělat si výlet. Doufám, že se mi podaří zdůraznit to podstatné a má práce bude využita, ať už jednotlivci nebo skupinami osob. Toto téma je velmi rozsáhlé a jednotlivé části by vystačily na samostatnou bakalářskou práci.

Ráda bych se ještě zmínila o přílohách, které můžete vidět na konci práce. Ukázkou pronásledování Židů jsou první 4 přílohy. První přílohou je nařízení, které upravovalo kontakt obyvatelstva s židovským. Druhé nařízení se týkalo domovského práva Židů. Třetí a čtvrtou přílohou jsou ukázky formulářů, které muselo židovské obyvatelstvo vyplňovat. Jsou to oznámení o sňatku a prohlášení o rodovém původu. Zbytek příloh tvoří fotografie židovských památek, které jsem nafotila při svých cestách. Poslední částí obrazové přílohy jsou pohlednice z doby Hilsneriády a fotografie rodiny Aufrechtovy a Subertovy z Polné.

2 Teoretická část

2.1 Dějiny Židů

Převážnou část teoretické části mé bakalářské práce tvoří dějiny Židů. Dějiny židovského národa, které sahají přes tři tisíce let zpátky, jsem charakterizovala od jejich prvopočátků až do současnosti v šesti podkapitolách.

2.1.1 Biblická doba

Židovské dějiny začínají v období starověku. Nejdříve se odehrávaly na území starověkého Izraele, kde se mísily kultury egyptské, mezopotamské, fionické aj. (Sadek, 1992)

Před příchodem izraelských kmenů bylo toto území osídleno převážně semitskými Kananejci, proto se území nazývalo Kanaán. Kolem r. 1250 př. n. l. pronikly do Kanaánu izraelské kmeny. O osudech těchto kmenů informují biblické texty Pěti knih Mojžíšových, především kniha Genesis, která popisuje osudy praotců izraelských kmenů – Abraháma, Izáka, Jákoba, Josefa a dalších. Podle Bible se část Izraelitů usadila v Egyptě, kde se dostala do otroctví, ale nakonec byla vysvobozena Mojžíšem. Poté byl Mojžíš nucen uprchnout z Egypta do starověkého Midianu. Zde se mu zjevil Bůh Hospodin, který Mojžíše pověřil, aby vyvedl Izraelity z Egypta do Kanaánu – Země zaslíbené. Během čtyřicetiletého putování se Hospodin zjevil Mojžíšovi na hoře Sinaj a uzavřel s ním smlouvu, podle které se Izraelité stali jeho lidem a on jejich Bohem. Bůh vyhlásil Desatero přikázání. (Sadek, 1992)

Na území Kanaánu se Izraelité členili na jednotlivé kmeny, které ale spojovala víra v biblického Boha. Izraelité nazvali toto území zemí Izraelskou. Izraelité se střetávali nejenom s Kananejci, ale i s Filištiny, Moabity, Ammonity či Edomity. (Sadek, 1992)

V průběhu dalšího historického vývoje se izraelské kmeny usazovaly a kromě pastevectví se zabývaly také zemědělstvím a řemesly. Vliv sousedních území a válečné konflikty vedly ke vzniku království. Vojevůdce Saula zastínil David, který se ujal vlády přibližně v letech 1000–960 př. n. l. David sjednotil izraelské kmeny do království a za hlavní město zvolil Jeruzalém. Davidovým nástupcem se stal Šalamoun,

jehož hlavním činem byla stavba Jeruzalémského chrámu. Probíhaly konflikty mezi severní a jižní částí země, která byla osídlena kmenem Juda. Když Šalamounův nástupce Roboam odmítl snížit daně izraelským kmenům na severu, rozpoutala se vzpoura, která skončila odtržením severní části. Vznikla dvě království, jižní judské s hlavním městem Jeruzalémem a severní izraelské s hlavním městem Samaří. V judském státu vládla davidovská dynastie, v severním Izraeli se vládci často střídali. Posledním velkým izraelským králem byl Jeroboam II. Po jeho smrti se severní Izrael dostal do konfliktu s Asýrií, která zničila damašské království, dobyla Samaří a značná část obyvatelstva byla Asyřany deportována do jiných oblastí. Jižní království judské přetrvávalo. Nejdůležitější náboženskou reformu prosadil král Joziáš, který soustředil kult do Jeruzaléma a zlikvidoval nebiblické náboženské kultury. (Sadek, 1992)

Judský stát se dostal do konfliktu s Babylónem a r. 587 př. n. l. Nebukadnesar dobyl Jeruzalém. Tímto skončily dějiny judského království a davidovské dynastie. Nadále ale kněží a učenci zachovávali odkaz židovského náboženství a kultury. (Sadek, 1992)

Po vyvrácení novobabylónské říše Peršany a Médy dovolil perský král Kýros návrat do vlasti i židovským vyhnančům. K obnově zaniklé monarchie ale nedošlo. Ti, co se vrátili z babylonského exilu, začali budovat nový společenský útvar pod vedením Ezdráše a Nehemiáše. Byli to potomci kmene Juda, byli označováni jako Jehudim, tedy Židé. (Sadek, 1992)

Dalším mezníkem v židovských dějinách byl vznik říše Alexandra Velikého, která se ale záhy rozpadla na řadu helénistických států. Helénismus prosazoval řečtinu a řecko-helénistickou kulturu. V Judeji ho horní židovské vrstvy přijaly, ale ostatní vrstvy v něm viděly ohrožení své tradiční víry. Tato situace vyvrcholila za vlády Antiocha IV. Epifana, který se pokusil o helenizaci země, o likvidaci židovského náboženství a o zničení chrámového kultu v Jeruzalémě. Na to odpovědělo povstání vedené rodem Makkabejským a r. 164 př. n. l. získali Makkabejci Jeruzalém a Jeruzalémský chrám znovu zasvětili. (Sadek, 1992)

Z rodiny Makkabejců vzešla dynastie Hasmonejců. Závěr dynastie byl ve znamení bojů uvnitř dynastie, z čehož nakonec nejvíce vytěžili Římané. Římský vojevůdce Pompeius využil občanské války a v r. 63 př. n. l. dobyl Jeruzalém. Judea byla začleněna do římské říše a v r. 40 př. n. l. jmenovali Římané králem Heroda. Byl loajální k Římu,

tvrdý a jeho osobní brutalita je vystihována v novozákonních textech. Po jeho smrti bylo Herodovo království rozděleno mezi jeho potomky. (Sadek, 1992)

V té době působil v Galileji a Judeji Ježíš Kristus. Začaly se formovat křesťanské obce a židovská společnost v té době nebyla jednotná. Kněžskou stranou byli saduceové. Jejich učení bylo konzervativní. Na opačné straně stáli zeloté, kteří byli nepřáteli Říma. Dalším směrem byli farizeové, což byli nositelé ústního náboženského Zákona a jejich vztah k Římu byl umírněný. (Sadek, 1992)

Za helénisticko-římské doby se v Judeji rozvíjelo hnutí esejců. Esejci odmítali manželství, dodržovali celibát, charakteristické pro ně bylo i společné vlastnictví. Důležitou roli měli společné hostiny s požíváním chleba a vína, dodržovali rituální omývání vodou a svěcení soboty. (Sadek, 1992)

Napětí v židovské společnosti vyvrcholilo v r. 66 n. l., kdy propuklo protiřímské povstání. Toto povstání skončilo prohrou Židů, kdy v r. 70 Titus dobyl Jeruzalém, a v r. 73 padla pevnost Masada u Mrtvého moře. (Sadek, 1992)

Starý zákon s pohanskými náboženskými kultury polemizuje. Ovšem i Starý zákon odráží myšlenky starověkého Předního východu, jehož byl součástí. Z mezopotamské kultury pronikla do Bible např. zvěst o potopě světa nebo o stavbě babylonské věže. (Sadek, 1992)

Izrael věřil v Hospodina, ale existovaly rozpory v chápání této víry. Do kultu Hospodina pronikaly i cizí náboženské prvky. Monoteismus vznikl v Izraeli a stal se základem judaismu i křesťanství. Soubor biblických textů, který zde vznikl, má obrovskou hodnotu. Bible se podle křesťanů dělí na Starý a Nový zákon. (Sadek, 1992)

Starý zákon je napsán ve staré hebrejštině a jen malá část v mladší aramejštině. Nový zákon je napsán řecky a navazuje na Starý zákon. Nový zákon obsahuje evangelia a další texty spojené s činností Kristových učedníků. Biblické texty Starého zákona jsou považovány za jeden ze základů judaismu. Křesťanství uznává jak Starý, tak i Nový zákon. (Sadek, 1992)

Hebrejská Bible se člení na tři části. První z nich je Pět knih Mojžišových (hebrejsky Tóra). Jednotlivé knihy Tóry jsou Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri a

Deuteronomium. Jako literární celek, vzniklo Pět knih Mojžíšových v průběhu od 10.–9. stol. př. n. l. do 5. stol. př. n. l. (Sadek, 1992)

„Genesis (Počátek) začíná stvořením světa a končí tradicemi o praotcích izraelských kmenů. Exodus (Odchod) líčí činnost Mojžíše a putování izraelských kmenů z Egypta do Země zaslíbené. Leviticus pojednává o záležitostech kultu, který vykonávali příslušníci kmene Levi. Numeri (Počty) začíná soupisem izraelských kmenů pod horou Sinaj. Závěr Pěti knih Mojžíšových tvoří Deuteronomium (Druhý zákon), jehož jádro vzniklo v souvislosti s výše zmíněnou reformou krále Joziáše kolem r. 621 př. n. l.“ (Sadek, 1992, s. 17)

Druhou část starozákonních knih tvoří Proroci. Patří sem texty historického charakteru, např. Jozue, Soudci, Královské knihy, Samuelovy knihy. Mezi prorocké texty spadají knihy proroka Izajáše, Jeremiáše a Ezechiela. Následuje je dvanáct tzv. malých proroků. (Sadek, 1992)

Poslední částí Bible jsou Spisy. Najdeme tu spíše spisy historického charakteru, např. Ezdráš, Nehemiáš aj. Náboženskou reflexi nalézáme v Žalmech, Píseň písní je naopak sbírkou původně svatební milostné poezie. Jobova kniha se zamýšlí nad utrpením spravedlivého člověka. Kniha Kazatel konstatuje marnost lidského snažení. Dalšími spisy jsou Přísloví – kniha Žalozpěvů, Rut a Ester – historizující povídky, kniha Danielova. (Sadek, 1992)

Kromě hebrejských starozákonních knih existují i další verze. Nejdůležitějším je jeho řecký překlad – Septuaginta. Na rozdíl od hebrejské Bible řecký překlad obsahuje knihy navíc. Patří do skupiny tzv. apokryfů (Tobiáš, Judit, přídavky k Ester, aj.). Pořadí knih je také jiné, stejně jako u latinského překladu Bible, tzv. Vulgaty. (Sadek, 1992)

Soubor hebrejských biblických textů vznikl postupně. Hebrejská Bible byla definitivně uspořádána po zániku Jeruzaléma v poslední čtvrtině 1. stol. n. l. Bible nepůsobila pouze na náboženský, ale také na kulturní a umělecký vývoj lidstva. (Sadek, 1992)

2.1.2 Doba Talmudu

V závěru první římsko-židovské války byl r. 70 n. l. Jeruzalém i Jeruzalémský chrám zničen. I přesto židovští učenci zajistili pokračování a šíření židovského náboženství. (Sadek, 2005)

Mezi učenci, kteří nový ústní zákon šířili, byli i Hilel a Šamaj. Byli to tvůrci dvou škol, přičemž první z nich měla mírnější a druhá přísnější výklad náboženského zákona. Jedním z významných učitelů ústního zákona byl také rabi Akiva. Další židovská vzpoura byla zahájena v r. 132 n. l., kdy Bar Kochba s podporou rabiho Akivy reagovali na rozhodnutí římského císaře Hadriana, který se rozhodl vybudovat na ruinách jeruzalémského chrámu pohanskou svatyni boha Jova. V r. 135 n. l. Římané opět dobyli Jeruzalém a Bar Kochba zahynul. Odvetou Římanů bylo, že se zaměřili proti základu židovství – Tóře. Zničený Jeruzalém Římané nazvali Aelia Capitolina a pro izraelské území zavedli název Palestina. (Sadek, 2005)

Římanům se nepodařilo zničit židovskou tradici. Po smrti císaře Hadriána v Galileji ve městě Uša vzniklo centrum židovské vzdělanosti a nejradikálnější protižidovská nařízení byla zrušena. Rabi Jehuda ha-Nasi zpracoval pobiblické náboženské právo, které se předávalo ústně a tomuto právu se říká „halacha“. Jehuda ha-Nasi z těchto textů sestavil sbírku, která se v hebrejštině nazývá Mišna. Mišna se skládá z šesti oddílů – Zera'im (zemědělské předpisy), Mo'ed (sváteční předpisy), Našim (předpisy pro ženy), Nezikin (civilní a trestní právo, etika), Kodašim (svaté věci) a Toharot (zákony rituální čistoty a nečistoty). Každý oddíl se dělí na traktáty, celkem je jich 63. (Sadek, 2005)

K Mišně byl vytvořen rozsáhlý komentář v aramejštině, který zahrnuje diskuse jednotlivých učenců a žáků. Komentáře vznikly dva, rozsáhlejší v Babylónii a druhý na území Izraele, zejména v Galileji. Oba se nazývají Gemara (Doplnění). (Sadek, 2005)

Soubor Mišny a babylonské Gemary tvoří Talmud babylonský. Druhý Talmud je nazýván Talmudem jeruzalémským a byl dokončen v polovině 4. století. Talmud jeruzalémský se nezachoval úplně na rozdíl od Talmudu babylonského, který vznikl v příznivějších podmínkách Babylónie. (Sadek, 2005)

Talmud (zejména babylonský) se stal vedle Tóry jedním ze základů židovského náboženství. Nábožensko-právní diskuse jsou doplněny poznatky z jiných oblastí

vědění a prolínají se s vyprávěcími texty, které se nazývají „hagada“. Tato část Talmudu obsahuje různé literární žánry, jimiž jsou zachyceny např. události ze života učenců nebo historické informace. (Sadek, 2005)

Talmud tvoří směsice názorů, vyslovovaných generacemi učenců v různých dobách. Základ Talmudu představuje víra v Boha a boží prozřetelnost. V Talmudu jsou také zformovány základy židovské etiky. (Sadek, 2005)

Talmud je podle židovské tradice nazýván Tóra ústní na rozdíl od Tóry psané, původního biblického textu. Podle židovského náboženství první psaný text poskytl Bůh Mojžíšovi na hoře Sinaj. (Sadek, 2005)

Ústní Tóra se měnila a reagovala na změny doby. Během staletí vznikly soubory textů, které bylo třeba uspořádat. Proto začaly vznikat různé výběry Talmudu a kodexy, které byly tříděny podle obsahu. Významnými se staly např. výběr Jicchaka ben Jakoba Alfasiho z 11. století a kodex Mišne Tora ze 12. století od filozofa Moše ben Maimona. Důležitým kodexem byl i Šulchan aruch (Prostřený stůl) od Josefa Kara z 15. a 16. století. (Sadek, 2005)

V době Talmudu vznikala podoba synagogy, která potom nahrazovala chrámové obřady a bohoslužby. První synagogy jsou datovány před zánikem chrámu v Jeruzalémě, ale teprve až po jejím zániku se synagogy staly základní židovskou institucí. Synagogy získaly funkci školy, duchovního střediska a bohoslužby s přinášením zvířecích obětí nahradily modlitby a studium. Antické synagogy se zachovaly především v Izraeli, na Předním východě a v severozápadní Africe. (Sadek, 2005)

2.1.3 Od středověku do nové doby

Babylonský Talmud byl dokončen ve druhé polovině 5. stol. n. l. Židovské tradice se šířily a za dvě století sahal jejich vliv do celé židovské diaspory. V první polovině 11. století bylo vytvořeno další centrum židovské kultury v jihozápadní Evropě. V té době zasáhl do židovských dějin islám s arabštinou a islámskou kulturou. Po islamizaci Předního východu, Egypta, severní Afriky a části Španělska se převážná část židovských obcí dostala do islámské sféry a byla vystavena vlivu této kultury. Za doby

Talmudu židovští učenci používali hebrejštinu a aramejštinu, v době gaonské začali používat kromě hebrejštiny i arabštinu. (Sadek, 1992)

Centrum židovské vzdělanosti se v 10. století přesunulo na půdu muslimského Španělska-Andalusie. Maurská společnost měla k Židům pozitivní vztah a Židé mohli zastávat i vysoké funkce. Situace se ale začala měnit v souvislosti se vzrůstající mocí křesťanského Španělska, které muslimy vytlačovalo. Poté, co kastilský král Alfons VI. získal r. 1085 Toledo, přišli na pomoc Andalusii Berbeři ze severozápadní Afriky a řád Almoravidů. Zvládli odrazit křesťany, z Andalusie ale neodešli a museli zápasit s pokusy o násilné obrácení Židů na islám. (Sadek, 1992)

I přes tyto výbuchy náboženské netolerance lze hovořit o tomto období jako o zlatém věku židovské vzdělanosti. Je známo mnoho židovských filozofů a básníků z té doby. Největším myslitelem té doby byl Moše ben Maimon. Jeho nejdůležitějším spisem byl *More nebuchim* (Průvodce zbloudilých), ve kterém spojuje biblickou a židovskou náboženskou tradici s učením Aristotela. Dalším dílem byl rozsáhlý kodex *Mišne Tóra* (Opakování zákona). (Sadek, 1992)

Ve 13. – 15. stol. docházelo k postupnému úpadku islámského Španělska a židovské obce se dostávaly do sféry křesťanských panovníků. Kastilští králové měli k Židům nejprve pozitivní vztah a v Toledu přetrvávalo centrum židovsko-andalusé kultury. Konec židovských obcí ve Španělsku nastal v r. 1492 po zániku maurské moci a Židé byli ze Španělska vyhoštěni. Odešli zejména do Portugalska, severní Afriky, Itálie a Turecka. Důsledkem této situace, v níž se ocitli Židé na Iberském poloostrově, byl vznik nábožensko-společenské vrstvy, jež se nazývala maranos. Marani často dosahovali vysokých církevních úřadů a hodností. Jejich část se ale dále považovala za Židy a v tajnosti dodržovala židovské svátky, jídelní předpisy judaismu a sobotu. Po pogromech maranů v Toledu, Cordobě, Lisabonu aj. řada maranů Portugalsko opustila. (Sadek, 1992)

„V 15. – 16. stol. vrcholil také vývoj židovské mystiky, která je vedle rabínských studií a náboženské filozofie třetím hlavním myšlenkovým směrem, rozvíjeným v rámci

judaismu. Židovská mystika je od 12. – 13. stol. známa pod hebrejským názvem kabala“
(Sadek, 1992, s. 30)

Prvním základním textem židovské mystiky je Kniha stvoření. Vysvětluje vznik světa na základě „dvaatřiceti cest boží moudrosti“, tím je míněno dvaadvacet písmen hebrejské abecedy a deset sefir. Kniha stvoření označuje sefiry jako deset duchovních pračíslel, která tvoří základ všeho existujícího. (Sadek, 1992)

Dalším dílem židovské mystiky je kniha Bahir (Zářící), která vznikla ve 12. stol. v jižní Francii. Židovské obce na jihu Francie v té době zažívaly kulturní rozkvět. Dalším střediskem kabaly se stalo město Gerona ve španělské Katalánii. Právě ve Španělsku vznikla nejvýznamnější památka kabaly, kterou je kniha Zohar (Záře). (Sadek, 1992)

Mystika byla ve středověku jedním z myšlenkových proudů, za to v 16. století začala postupně převažovat. Impulsem bylo vyhnání Židů ze Španělska a Portugalska. V průběhu 16. stol. se městečko Safed v Galileji, kde se usazovali sefardští Židé, stalo důležitým centrem židovské kultury. (Sadek, 1992)

Židovská kultura se začala rozvíjet na území západní, východní a střední Evropy, tedy i v českých zemích. Rozhodující úlohu v dalším vývoji dějin Židů měli Židé žijící v Itálii, Francii, Anglii, Německu, Čechách, Polsku, Rusku a dalších zemích. Tradice o nich hovořila jako o aškenázských Židech. Pozice Židů byla ve středověkých islámských zemích o něco lepší než v křesťanské Evropě. Ani v zemích islámu ale Židé nebyli považováni za rovnocenné muslimům. (Sadek, 1992)

Už v římské době přicházeli do střední a západní Evropy první Židé většinou jako obchodníci. Putovali sem přes Itálii, kam se dostalo i mnoho židovských zajatců po první římsko-židovské válce a povstání Bar Kochby. Ve Francii se Židé usazovali jak na severu, tak i na jihu země. Židé na jihu Francie měli blízko k sefardské kultuře, severofrancouzští Židé k aškenázské kultuře. Ze severní Francie židovské obyvatelstvo odcházelo i do Anglie. Ve středověku se židovské obce v Německu nacházely na Rýnu, ale také v Podunají. (Sadek, 1992)

Židé přicházeli do Evropy původně jako svobodní kupci, ale jejich postavení se v průběhu 11. – 13. století výrazně zhoršilo. Již první křížácké tažení v letech 1095–1096 doprovázely série krvavých pogromů, např. ve Wormsu, Mohuči, Kolíně nad Rýnem nebo Praze. V menším rozsahu se pogromy opakovaly i během druhé křížové výpravy. Roku 1189 se pogromy přenesly do Anglie, kde např. Židé z Yorku po neúspěšné obraně spáchali hromadnou sebevraždu. (Sadek, 1992)

Po křížových výpravách se ve 13. století pozice židovských obcí v Evropě stabilizovala. Bylo to ovšem za cenu, že byly postupně izolovány od svého okolí. Ve 13. století byli Židé prohlášeni za majetek krále a museli mu odevzdávat velmi vysoké daně. Naproti tomu se královská moc zavázala k ochraně Židů a vymezila jejich postavení a vztah ke křesťanům. Nejprve se vytvářely židovské čtvrti, známé jako „židovské ulice“ a později židovská ghetta. (Sadek, 1992)

Za papeže Řehoře Velikého (590–604) křesťanská církev na jedné straně odsuzovala pogromy a násilím vynucené křty, ale na druhé straně prosazovala teorii, že Židé s křesťany nejsou rovnoprávní. Několik protižidovských opatření bylo přijato 4. lateránským koncilem v r. 1215, který se snažil oddělit židovské a křesťanské obyvatelstvo a zavedl také zvláštní židovská znamení. (Sadek, 1992)

Avšak i v průběhu 13. – 14. stol. v Evropě čas od času proběhly pogromy, ať z důvodu obvinění z tzv. rituální vraždy nebo hanění hostií. Pogromy byly motivovány z náboženských důvodů, ale i z důvodu chtivosti loupit peníze. Nikdo pogromům nedokázal zabránit a jejím ohniskem bylo francké město Röttingen, odkud se potom rozšířily r. 1298 do Švábska, Hesenska, Durynska a Horní Falce. Zasažena byla i židovská obec v Norimberku. Zavražděny byly tisíce Židů a jejich majetek byl rozkraden. (Pěkný, 2001)

„K masovým pogromům došlo v době morových epidemií v letech 1348–1349, kdy byli Židé obviněni z otravování studní. Již v r. 1290 byli vypovězeni z Anglie, v r. 1394 došlo k jejich vypovězení z Francie, a v důsledku perzekucí také židovské obyvatelstvo Německa opouštělo zemi. V 16. stol. byl počet Židů v Německu již poměrně malý a centrum židovského života se přesunulo na východ do Polska, kde polští králové jako

Kazimír Veliký (1333–1370) a další vytvořili pro nově vznikající židovské obce příznivé podmínky. V 16. stol. byly židovské obce Polska a přilehlých oblastí v tehdejší Evropě nejpočetnější a těšily se velkému stupni autonomie.“ (Sadek, 1992, s. 35)

Aškenázská židovská kultura nebyla tak pestrá a rozmanitá jako středověká kultura sefardská. Tóra a náboženské právo judaismu se stalo pojítkem rozptýlených židovských obcí a základem života v jednotlivých ghettech. Největší osobností 11. – 12. stol. byl Rabbi Šelomo Izák z Troyes, zvaný Raši, jehož komentáře k Bibli a Talmudu platí dodnes za vrcholná díla. (Sadek, 1992)

Na Rašiho dílo navázala škola tzv. tosafistů, kteří vytvářeli dodatky k jeho komentářům. Opět by bylo možné uvést celou řadu jmen. V 16. stol. byl učiněn rozhodující krok ve vývoji židovského náboženského práva. Josef Karo (1488–1575) sepsal kodex Prostřený stůl. Šulchan aruch se stal vedle Talmudu hlavní náboženskou autoritou ortodoxních Židů. (Sadek, 1992)

Kromě rabínských spisů existovala v židovské kultuře německé a polské oblasti také lidovější literatura v hovorovém jazyce. Ve 12. – 13. stol. se v Německu rozšířilo mystické hnutí zbožných, tzv. chasidismus. Jeho hlavní postavou byl Jehuda Chasid, autor Knihy zbožných. (Sadek, 1992)

Nejznámější je ale novodobý východoevropský chasidismus, který vznikl na Ukrajině a v Polsku v 18. století. Stalo se tak poté, co většina tamních židovských obcí byla v r. 1648 zmasakrována kozáky Bohdana Chmelnického. Chasidismus byl odpovědí na zmíněný masakr. Chasidismus je naplněn optimismem a je přesvědčen o tom, že ve všem se nachází něco dobrého a každé zlo je možné napravit. (Sadek, 1992)

Zlom ve vývoji židovských dějin a kultury nastal koncem 18. a v 1. polovině 19. stol., kdy se začal v Evropě hroutit feudální systém, spolu s ním padla i středověká omezení židovského obyvatelstva. Židé byli zrovnoprávněni, byla zrušena ghetta a mohli studovat na univerzitách. (Sadek, 1992)

V době židovské emancipace vzniklo židovské osvícenství. Ve střední Evropě se osvícenství rozšířilo zejména v Německu a rakouské monarchii. Osvícenci požadovali, aby si Židé osvojili spisovnou němčinu, ale na druhé straně podporovali studium hebrejštiny. Prosazovali také nové židovské školy. (Sadek, 1992)

Kvůli častým střetům vyvstala otázka, do jaké míry je vhodné judaismus reformovat. Podle odpovědí na tuto otázku vznikly tři základní směry uvnitř judaismu. Prvním bylo reformní hnutí osvícenství, které vzniklo v Německu na konci 18. a v 1. polovině 19. stol. Reformisté nově organizovali synagogální bohoslužby a zavedli do nich varhanní hudbu a sborový zpěv. Spornou se ale ukázala snaha, kdy chtěli nahradit při bohoslužbách hebrejštinu za místní národní jazyky. Proti reformnímu hnutí se zformoval směr nové ortodoxie a střední pozici zaujal konzervativní směr judaismu. (Sadek, 1992)

V době emancipace se projeví i intelektuální schopnosti Židů. Židé se zapsali do dějin matematiky a fyziky (A. Einstein), přírodních věd a lékařství včetně psychologie (S. Freud, A. Adler aj.). Podíleli se i na rozvoji filozofie a literatury (M. Proust, T. Mann a mnozí další). Dalšími odvětvími byly výtvarné umění a hudba. (Sadek, 1992)

2.1.4 Holocaust

„Šest milionů evropských Židů se stalo obětmi německých nacistů na územích, která po svém nástupu k moci postupně ovládli. Říkali tomu „konečné řešení židovské otázky“ – Endlösung. My dnes hovoříme o Holocaustu evropských Židů (angl. slovo Holocaust značí úplné zničení), nebo používáme hebrejského výrazu Šoa.“ (Sadek, 1992, s. 47–48)

V lednu 1933 se stal říšským kancléřem a tím pádem i neomezeným vládcem v Německu, Adolf Hitler. O nadřazenosti germánské rasy hlásal už mnohem dříve. Od r. 1933 se součástí politiky státu staly myšlenky o podrobení evropských národů a především o méněcenných Židech, cikánech a Slovanech. Myšlenka o méněcenné židovské rase a vině na úpadku Německa byla rozvíjena ideology a šířena denní propagandou. R. 1935 byly vydány Norimberské rasové zákony o ochraně německé

krve a německé cti. Tyto zákony určovaly, kdo je Žid a kdo židovský míšenec. (Sadek, 1992)

„Pronásledování Židů, jak bylo prováděno Němci, bylo z nejstrašnějších, jaké Židé prožili, strašnější než biblické útrapy tohoto národa, horší než utrpení ve středověku a nejtěžší z lidského utrpení všech dob a národů.“ (Havlíčkobrodsko v národním odboji, 1946, s. 180)

Řada koncentračních táborů vznikala v Německu už od r. 1933. Světová veřejnost o tom věděla, ale nic nedělala a snažila se sama zachránit před válkou. Po okupaci českých zemí 15. března 1939 a zřízení protektorátu Čechy a Morava čekal i české Židy podobný osud jako Židy německé a rakouské. (Sadek, 1992)

Když přišli Němci v březnu 1939 do našich zemí, zapálili synagogy a náboženskou obec nutili, aby sloužila gestapu. Vycházela spousta nařízení a určovala, kdo je Židem. Kdo měl ve třech předcházejících pokoleních židovského předka, byl považován za Žida, i když sám byl pokřtěn nebo některý z jeho předků. Stejně tak, kdo se hlásil k židovství jako ke svému původu. I děti ze smíšených manželství byly považovány za Židy. (Havlíčkobrodsko v národním odboji, 1946)

Život českých Židů začala omezovat celá řada nařízení a zákonů. Ve 20 hodin museli být doma, nesměli chodit na zábavy, do kin, divadel, parků, byla pro ně omezena nákupní doba v obchodech, byli zbaveni majetku, ošacení. Museli dále odevzdat auta, motocykly, hudební nástroje, šperky, zlato, umělecké předměty. Později nesměli chodit ani k holiči a mládež byla vyloučena ze škol. Smíšené domácnosti musely odevzdat i kočky, zpěvné ptáky a psy. Židé nedostávali ovoce, zeleninu, mouku, tvaroh, sýry, maso, pečivo a pouze část cukru. Jejich přiděly byly nižší a některé zboží nesměli vůbec nakupovat. (Havlíčkobrodsko v národním odboji, 1946)

V noci z 9. na 10. listopadu 1939 proběhl na území Německa a Rakouska krvavý pogrom na Židy. V březnu 1940 byla nařízena povinná registrace všech Židů a od školního roku 1940 nesměly židovské děti navštěvovat školy. Od 1. ledna 1941 museli být označeni šesticípou hvězdou ze žluté látky, s černými obrysy a s nápisem Jude. Označen musel být každý Žid starší 6 let a hvězda musela být přišitá na levé straně prsou oděvu. (Sadek, 1992)

Vyjít bez označení bylo smrtelně nebezpečné. Byly prohlíženy legitimace a prohledávaly se i tašky a kabelky. Pokud u nich bylo nalezeno něco zakázaného, například ohryzek z jablka nebo nedopalek cigarety, na které neměli nárok, čekal je koncentrační tábor a nedůstojná smrt. (Havlíčkobrodsko v národním odboji, 1946)

Židé a míšenci se nesměli oženit s příslušníky protektorátu. Zakázán byl i mimomanželský styk. Na území protektorátu zůstali po odjezdu Židů pouze smíšená manželství, míšenci a několik úředníků z náboženské obce. Pokud byl Židem ve smíšeném manželství muž, postavení rodiny bylo horší. Nežidovští partneři byli přemlouváni k rozvodu. (Havlíčkobrodsko v národním odboji, 1946)

Vyvrcholením protižidovských opatření byly deportace do vyhlazovacích táborů, jejímž završením byla fyzická likvidace Židů. První deportace se uskutečnila na podzim r. 1939. Ve dnech 17. a 26. října odjelo z okresů Ostrava a Frýdek Místek 1 291 mužů do Niska nad Sanem do Polska. Mnoho mužů tu zahynulo, zbývající muži se vrátili domů, bylo jich pouze 460. Později ale byli deportováni znovu. (Sadek, 1992)

Na podzim r. 1941 byly zahájeny deportace celých rodin. První transport s tisícovkou českých Židů se uskutečnil 16. října 1941 do ghetta v Lodži. Ve dnech 16. října–16. listopadu 1941 odjelo 6 000 osob. Po válce se z nich vrátilo 273. Mezi deportovanými bylo přes 600 dětí do patnácti let. (Sadek, 1992)

K internaci Židů bylo 19. října 1941 vybráno město Terezín. První transport sem odjel 24. listopadu 1941. Asi 342 mladých mužů zde mělo připravit prostředí pro další transporty. Než ale stačily cokoliv připravit, od 30. listopadu sem přijížděly transporty celých rodin z území protektorátu. (Sadek, 1992)

Židé byli vězněni v kasárnách, odděleně muži a ženy. Nesměli se stýkat a objekty opouštěly pracovní skupiny jen pod dohledem stráží. I s místními obyvateli byl jakýkoliv styk zakázán. V únoru 1942 byla obec Terezín zrušena a obyvatelstvo se muselo vystěhovat. Od července 1942 vězni bydleli i v civilních domech. (Sadek, 1992)

V r. 1942 sem začaly jezdit transporty z Rakouska a Německa a od r. 1943 transporty z Holandska a Dánska. Z Rakouska a Německa byli deportováni zejména starší lidé, z nichž si většina myslela, že jedou na pobyt do lázní. Původně žilo v Terezíně 7 000 obyvatel. Nejvyšší stav byl v září, kdy tu bylo 58 491 osob. (Sadek, 1992)

Životní podmínky byly otřesné. Spalo se v přeplněných místnostech, ve stájích a na půdách. Do transportu si Židé mohli vzít zavazadlo o 50 kg, mnozí však byli připraveni i o toto málo. Jídla bylo málo a týdenní pracovní doba byla okolo šedesáti hodin, někdy i delší. Hygiena byla katastrofální, nedostatek vody, šířily se infekční nemoci a vězni byli vyhladovělí a vysílení. Z těchto důvodů rychle stoupala úmrtnost. Nejvyšší úmrtnost byla v září 1942, kdy umíralo denně 156 lidí. (Sadek, 1992)

V Terezíně nedocházelo k hromadným vraždám, tak jako v ostatních koncentračních a vyhlazovacích táborech. Terezín byl průchozím táborem a jeho vězni byli likvidováni na místech, kam byli odváženi. Pouze na počátku r. 1942 zde bylo oběšeno 16 vězňů. K trestu stačil zasláný dopis rodičům domů. Plynovou komoru se tu nacistům nepodařilo vybudovat. (Sadek, 1992)

I přes kruté zacházení se tu psaly básně, deníky a divadelní hry. Hrál se divadlo, konaly se koncerty, fungovala knihovna. To pak bylo využito nacisty k propagačním účelům a nacisté se tím snažili zapůsobit na veřejné mínění. V r. 1944 o tom byl natočen lživý film, Vůdce daroval Židům město. (Sadek, 1992)

V Terezíně bylo i okolo 12 000 dětí a mládeže, 207 dětí se tu přes přísný zákaz narodilo. Starší děti od léta 1942 bydlely v dětských domovech odděleně od rodičů, kde byly ilegálně vyučovány. I děti si vydávaly časopisy, psaly deníky, památníky a kreslily. Převážná většina terezínských dětí se domů nevrátila. (Sadek, 1992)

Terezín nebyl městem, kde měli být Židé soustředěni, aby přečkali válku. Většina Židů to zjistila hned po příjezdu do Terezína. Terezín byl průchozí tábor, odkud odjížděly transporty na východ. Vlaky odjížděly do Polska, Pobaltí a Běloruska. Prvních tisíc vězňů odtud odjelo 9. ledna 1942 do ghetta v Rize. Vězni nevěděli, kam je vezou a co je tam bude čekat. „*Přesto neradi odjížděli do neznáma. Neustálé roznášení povolání do transportu, strach z toho, kdo bude zařazen a bolest nad odjezdem příbuzných a přátel, se staly jedním z podstatných rysů života a psychického strádání obyvatel ghetta.*“ (Sadek, 1992, s. 53)

Jen málo vězňů bylo osvobozeno v Terezíně. Většina byla deportována jinam. Od ledna do října 1942 byla přibližně polovina vězňů odvezena transporty na východ. Cílem byla ghetta v Rize, Varšavě, vyhlazovací tábory v Treblince, Chelmnu, Malém Trostinci a

další. Většina z těch, co jeli v transportu, zahynula ihned nebo krátce po příjezdu do ghetta nebo vyhlazovacího tábora. Výjimkou nebylo, že je postříleli během cesty. U transportů, z nichž se nikdo nevrátil, dodnes není známý cíl jejich cesty. (Sadek, 1992)

Dne 26. října 1942 odjel první transport do Osvětimi – Birkenau a toto místo se stalo dalším cílem až do odjezdu posledního transportu z Terezína, 28. října 1944. Po příjezdu do Osvětimi museli vězni projít selekcí a většina z nich byla bezprostředně poté zavražděna v plynových komorách, mezi nimi všechny matky s dětmi. (Sadek, 1992)

V Osvětimi existoval od září 1943 do počátku července 1944 rodinný tábor. Bylo sem deportováno přes 17 500 vězňů z Terezína, kteří zcela výjimečně neprošli při příjezdu selekcí a byli všichni, celé rodiny, umístěni v jednom z táborů. Přes 3 700 účastníků prvního z těchto terezínských transportů bylo v noci z 8. na 9. března posláno do komor. Byla to největší hromadná vražda československých občanů za 2. světové války. Zbývající vězni tohoto tábora prošli v červnu 1944 selekcí. Vybraní jedinci byli odvezeni „na práci“ do různých táborů a ostatní zahynuli v plynových komorách ve dnech 10. – 12. července 1944. (Sadek, 1992)

Po posledním transportu z města zůstal Terezín ochromen. Zůstalo tu jen 11 068 osob, většinou starších vězňů. Jejich počet vzrostl příjezdem transportů ze Slovenska, Maďarska a ještě nedávno chráněnými židovskými partnery ze smíšených manželství. V dubnu a květnu r. 1945 přijely do Terezína tzv. evakuační transporty s 13 000 vysílenými vězni ze zrušených koncentračních táborů. Byla sem zavlečena epidemie skvrnitého tyfu. Terezín byl osvobozen 8. května 1945 a repatriace vězňů skončila v srpnu téhož roku. (Sadek, 1992)

Terezínem prošlo přes 140 000 vězňů. Z nich bylo okolo 74 000 českých Židů a na 1 500 ze Slovenska. Z celkového počtu zemřelo v ghettu 34–35 000 osob. Východním směrem bylo deportováno 86 934 osob, z nichž se vrátilo 3 097. V Terezíně bylo osvobozeno necelých 17 000 původních vězňů. (Sadek, 1992)

V době protektorátu k 15. březnu 1939 zde žilo 118 310 českých Židů. Deportováno na východ nebo přímo do Terezína bylo 81 457 Židů. Z nich se vrátilo pouhých 10 271. Ze zbývajících část emigrovala, část byla zatčena pro ilegální činnost a část padla jako

příslušníci československé armádní jednotky. Celkem bylo obětí Holocaustu 80 000 osob z řad českých a moravských Židů. (Sadek, 1992) Ukázky nařízení a formulářů, které omezovaly život Židů, najdete v Příloze č. 1 – 4.

2.1.5 Od holocaustu do současnosti

Už před 2. světovou válkou statisíce evropských Židů emigrovaly do zahraničí, zejména do Izraele, USA, ale i jižní Ameriky. Rozhodující okamžiky boje Židů za národní nezávislost se udály pod britskou správou. Británie se obrovským přistěhovaleckým vlnám bránila, aby si zachovala pozici v arabském státě a tato politika za 2. světové války znemožnila záchranu tisíců židovských životů. (Sadek, 2005)

Vyhlazení převážné části evropských Židů za 2. světové války zvýšilo naléhavost řešení v historické Palestině. V listopadu 1947 Valné shromáždění OSN rozhodlo o rozdělení Palestiny na židovský a arabský stát. Arabská strana toto rozhodnutí odmítla a po vyhlášení izraelské nezávislosti v r. 1948 arabská armáda napadla židovský stát. Arabsko-izraelské konflikty pokračovaly i v letech 1956, 1967, 1973 a 1982. Izrael vždy uhájil svou národní nezávislost a v r. 1967 byl sjednocen Jeruzalém. Další kapitolou vyjednávání se stalo podepsání izraelsko-egyptské mírové smlouvy v r. 1979. Skutečný mírový proces však nastal v 90. letech, kdy Izrael navázal kontakt s Organizací pro osvobození Palestiny. R. 1994 došlo k podepsání mírové smlouvy mezi Izraelem a Jordánskem. Mírový proces ale zkomplikovaly série atentátů a teroristických útoků. (Sadek, 2005)

Židé po celém světě prokazují i po holocaustu svoji životní sílu. V USA, ale i jinde vznikají muzea holocaustu. Rabíni a filozofové se ptají na smysl existence židovského obyvatelstva po zhruba šesti milionech obětích, vyvražděných nacismem. Ani křesťanské církve neodmítly svou historickou spoluvinu na katastrofě. I v Německu a v Rakousku opět začaly vznikat židovské obce. Izrael zvládl vlny masového přistěhovalectví a stal se duchovním a politickým centrem judaismu. (Schubert, 2003)

A nyní se vrátím do současnosti k nám. Sametová revoluce i změny po r. 1989 se pozitivně odrazily na životě židovských komunit v Čechách, na Moravě a Slezsku. V r. 1991 byla Rada židovských náboženských obcí přeměněna na Federaci židovských

obcí. Zároveň se snížil věkový průměr členů židovských obcí a do řady z nich se vrátili členové ze zahraničí. [1]

„V roce 1996 v Izraeli žily 4 600 000 Židů, zatímco v ostatních zemích světa přibližně 11 milionů. Mimo Izrael je dnes největší židovská komunita v USA (5 800 000), dále ve Francii (600 000), Rusku (550 000) a na Ukrajině (400 000). Velké židovské obce jsou rovněž v Kanadě, Británii, Argentíně, Brazílii, Jihoafrické republice a Austrálii. Židovské obce v České republice mají přibližně 6 000 členů.“ (Sadek, 2005, s. 34)

V České republice se dnes nachází 10 židovských obcí, které jsou seskupené pod Federaci židovských obcí. Židovské obce se nachází v Brně, Praze, Ostravě, Plzni, Olomouci, Liberci, Karlových Varech, Ústí nad Labem, Děčíně a Teplicích. K r. 2005 bylo v České republice 4 000 osob, které vyznávaly židovské náboženství. [1]

Když se zamyslím nad židovskými dějinami, tak se dá říci, že po celou dobu od biblické éry byli Židé diskriminováni, nebyli nikdy zcela rovnoprávními s ostatními kulturami a byli vytlačováni na samý okraj společnosti. Vyvrcholilo to za Holocaustu, kdy se k moci dostali nacisté a chtěli židovské obyvatelstvo zcela zlikvidovat. Je důležité nezapomenout na to, co se stalo, aby se podobné věci už nikdy neopakovaly. Proto jsou důležitá svědectví lidí, kteří přežili Holocaust. V poválečné době po vzniku státu Izrael židovské obyvatelstvo stále nežije v míru. Dodnes Izrael řeší obzvláště s Palestinou rozpory v oblasti náboženské, ekonomické a politické. Dnes můžeme vidět v médiích zejména spory o pásma Gazy a teroristické útoky jsou tu na denním pořádku. Cesta k míru je ale dlouhá a složitá.

2.1.6 Židé v Čechách a na Moravě

Židé v tzv. historických zemích českých žijí více jak tisíc let. Přicházeli sem však už mnohem dříve po obchodních stezkách. (Pěkný, 2001)

Přítomnost Židů na území Čech a Moravy dokládá na začátku 9. století písemný přípis arcibiskupa Arna a pro r. 903–906 tzv. Raffelstettenský celní a plavební řád Ludvíka IV. Výklad obou dokumentů je předmětem sporu. Lépe přijímána je zpráva Ibrahima ibn Jakuba, který v letech 965–966 navštívil střední Evropu a ve své zprávě o Praze zaznamenal přítomnost Židů ve městě. (Pěkný, 2001)

V prvních dobách byl český stát osídlen jen velmi řídko. Od počátku 10. stol. se postavení Čech v mezinárodním obchodě změnilo a přes Čechy procházela zřejmě nejdůležitější suchozemská obchodní transversála. Obchodníci, kteří putovali Evropou, si podél cesty zřizovali sklady a usazovali se zde. (Pěkný, 2001)

Právní postavení Židů v českých zemích bylo až do konce 11. století poměrně příznivé. První právní úprava pro cizince v Čechách zachytila výsady, které přiznal Vratislav II. německé osadě a není vyloučeno, že podobná práva měli i Židé. (Pěkný, 2001)

Domácí obyvatelstvo nebylo nadšené z výsad, které mělo židovské obyvatelstvo. Později i panovníka lákal majetek zejména židovských kupců, což ve své kronice dosvědčuje Kosmas. (Pěkný, 2001)

Průběh křížových výprav měl katastrofální následky pro Židy, kdy byli masakrováni. Dotklo se to Židů i v Čechách a na Moravě, když r. 1096 došlo v Praze k pogromu. Křížáci nutili Židy ke křtu, a když odmítli, tak je zabíjeli. Ze strachu před dalším pogromem se Židé začali stěhovat a toho využil Břetislav a jeho ozbrojenci, kteří vybili r. 1098 židovské domy v Praze a sebrali z nich všechno cenné. I v průběhu dalších křížových výprav byli Židé vražděni a nuceni ke křtu. (Pěkný, 2001)

„K radikálnímu zhoršení situace došlo po zasedání IV. lateránského církevního koncilu r. 1215, který – z podnětu papeže Innocence III. (1198–1216) – potvrdil úplnou segregaci židovských obyvatel křesťanských zemí vyhlášenou r. 1179 předchozím církevním sněmem a přikázal jim nosit zvláštní označení.“ (Pěkný, 2001, s. 19)

Motivace pogromů se ve 12. a 13. stol. rozšířila. Židé byli kromě obvinění ze smrti Ježíše Krista obviňováni, že jsou původci moru, otravují křesťanům studny, znesvěcují hostie a vykonávají rituální vraždy. (Pěkný, 2001)

Podle kanonického práva byli v průběhu 12. a 13. stol. Židé považováni za „otroky a vězně římské říše“. Nesměli vlastnit půdu, jejich hlavním zdrojem obživy byl obchod s penězi a úroky, většinu řemesel provozovat nesměli. Později jim byly některé živnosti povoleny, ale jen uvnitř ghetta a mimo ghetto mohli obchodovat pouze tam, kde nebyli konkurencí křesťanům. Styk Židů s křesťany byl od začátku 13. stol. přísně omezován. (Pěkný, 2001)

Zhruba od 13. stol. mohli Židé nadále žít jen v uzavřených „židovských ulicích“ anebo v malých čtvrtích. Bydlet mimo ghetto mohlo jen velmi málo privilegovaných Židů. Postavení Židů se od základů proměnilo, byli zatlačeni na nejzazší okraj společnosti. Jako otroci nebo služebníci královské komory byli přímo podřízeni panovníkovi a pozice, do které byli tlačeni v předchozích staletích, byla právně potvrzena. Židé se stali zcela závislými na vůli panovníka. (Pěkný, 2001)

Židům vnucený zdroj obživy peněžní obchod s sebou přinášel neustálé spory a křesťané je často řešili násilně. Tyto situace vedly ke vzniku řady papežských bul nebo privilegií, které měly židovským obyvatelům zajistit svobodný výkon kultu a právní jistotu. Jako příklad uvedu buly papeže Innocence IV., vydané v letech 1247 a 1253. Papežova vyhlášení zakazovala nutit Židy do křtu, připravovat je o jmění, napadat je, rušit při bohoslužbách a při sobotním klidu. Bula z r. 1247 Židy bránila z obvinění z rituálních vražd a únosů dětí a zakazovala je pro tato obvinění bez soudů a doznání týrat a mrzačit. (Pěkný, 2001)

Na základě těchto a mnoha dalších dokumentů vydal král Přemysl Otakar II. (1253–1278) Statuta Judaeorum, která se stala základem židovského zákonodárství v Čechách a na Moravě až do konce 18. století. Statuta Judaeorum vyhlásila ve třiceti dvou krátkých paragrafech zákony, které stanovily poměr Židů k panovníkovi a omezovaly jejich styk s křesťany. Toto privilegium definovalo postavení židovského obyvatelstva. Statuta Judaeorum chápe útok proti Židům a jejich majetku jako útok proti královské komoře. S odvoláním na buly papeže Innocence IV. zakazoval Přemysl Otakar nutit Židy ke křtu, zaručil židovským obchodníkům volný přechod přes hranice a přikazoval jim platit clo. (Pěkný, 2001)

Podle českého rabína Richarda Federa byl Přemysl Otakar II. skutečným ochráncem Židů. Podle něj je jisté, že nikdo z jeho předchůdců ani nástupců neudělal pro Židy tolik jako on. Díky Otakarovu zákoníku patřili Židé v českých zemích ve 13. stol. k nejlépe právně zabezpečeným v celé Evropě. (Pěkný, 2001)

R. 1268 potvrdil Přemysl Otakar II. Statuta Judaeorum pro brněnské Židy. O deset let později dostali tyto výsady i olomoučtí Židé. Brněnská, olomoucká a jihlavská obec jsou prvními moravskými židovskými obcemi, o jejichž existenci máme zaručené zprávy. (Pěkný, 2001)

V přemyslovské židovské politice pokračovali i Jan Lucemburský, Karel IV. a Václav IV. Podle historika Zdeňka Fialy neměli Židé zaručená žádná práva a jejich existence byla zcela závislá na panovníkově milosti. (Pěkný, 2001)

Z nepřímých zpráv vyplývá, že největší židovskou osadu mělo ve 12. stol. město Brno. O Olomouci existuje zpráva z r. 1140. První úřední dokument zmiňující se o Židech na Moravě, byl jihlavský městský zákon, který je z doby kolem r. 1249. K r. 1256 je datován zatím nejstarší známý dochovaný náhrobek v českých zemích, který pochází z židovského hřbitova ve Znojmě. K datu 1281 se dochovala první spolehlivá zmínka o Židech usazených na území Slezska. (Pěkný, 2001)

Od poloviny 13. stol. existuje mnohem více pramenů o postavení a životě Židů. Například z dokumentu, který posílal olomoucký biskup papeži v r. 1273, se dozvíme, že v jeho diecézi Židé přijímali do zástavy sakrální předměty nebo zaměstnávali křesťanské kojné. (Pěkný, 2001)

Vedle Olomouce, Brna a Jihlavy se relativně brzy stala početnými židovskými obcemi města Znojmo, Uherské Hradiště a snad i Uničov. Z počátku 14. stol. existují zprávy o dalších obcích ve Slavkově a Třešti. Podle dalších pramenů r. 1322 povolil Jan Lucemburský olomouckému biskupovi, aby mohli vstoupit Židé do dalších měst a to do Kroměříže, Mohelnice, Vyškova a Svitav. Uvádí se, že do r. 1238 byly židovské obce na Moravě kromě jmenovaných měst usídleny v Prostějově, Podivíně, Třebíči, možná v Mikulově, Ivančicích a Boskovicích. Do r. 1348 dále v Jemnici, Pohořelicích, Moravských Budějovicích a Uherském Brodě. (Pěkný, 2001)

V Čechách se předpokládala existence židovského osídlení do r. 1238 kromě Prahy také v Litoměřicích, Příbrami a možná v Kopistech. „*Do roku 1348 je pravděpodobná přítomnost Židů v Plzni, Klatovech, Kolinci, Domažlicích, Stráži, Kynžvartu, Chebu, Kadani, Žatci, Lounech, Ústěku, Nymburce, Kouřimi, Kolíně, Čáslavi, Vysokém Mýtě, Havlíčkově (dříve Německém) Brodě, Habrech, Jindřichově Hradci, Českém Krumlově a Českých Budějovicích.*“ (Pěkný, 2001, s. 27)

Pogromy se dotkly i českých zemí. R. 1337 byly zaznamenány útoky v Čáslavi, Jindřichově Hradci a o rok později ve Znojmě, Jemnici, Třebíči a Kouřimi. Co bylo příčinou vraždění, není zcela jasné. Touha po majetku byla jedním z důvodů dalších

pogromů, které vypukly v letech 1348–1350. Dalším impulsem byl také asijský dýmějový a plicní mor, který do Evropy přivezli námořníci, a od jara 1348 se z Francie šířil na východ. Na mor tehdy zemřela více než čtvrtina obyvatel západní Evropy a Židé byli obviňováni, že jsou původci moru. Morová rána zasáhla naše země pouze okrajově r. 1349. (Pěkný, 2001)

Situace se změnila r. 1354, kdy uherský král Ludvík I. povolil pobyt jen těm Židům, kteří se dají pokřtít. Kvůli tomuto nařízení se opět většina Židů vracela do Vídně, Čech a na Moravu, kde byla situace stabilnější po potvrzení Otakarova Statuta Judaeorum Karlem IV. (Pěkný, 2001)

Vraždění a upalování v českých zemích nedosáhlo takových rozměrů jako v říši. Velké pogromy vypukly ve Vratislavi a v Chebu. R. 1349 ve Vratislavi zbylo z šedesáti šesti otců rodin pět a obec byla zničena požárem. V Chebu byli r. 1350 Židé o Velikonocích zcela vybiti davem. Za násilnosti byli jejich původci většinou potrestáni. Jinak tomu bylo za Karla IV., který byl zadlužen a upevňoval si svoji moc. Až na výjimky nebyla říšská města potrestána, ale musela zaplatit pokutu jako např. město Cheb. Dokonce Karel IV. dával svůj pardon předem a tím si vybíral jakousi zálohu na pogrom. Není se čemu divit, že pogromy brzy skutečně vypukly. (Pěkný, 2001)

Pogromy v letech 1348–1350 se odlišovaly od těch předchozích. Tyto pogromy neměly náboženský motiv a nedá se mluvit ani o výbuchu zloby, ale často šlo o předem naplánované akce. Důvody pro vraždy byly ekonomické a stáli za nimi šlechta, patricijové, orgány města a někdy i panovník. Podobně jako Karel IV. se chovali i jiní panovníci, např. Friedrich II. Později se snažil Karel IV. upravit právní postavení Židů a podporoval jejich nová osídlení jak ve městech, kde byla ghetta vybita, tak i na nových místech. Podle Federa byl k Židům spravedlivý, avšak jak bylo zvykem, zacházel s Židy jako se zbožím. (Pěkný, 2001)

Václav IV. byl označován jako přítel kacírů a obviňován, že miloval proradnost Židů. Pokud se mu to hodilo, postupoval stejně jako jiní panovníci. Jeho zásahy znamenaly těžký ekonomický úder. Do židovských dějin Čech se doba vlády Václava IV. zapsala zejména 18. dubnem 1389, kdy pražské ghetto zažilo největší pogrom. K pogromu velkým dílem přispěla katolická církev, která pohlížela na Židy jako na Kristovy vrahy a šířila protižidovské předsudky a pomluvy. Obrazy pogromu se v historických spisech

různých autorů liší. Na čem se ale shodli, je holá kostra děje. Kněz šel s doprovodem k umírajícímu a dostal se do sporu s Židy. Došlo k šarvátce, při které bylo znesvěceno pádem na zem „tělo Kristovo“. Řada Židů byla odvedena do vězení a i staroměstští konšelé si přáli, aby celá aféra skončila přísným potrestáním viníků nebo celé židovské obce jako obvykle. Nestalo se tak a došlo k pogromu. Židovské domy byly drancovány a páleny, dav upaloval Židy v hořících domech, zabíjel je na ulicích a vytahoval mrtvé z hrobů. Smrti neunikli ani ti, kteří se schovali ve Staré a Staronové synagoze. O život přišly přes tři tisíce osob, jejichž těla byla na ulicích hromadně pálena. Zachránili se ti, kdo byli mimo Prahu a tzv. „hezké děti“, které byly pokřtěny a adoptovány bohatými rodinami. Václav IV. udělil pražským konšelům vysokou pokutu a ponechal si lup z ghetta. (Pěkný, 2001)

Po smrti Václava IV. se u nás postavení Židů změnilo. Židé husitské reformní hnutí přivítali. Husité bojovali s církevními institucemi a proti křížákům. Židé je podporovali a pomáhali i při bojových akcích. Do husitů vkládali naděje i Židé z Rakouska a německých zemí. Husitská revoluce uvolnila některá omezení týkající se Židů. (Pěkný, 2001)

Židé se dostali mimo hlavní pozornost křesťanů. Neznamená to ale, že přestalo docházet k protižidovským útokům, ať už ze strany husitů nebo jejich protivníků. I ze strany husitů docházelo k pogromům a násilnostem. Jako jeden z příkladů uvádím r. 1421, kdy Táboři a Pražané dobyli Chomutov, vybili většinu obyvatel a nabídli Židům dvě možnosti, buď smrt anebo křest. Židé volili raději smrt a takových incidentů přibývalo. Pro údajnou náklonnost k husitům byli Židé vypovídati z měst, v r. 1426 museli odejít Židé z Jihlavy, r. 1430 z Chebu a r. 1464 z Mostu. Zikmund Lucemburský chtěl vyhnat i Židy z Prahy, kdy rušil jejich dlužní úpisy apod. Obyvatelé ghett čelili i útokům účastníků křížáckých výprav. (Pěkný, 2001)

Konec 14. a celé 15. stol. byly ve znamení krutého zacházení se Židy po celé střední a západní Evropě. Ještě doznívala hrůza z pogromů, při nichž r. 1391 ve Španělsku zahynulo až sedmdesát tisíc židovských obyvatel. Židé byli vypovídati z měst nejen v českých zemích. (Pěkný, 2001)

V letech 1431–1433 byly na basilejském koncilu znovu potvrzeny starší protižidovské zákony. Nedlouho poté v letech 1453–1455 zažili Židé ve Slezsku masové vraždy a

vypovězení, majetek obcí byl konfiskován a děti mladší než sedm let byly odebírány a dávány na převýchovu do křesťanských rodin. Židé v Čechách trpěli, jejich obce se téměř vylidnily, zhoršilo se jejich postavení, ale i přesto se jim dařilo lépe než Židům v západní Evropě a v sousedních zemích. Historie moravských a českých Židů se nijak zvlášť nelišila. I když v některých ohledech jejich život probíhal jinak, zejména v důsledku odlišné geopolitické situace Moravy, která byla blízko Vídně, Uher a Polska. Židy neměl v lásce ani Albrecht II. Habsburský a jeho syn Ladislav Pohrobek, který v r. 1454 vypověděl Židy z královských měst Brna, Olomouce, Znojma, Uničova, Jihlavy a Židé v Uherském Hradišti byli postoupeni městu a vyhnáni r. 1514. (Pěkný, 2001)

Na konci 15. stol. došlo k tomu, že se status Židů, který jim vyhradila středověká společnost, začal hroutit. Podstatnou skutečností bylo to, že křesťané začali obchodovat s penězi a tím podemílali kořeny židovskému obyvatelstvu, které postupně ztrácelo svoji ekonomickou funkci a přestávali být schopni platit poplatky vladařům a poskytovat výhodné půjčky. Vrchnost o ně ztrácela zájem a přestala je chránit. Místo peněžnictví byli Židé nuceni hledat si jinou obživu a židovskou konkurenci křesťané neviděli rádi. Možná i toto byl jeden z motivů, které vedly na přelomu 15. a 16. stol. k masovému exodu Židů z německých zemí na východ. (Pěkný, 2001)

Situace Židů, kteří emigrovali z Německa a Rakouska do českých zemí, se zásadně nelišila od situace v německém prostředí. Židé v českých zemích se ve stále větší míře dostávali pod pravomoc panstva a měst. Stejně tomu tak bylo i za vlády Jiřího z Poděbrad, který se pokoušel o obnovu královské moci. Městské úřady a šlechtici nutili Židy k různým platům, jež nebyli povinni platit. Podobný boj probíhal i mezi panovníkem a královskými městy, kde se Židé pod nátlakem konšelů stávali poddanými městských obcí. (Pěkný, 2001)

Za této situace se lišilo postavení Židů ve svobodných městech od postavení těch, kteří sídlili pod vrchností a byli na ní zcela odkázáni. Šlechtická vrchnost zaručovala „panským“ či „rytířským“ Židům větší právní jistotu, svobodnější rozvoj obchodu a především řemesel. Z tohoto důvodu se mnozí Židé snažili dostat pod ochranu šlechticů a poddanských měst. (Pěkný, 2001)

Vladislav II. přinutil zemský sněm, aby potvrdil výsady Židům, udělené r. 1454 Ladislavem Pohrobkem. R. 1499 pak znovu vyhlásil svou výhradní pravomoc nad

židovským regálem Čech a Moravy. V průběhu 90. let král vydal další nařízení, v nichž se snažil nastavit pravidla obchodu s penězi, a bylo stanoveno, že obyvatelé ghett musí odvádět ročně 500 kop grošů královské komoře. Dále bylo deklarováno, že za provinění jedince nemá být trestána celá židovská obec, avšak tato zásada byla velmi často porušována. I nadále docházelo k pogromům a právě za vlády Vladislava Jagellonského se městům podařilo získat od krále povolení k vyhnání Židů. „*Tak byli r. 1504, pouhé tři roky po vyhlášení olomouckého ediktu, nuceni s královým souhlasem opustit „na věčné časy“ Plzeň a byli znovu vypovězeni z Jihlavy. O rok později došlo k tragédii v Českých Budějovicích.*“ (Pěkný, 2001, s. 55)

Město se snažilo Židy vyhnat už několik let. Byli pod královou ochranou až do doby, kdy je měšťané obvinili z rituální vraždy. Židé vytušili, co by je čekalo, a uprchli z města. Mezitím se někteří Židé vrátili, byli zatčeni a mučením se doznávali k nejrůznějším zločinům, ne však k rituální vraždě. Osvobození od Židů si vymohla také města Karlovy Vary, Louny, opět Jihlava a další. I pražská města se snažila zakázat Židům pobyt, povolený Karlem IV. (Pěkný, 2001)

Vladislav II. předal korunu svému synovi Ludvíkovi v r. 1509. Stavby i města opět žádaly o vypovězení židovského obyvatelstva. Král 10. března 1510 vydal v Olomouci edikt, kterým potvrzoval, že Židé mají v zemi zůstat. Počet židovských obyvatel se tehdy odhadoval na několik málo tisíc. R. 1514 a o pět let později konšelé pražského Starého Města na poslední chvíli zabránili pogromu. V r. 1515 se jim to ale nepodařilo a při požáru ghetta došlo k rabování a násilnostem. (Pěkný, 2001)

Za vlády Ludvíkova nástupce byli Židé s jásotem z království vypovězeni a museli skutečně odejít. V průběhu dalších desítek let se charakter osídlení v Čechách i na Moravě změnil a Židé už nežili pouze ve větších městech, ale i v malých městech a na venkově. Zprávy o přítomnosti Židů byly do té doby zaznamenány ve více než 80 obcích. Největší židovské obce byly pražské Židovské Město, obec plzeňská a po vypovězení z Plzně obec kolínská. Velké obce měla i města Cheb, České Budějovice, Louny, Golčův Jeníkov, Pardubice a další. (Pěkný, 2001)

Zákaz pobytu platil od 16. stol. v horních městech. Například do Kutné Hory mohli Židé docházet pouze v trhově a soudní dny, od r. 1530 zde nemohli obchodovat a po r. 1568 sem měli zakázán vstup. Ke změně židovského osídlení došlo i na Moravě.

R. 1454 byli Židé vypovězeni z královských měst a po dalších tři sta padesát let sem mohli přicházet pouze v trhově a soudní dny a téměř do počátku 18. stol. tu nesměli ani přespávat. (Pěkný, 2001)

V prvních letech vlády Ferdinanda I. Habsburského se zdálo, že postavení Židů bude stabilnější. R. 1527 jim vladař potvrdil staré výsady a přislíbil svou ochranu. Počet obyvatel pražského ghetta se v letech 1522–1541 zdvojnásobil, ghetto rostlo. I v Praze se na přelomu 15. a 16. stol. změnily podmínky židovského podnikání a většina obyvatel ghetta si musela hledat jinou obživu, to se samozřejmě nelíbilo křesťanské konkurenci. Ferdinand I. odolával tlaku ze strany měst a úřadů, ale nakonec souhlasil s vypovězením Židů z celého království. Vypovězení bylo vyhlášeno v r. 1541. Židé byli obviňováni z nelegálního obchodu se stříbrem a počet nařčení z rituálních vražd výrazně stoupl. I z toho důvodu papež Pavel III. vydal v r. 1540 bulu na ochranu Židů, kterou adresoval biskupům v Polsku, Čechách a v Uhrách. (Pěkný, 2001)

Bezprostředním impulsem k vypovězení Židů byl požár v červnu 1541, který zničil velkou část Hradčan, téměř celou Malou Stranu a zasáhl i Hrad. Po požáru bylo zajato několik Židů a Pražané z nich mučením vynutili doznání, že prováděli špionáž pro Turky a že požár založili. Tuto verzi o vině panovník přijal a navrhl sněmu vypovězení Židů. Židé museli opustit zemi do 11. listopadu 1541. Panovník dal více času Židům k vystěhování, ale křesťané to pochopili tak, že neuposlechli nařízení sněmu. Vzápětí propukly pogromy (Litoměřice, Roudnice nad Labem, Žatec, Nymburk), během nichž chasa a měšťané rabovali a rozdělovali si majetek Židů. V Praze se pogromu zabránilo jenom proto, že ghetto bylo hlídáno stráží. Ferdinand byl militantním katolíkem, chtěl v zemi nechat jen ty Židy, kteří přijmou křest. V r. 1551 zavedl povinné označení Židů, a tím bylo žluté kolečko na oděvu. (Pěkný, 2001)

Vypovězení platilo i pro moravské Židy, kteří se měli vystěhovat do r. 1543. Šlechta se ale postavila proti, a proto toto rozhodnutí nezasáhlo moravské Židy tak jako v Čechách. Čeští Židé putovali většinou na Moravu a do Polska. Někteří Židé se poté vraceli tajně do Čech a někteří dostávali těžce zaplacená povolení k pobytu. Změna nastala v době války proti Šmalkaldskému spolku, kdy byly zapotřebí židovské peníze. Proto byl v r. 1545 vydán glejt, který povoloval Židům pobyt, ale jen těm, kteří byli v zemi usedlí. (Pěkný, 2001)

Po válce nové rozvržení sil změnilo i postavení Židů. Kromě panských Židů panovník dostal pod svoji pravomoc i Židy z královských měst. Jejich situace se nezlepšila a stále žili ve strachu. Měšťané se nadále snažili ve Ferdinandovi vzbudit nepřátelství proti Židům. To se jim podařilo a panovník r. 1557 glejt opět odvolal a Židé se museli zase stěhovat. Vypovězení opět plně nepostihlo Moravu, kde šlechta chránila své zájmy. (Pěkný, 2001)

Ferdinand II. vydal v lednu 1623 první velké pobělohorské privilegium, kdy Židům potvrdil všechny starší milosti českých králů a propůjčil jim další výsady a práva. Mohli se usazovat po celém království a pohybovat se také tam, kde se zdržoval královský dvůr. V druhém privilegiu ze srpna 1627 potvrdil král nedávno udělené milosti a dovolil další uvolnění v obchodu a řemeslech. (Pěkný, 2001)

Po smrti Ferdinanda se jeho nástupcem stal Maxmilián II, který vydal majestát potvrzující Židům usedlým v Praze a v celém království stará privilegia. Dále slíbil, že už židovské obyvatelstvo nebude vyháněno ze země a zmírnil některá omezení jejich obchodu a podnikání. (Pěkný, 2001)

Protižidovský tlak neustával ani potom, co Maxmiliánovo privilegium potvrdili Rudolf II. a Matyáš. Rudolfa II. židovské náboženství přitahovalo a od začátku své vlády zasahoval ve prospěch židovských obyvatel, například legalizoval obchod českých Židů se zbožím. Na konci 16. stol. se situace českých a moravských obcí stabilizovala a rozvíjela se i na počátku třicetileté války. Pražské Židovské Město se v této době stalo „obchodní velmocí“. (Pěkný, 2001)

Obrat nastal ještě před Bílou Horou. Defenestrace 23. května 1618 byla provázena útokem chudiny na pražské ghetto a další rok byl opět podán návrh na vyhnání Židů. Nadále platilo, že Židé museli za ochranu těžce platit. (Pěkný, 2001)

Za třicetileté války trpěli Židé stejnou měrou jako křesťané. Zažívali hlad, postihl je mor, byli vystaveni nájezdům žoldnéřů a pogromům. Postiženy byly zejména obce Lipník, Uherský Brod, Holešov a Kroměříž. V létě a na podzim r. 1648 se Židé účastnili obrany Prahy proti švédskému vojsku, které obsadilo Hradčany a Malou Stranu. (Pěkný, 2001)

V průběhu a ještě i na konci třicetileté války bylo právní postavení Židů u nás celkem stabilní, venkovské židovské obce však byly ohrožovány často. Některá města se odvolávala na starší privilegia, která dovolovala Židy vyhánět, a tím dosáhla svého např. v Rakovníku r. 1628, v Litoměřicích r. 1636, v Lokti r. 1641 a o rok později v Lounech. (Pěkný, 2001)

V dubnu r. 1648 panovník potvrdil privilegia udělená jeho předchůdci a přidal k nim další výsady. Podle nich směli Židé zůstat na všech místech, kde odedávna žili a nesměli být vypovězeni bez souhlasu císaře. Mohli provozovat téměř všechna řemesla, mít krámy a stánky na náměstích, trzích, apod. (Pěkný, 2001)

R. 1650 vydal český zemský sněm usnesení, kterým se omezovalo židovské podnikání. Zakazoval se jim nájem mýt a cel, nesměli najímat na práci křesťany, zakázán jim byl prodej o svátcích a nedělích, apod. Sněm dále navrhoval, aby Židé směli zůstat jen tam, kde byli do r. 1618, z ostatních míst se měli odstěhovat do čtyř měsíců. Nakonec k žádnému velkému stěhování nedošlo, ale r. 1681 Ferdinandův nástupce Leopold I. posunul hraniční datum z r. 1618 na r. 1657. (Pěkný, 2001)

Na základě tohoto rozhodnutí se městské rady snažily nadále vyhánět židovské obyvatelstvo a mnohým se to i povedlo. R. 1650 museli odejít Židé z Kadaně, r. 1652 z Hradce Králové, r. 1662 z Táboru, r. 1663 z Pardubic, r. 1667 z Teplic, r. 1684 z Týna nad Vltavou, r. 1687 z Plané, atd. V letech 1679–1726 byl boj křesťanů proti Židům veden za podpory dvora a někteří historici o tomto období mluví jako o období „úředního antisemitismu“. Dalšímu vypovězení zabránil velký mor, který zachvátil české země na počátku r. 1680. Za šířitele nákazy byli opět označováni Židé. Počet obětí moru byl obrovský. „*Jen v samotném hlavním městě zemřel z křesťanů každý třetí Pražan (11 608 osob), z Židů každý druhý až třetí (3 529 osob)*“. (Pěkný, 2001, s. 90)

Protižidovské tažení vídeňského dvora vyvrcholilo ve 20. letech 18. stol. za vlády Karla VI. Dvůr se chtěl dokonce vrátit k návrhům restrikcí z r. 1650. Český sněm ale tyto návrhy odmítl. Vláda Karla VI. vydala v letech 1726 a 1727 nařízení, kdy vměstnala Židy znovu do ghett, a venkovští Židé se museli přestěhovat do Prahy. V Čechách mohlo nadále bydlet 8 541 rodin a pro Moravu byla stanovena kvóta 5 106. (Pěkný, 2001)

Zásahem do života ghatt byl i translokační reskript z prosince r. 1726, který Židům přikazoval přestěhovat se do zvláštních ulic a čtvrtí, které leží dále od katolických hřbitovů a kostelů. Nebyl to jediný zásah, dalším byl tzv. familiantský zákon. Podle tohoto zákona byli od září 1726 ženatí nebo ovdovělí Židé s potomky považováni za otce rodin, kteří jediní měli právo pobytu v zemi a získali občanství v monarchii. Po smrti otce občanství přecházelo na nejstaršího syna, který se jako jediný mohl oženit. Rodiny, které měly jen dcery, byly považovány za vymřelé a tyto dívky se musely často vdát do ciziny. Familiantský zákon byl zrušen až v polovině 19. století. (Pěkný, 2001)

Ačkoliv byly zákony Karla VI. kruté, chránily Židy před vypovězením. Židé se ale neradovali dlouho, po dvaceti letech je Marie Terezie díky lakonickému ediktu vypověděla „navždy z království a ze všech zemí koruny“. Tento dokument byl vydán 18. prosince 1744 pro Čechy a 2. ledna 1745 pro Moravu. Panovníce Židy po celý život nenáviděla. Židé se pokoušeli verdikt zvrátit, ale Marie Terezie neustoupila. Pouze se ukázalo, že nebude možné dodržet konečný termín odchodu Židů. (Pěkný, 2001)

Praha byla na konci r. 1744 okupována Prusy. Když byli Rakušané nuceni kapitulovat, usmyslili si křesťanští Pražané a vojáci, že za kapitulaci mohou Židé. V den kapitulace uspořádali pogrom. Po okupaci Prahy zažilo ghetto další pogrom. Přes zimu v letech 1745–1746 Židé směli zůstat v pražském ghettu, ale už v srpnu bylo vypovězení opět potvrzeno. Podle nové formulace se všichni Židé z Čech, Moravy a Slezska museli odstěhovat do šesti let. Po odchodu Židů z Prahy začalo město ekonomicky upadat. R. 1748 Marie Terezie ustoupila a povolila vstup nejbohatším Židům. Do Prahy se tehdy vrátilo 58 rodin a další rok dalších 918 rodin. Židům byl povolen pobyt na deset let, ale museli platit vysokou tzv. toleranční daň. (Pěkný, 2001)

Vypovězení nejvíce postihlo pražské Židovské Město. Téměř po čtyřech letech vyhnanství se její obyvatelé vraceli do zpustošených budov. Kdysi bohaté ghetto zchudlo. Když se po několika letech konečně Židovské Město vzchopilo, zasáhl ho druhý největší požár v dějinách. Požár vznikl o šabat z 16. na 17. května 1754 na několika místech a to svědčí o tom, že byl zřejmě záměrně založen. Z této rány se už obec nikdy nevzpamatovala a už nikdy neměla takovou hospodářskou sílu jako předtím. (Pěkný, 2001)

R. 1750 Marie Terezie vydala příkaz o zvláštním označení, kdy svobodní a bezvousí muži museli nosit na pravém předloktí žlutý pásek a ženy obdobný pásek museli nosit ve vlasech. Přehodnotila také své rozhodnutí o vypovězení Židů a po uplynutí desetileté lhůty Židům r. 1758 povolila další pobyt. Toleranční daň i familiantský zákon nadále platily. K těmto nařízením přidala další, které se týkaly obchodu, živností i soukromého života. (Pěkný, 2001)

K radikálnějšímu řešení židovské otázky došlo po r. 1781 za vlády Josefa II. a jeho následovníků. Dne 13. května 1781 Josef II. zrušil povinnost zvláštního označení, poté povolil Židům studovat na vysokých školách, mohli se věnovat většině řemesel, mohli obdělávat půdu, mohli bydlet s křesťany pod jednou střechou, stravovat se v hostincích, apod. Novinkou bylo zavedení povinné vojenské služby. (Pěkný, 2001)

Vývoj židovské komunity u nás ovlivnily nejvíce změny v oblasti školství, jazykové a právní. R. 1781 byl zaveden všeobecný soudní řád a o tři roky později podléhali Židé stejné jurisdikci jako křesťané. Po smrti Josefa II. se reformní proces zpomalil. Postiženy byly i židovské zákony. R. 1797 pak tyto zákony posloužily jako model pro tzv. Systemální židovský patent, v němž byla k dispozici všechna nařízení týkající se Židů. (Pěkný, 2001)

Židovské reformy zůstaly na půli cesty a Židé byli stále v horším postavení než nově tolerovaní občané. Josef II. ani jeho nástupci nezrušili toleranční daň nebo krutý familiantský zákon. František II. v Systemálním patentu pouze nepatrně navýšil počet povolených rodin v Čechách na 8 600 a na Moravě na 5 400. Patent rovněž upravoval podmínky, kdy se může Žid oženit. Židé se nesměli bez povolení stěhovat a mohli žít jen tam, kde byli trpěni již r. 1725. Židé měli i po r. 1797 zakázáno zaměstnávat křesťany a půdu směli vlastnit jen ti, kteří se nechali pokřtít. (Pěkný, 2001)

K nejúspěšnějším reformám se řadily ty, které měly učinit němčinu univerzálním jazykem při úředních jednáních a při výuce ve školách. Vznikaly německé židovské školy. Jedno z prvních jazykových nařízení se týkalo jmen obyvatel židovských obyvatel. (Pěkný, 2001)

Na žádosti tolerovaných Židů v r. 1837 o udělení státního občanství dvůr vůbec nereagoval. Teprve až v červenci 1841 vydal císař dekret, kterým přijal alespoň část

reformních návrhů. Došlo ke zmírnění familiantského zákona, byl zrušen trest vypovězení ze země, Židé si mohli kupovat pozemky, dostali právo stavět si na pozemcích budovy, apod. Toleranční daně ale zbavení nebyli. (Pěkný, 2001)

Revoluční události v r. 1848 Židé v Rakousku přivítali. Nadšení rakouských Židů pro všeobecné svobody a bratrské soužití národů akceptovali r. 1848 především studenti a část inteligence. Ostatní už souhlasili méně s rovnými právy pro Židy. (Pěkný, 2001)

Zhoršení poměrů přivedlo řadu rodin k odchodu do emigrace z českých zemí. Avšak v letech 1848–1849 získali Židé konečně možnost svobodného pohybu a usídlení, mohli se svobodně ženit a vdávat, mohli se stát učiteli, byla zrušena toleranční daň a zejména byl zrušen familiantský zákon. Bylo otázkou času, kdy židovští občané získají plnou rovnoprávnost. Ve většině evropských zemí se tak stalo v průběhu 60. let. V Rakousku a Uhrách to bylo v r. 1867. Tzv. prosincová ústava obsahovala řadu základních práv. Židé získali státní občanství, politickou a občanskou rovnost před zákonem a další. Už před prosincovou ústavou byl odstraněn jeden ze zákazů vlastnit a nájímat půdu. Měli tak poprvé v dějinách stejná práva jako ostatní obyvatelé země. (Pěkný, 2001)

Po zrušení zákazů se v r. 1849 začaly tisíce židovských rodin stěhovat z ghett do blízkých vesnic a měst. Druhá migrační vlna probíhala od konce 60. let a Židé se stěhovali z venkovských oblastí do větších měst. Svobodné podnikání Židům zajistilo nové možnosti, které využili. Jejich ekonomický vzestup v průběhu 2. pol. 19. stol. je možné nazvat ekonomickým zázrakem. (Pěkný, 2001)

Zákony byla završena tzv. emancipace Židů, kdy se příznivě změnilo jejich postavení ve společnosti. Zároveň to ale urychlilo rozpad tradičních vazeb uvnitř židovské pospolitosti. Už v průběhu r. 1848 se začaly rozplývat sny o klidném soužití tří národů, které obývaly po staletí české země. (Pěkný, 2001)

Nejdříve se přikláněli k německému jazyku a kultuře. Ke sblížení s českým národem a jeho jazykem docházelo až po r. 1867. Od 60. let se stali Židé v Praze a na dalších místech terčem agresivních útoků. V té době začal být antisemitismus stálým prostředkem politického boje. Židé však věřili, že se vše časem vyřeší. Důležité pro ně bylo, že od r. 1867 dostali možnost žít a pracovat stejně jako křesťané. Je velmi smutné, že jim to bylo dovoleno pouhých sedmdesát let. (Pěkný, 2001)

Základní jednotkou židovské pospolitosti byly a jsou židovské náboženské obce. Jejich počet a rozmístění se měnil. Vrcholem početního stavu byla 2. polovina 19. stol., kdy bylo r. 1890 na Moravě hlášeno 45 324 Židů a náboženských obcí bylo na 50. V průběhu historie bylo doloženo osídlení celkem na 120 místech Moravy a Slezska. (Klenovský, 2001)

Od konce 19. stol. politický život Židů v Čechách a na Moravě získal další rozměr vznikem sionistické organizace. Tyto směry společensko-politického života přetrvávaly i po r. 1918 v Československé republice. Ve volbách r. 1929 a 1935 dokonce Židovská strana získala dvě křesla v Národním shromáždění. (Sadek, 1992)

V období Československé republiky se rozvíjela i židovská kultura, zejména literatura. Z německy psané literatury zmíním například Franze Kafku a Maxe Broda. Z autorů píšících česky to byli Karel Poláček, František Langer a další. Kromě literatury se rozvíjelo i výtvarné umění a hudba, která byla reprezentována především Gustavem Mahlerem. Kulturní rozvoj byl ale brzy přerušen. (Sadek, 1992)

„Poté je postihla hrůza nacistické genocidy, byli zbaveni majetku, vyhnáni ze svých domovů a téměř vyvražděni. Nestáčili se ani vzpamatovat a přišla nová diktatura, ne tak vražedná, ale umrtvující. Teprve po půl století se spolu s ostatními mohli vrátit ke svobodnějšímu životu.“ (Pěkný, 2001, s. 128)

2.2 Židovské tradice a zvyky

Židé svými tradicemi a zvyky vyjadřují zásady svého náboženského vyznání. Judaismus nejsou jen pravidelné modlitby, oslavy svátků a dodržování zvláštních jídelních pravidel. Spíše jsou způsobem života a zahrnují lidské konání od narození do smrti. (Sadek, 2005)

Judaismus používá židovský kalendář, který počítá podle slunečního cyklu jen roky, a měsíce se určují podle lunárního cyklu. Měsíc hebrejského kalendáře má buď 29, nebo 30 dní. Hebrejské měsíce se nazývají nisan, ijar, sivan, tamuz, av, elul, tišri, chešvan, kislev, tevet, ševat a adar. (Sadek, 2005)

Židé rozlišují dny všední a sváteční. Všední dny mají vyplněné prací a sváteční dny slouží nejen k odpočinku, ale i k oslavě božích činů. Židovské sváteční dny se dělí na

dvě skupiny. V první skupině jsou svátky, které jsou ustanovené v Pěti knihách Mojžíšových a v druhé jsou náboženské slavnosti a půsty. Svátky se slaví bohoslužbou v synagoze, ale místo mají i domácí oslavy a zvyky. Liší se bohoslužby aškenázských a sefardských Židů. (Sadek, 2005)

Synagogy sloužily jako prostor pro bohoslužby, jako středisko duchovního života, vzdělávání a místo rozhodování o záležitostech židovské obce. V předsíni bylo kamenné umyvadlo k opláchnutí rukou a pak se vstupovalo do hlavního modlitebního prostoru. Ženská galerie bývala v patře, v postranní lodi nebo v bočním křídle. Lavice mužů stály podél stěn směrem do středu k řečnickému pultu. Ženy a muži se modlili odděleně. (Klenovský, 2001)

V synagogách se můžeme setkat s řadou kultovního náčiní. Například sedmiramenný svícen se stal i symbolem a státním znakem izraelského národa. Nejdůležitější částí synagogy je svatostánek, v němž se uchovává Tóra, ručně psaná na svitku pergamenu, která se ukládá na zvláštní stůl při čtení. Modlitebna je na východní straně směrem k Jeruzalému. Dveře svatostánku zakrývá opona, zvaná „parochet“. Důležitým místem je i pult, u kterého stojí předčítávací. (Sadek, 2005)

Denně probíhají tři modlitby, a to ranní, odpolední a večerní. Používají se dva typy modlitebních knih, sidur a machzor. Jazykem modliteb je hebrejščina, případně se používá i aramejščina. Při modlitbách musí mít muži pokrytou hlavu, stejně je to tak i v synagogách a na hřbitovech. Muži nosí klobouky, čepice nebo jarmulky. Ženy nosí při bohoslužbách šátky. Další zvláštností jsou modlitební řemínky. Jedno z pouzder se připevňuje na levou paži ve výši srdce a druhé na čelo. Tyto řemínky nosí muži po dosažení 13 let, zejména při ranní modlitbě ve všední den. Další povinností je nošení pláště, kterému se říká talit. Je obdélníkového tvaru a k cípům se připevňují střapce. Existují velké a malé tality. Velký se užívá při ranní bohoslužbě a malý se nosí pod šaty. (Sadek, 2005)

Ranní modlitby jsou nejvýznamnější a dělí se na čtyři části. Odpolední modlitba je ve srovnání s ranní modlitbou krátká a nejčastěji se pronáší před západem slunce. Zpravidla na ni hned navazuje večerní modlitba. Večerní modlitba je v některých částech shodná s ranní modlitbou. Na ranní bohoslužbě se v pondělí a ve čtvrtky předčítá z Tóry, odpolední a večerní se musí bez svitku obejít. Předčítat z Tóry není

možné, pokud není přítomno alespoň deset mužů židovského vyznání. Židovští věřící pronášejí řadu požehnání. Význam mají zejména požehnání spjatá s jídlem. Jídlo je podle judaismu darem, za něž věřící Bohu děkují. Pokud Židé jí chléb, musí si rituálním způsobem omýt ruce. (Sadek, 2005)

Prvním náboženským obřadem pro muže je obřízka, která se vykonává, když je chlapec osm dní. Provádí ji „mohel“, který má lékařské a náboženské znalosti. Chlapce přitom drží na klíně kmotr a kromě rodičů je přítomna řada dalších hostů. Chlapci poté dostanou hebrejské jméno. Dívky dostávají jméno dříve než chlapci, při prvním šabatě po narození. (Sadek, 2005)

Důležitým mezníkem je i dospělost. Náboženské příkazy se pro chlapce stávají závazné po dosažení 13 let, pro dívky již od 12 let. V den chlapcových třináctých narozenin je volán k Tóře, poprvé se zahalí do talitu a předčítá část z prorockých knih. Od tohoto dne může používat modlitební řemínky. U dívek je tento obřad méně slavnostní. (Sadek, 2005)

Manželství a svatba jsou významným momentem života v judaismu. Svatba začíná formálně odpoledne, kdy jsou ženich a nevěsta po návratu z rituální lázně oddělení a vykonavatel obřadu přečte svatební smlouvu a svědci jí podepíší. Smlouva se čte i při obřadu spolu s dalšími sedmi požehnáními. Je zvykem, že nevěsta a ženich se napijí vína a ženich sklenici rozbije. Po svatbě se tančí různé tance, které se mají tančit před nevěstou. (Fishbane, 2003)

Manžel se zavazuje podpisem svatební smlouvy, že se ke své ženě bude chovat s úctou a že ji nenechá bez prostředků. Smlouva stanovuje i zajištění ženy v případě smrti manžela. Obřad se koná většinou v úterý. Židovské svatby se mohou konat i pod širým nebem. Svatby se nesmí konat o svátečních nebo smutečních dnech. Obřad začíná tím, že nevěsta sedmkrát obejde manžela, pak se napijí vína, ženich navleče nevěstě prsten a vysloví starou formuli. Druhou částí obřadu je sňatek. (Sadek, 2005)

Co se týče smrti, tak judaismus učí, že v nemoci a smrti nesmí být člověk sám. Institucí, která se stará o potřeby nemocného nebo umírajícího je chevra kadiša. Tradiční judaismus odmítá kremace a konají se pouze pohřby do země. Pohřeb mrtvého má také

své zvyklosti, všechny části oděvu jsou bílé a do rakve se nesmí dávat žádné květiny ani šperky. Období smutku je rozděleno do tří období. (Sadek, 2005)

Domácnosti zachovávají rituální čistotu jídla. Vhodnost jídel určuje Tóra a Talmud. Hebrejská Bible především vymezuje zvířata, která mohou jíst – hovězí dobytek, ovce a kozy. Židé proto nejedí vepřové, králíka ani zajíce. Ale druhů masa, co nesmí, je mnohem více. Maso musí být rituálně čisté a smí ho zabít pouze způsobilý řezník. Tóra přísně zakazuje používání krve, a proto Židé doma maso prosolují a namáčejí ve studené vodě, aby se zbavili i zbytků krve. Židovská zásada je také nejíst mléčnou a masitou stravu dohromady. (Sadek, 2005)

Židovské hřbitovy můžeme dnes najít tam, kde byl Židům dříve dovolený pobyt a kde existovaly příznivé životní podmínky. Většinou byly hřbitovy budovány v hradebním příkopu nebo na parkánu, výjimečně uvnitř města. Rozlišují se hřbitovy živé, kde se pohřbívá, např. Praha, Brno a hřbitovy mrtvé, jichž je většina. (Klenovský, 2001)

Základem pohřebních zvyklostí je prastará zásada nenarušitelnosti hrobů. „*V minulých staletích se náhrobní kámen stavěl k nohám zemřelého a jeho nápisová strana směřovala do uličky mezi hroby. I tím se židovské hřbitovy lišily od nežidovských, na nichž bývá náhrobek vždy u hlavy zemřelého a jeho text směřuje ke středu hrobu.*“ (Sadek, 2005, s. 137)

Na našem území se nacházejí dva typy náhrobků. Obvyklý je deskový náhrobek zapuštěný kolmo do země, nazývaný stéla. Bývají pokryté písmem, ale některé jsou nápadné svým tvarem a ornamenty. Můžeme najít náhrobky renesanční, barokní, empírové, ale i gotické. Vzácnějším typem náhrobku je tumba, která připomíná svým tvarem rakev nebo sarkofág. Někdy vypadá jako malý domeček. Tumby měli nad hroby významné osobnosti. Moderní náhrobky se již podobají těm nežidovským. Náhrobní nápisy byly dříve pouze v hebrejštině. Od 2. pol. 19. stol. se začaly objevovat nápisy dvojjazyčné a nyní můžeme najít náhrobky jenom české. Na náhrobech byly zobrazovány různé symboly, například konvice na míse, některá zvířata nebo symboly napovídající povolání zemřelého. (Sadek, 2005)

„Židé nekladou na hroby květiny, nýbrž oblázky. Květy uvadnou, člověk zapomíná, kámen se svou hmotou přibližuje věčnosti. Věčně budou přicházet i lidé, návštěvníci.

Nápisy, životy našich předků, životy zdejších Židů budou v dalších generacích ožívat dál. Budou nás poučovat, krásnit; vždyť i pozůstalí tehdy odcházeli ze hřbitova s modlitbou: „Nechť žíví vzkvétají jako byliny.“ (Vilímek, 1998, s. 122)

Židovských tradic a zvyků je samozřejmě mnohem více, já jsem popsala pouze základní charakteristiky. Jenom židovské tradice a zvyky by mohly být tématem na celou bakalářskou nebo diplomovou práci. To samé platí i o židovských svátcích a slavnostech.

2.3 Židovské svátky, náboženské slavnosti a smuteční dny

V této kapitole jsem se snažila stručně charakterizovat svátky, které si Židé připomínají nebo slaví. Každé náboženství má své tradice a svátky a myslím, že by byla škoda nic nevědět o těch židovských a nepřipomenout je.

2.3.1 Židovské svátky

V této podkapitole se budu věnovat svátkům Šabat, Roš ha-šana, Jom Kipur, Pesach, Šavu'ot, Sukot, Šemini aceret a Simchat Tora. Všechny tyto svátky jsou předepsané Tórou.

Šabat

Rytmus všedního týdne je přerušen jednou do týdne oslavou Šabatu, dne vyhrazeného pro bohoslužby a odpočinek. Oslava začíná v pátek večer a končí v sobotu večer po východu hvězd. Svátek je typický zákazem práce. Zakázáno je mnoho činností, např. práce s ohněm, vaření, pečení, psaní, cestování a další. Tyto zákazy jsou přizpůsobovány dnešní době. Šabat je radostný svátek, i když je omezující svými zákazy. (Pěkný, 2001)

K tomuto svátku patří slavnostní oblečení, jídlo, zpěv a třeba i návštěva známých. Ke zvyklostem patří pečení šabatového chleba, který se ale musí péct v pátek odpoledne. Šabat začíná zapálením dvou svíček. Zajímavostí je, že je zapalují ženy a pronášejí přitom modlitby. Po večerní bohoslužbě otec žehná svým dětem a rovněž šabatovým chlebům. Vrcholem Šabatu v synagoze je čtení z Tóry. Tóru postupně předčítá osm

mužů. Při odpolední bohoslužbě čtou z Tóry už jen tři muži. Při večerní bohoslužbě se zapaluje svíce spletená ze čtyř pramenů vosku a se čtyřmi knoty. (Sadek, 2005)

Vysoké svátky

Vysokými svátky jsou Nový rok „Roš ha-šana“ a Den smíření „Jom Kipur“ a sedm dní mezi nimi. Dvoudenní svátek Roš ha-šana je podle Židů dnem stvoření světa. I v tento den se nemá pracovat. Nový rok je také označován jako Den troubení, Den vzpomínání a Den soudu. Den troubení je nazýván podle šofaru, na který se troubí. Den vzpomínání kvůli tomu, že si má člověk vzpomenout na své skutky a Den soudu proto, že v novoroční den je svět souzen. Židovský Nový rok je vážným svátkem. (Sadek, 2005)

Nejvýznamnějším svátkem židovského roku je Jom Kipur. O tomto svátku se nesmí pracovat a je nařízen celodenní půst. Bohoslužby trvají prakticky celý den, nejzbožnější se modlí i celou noc. (Pěkný, 2001)

U Jom Kipuru je důležité staré pravidlo Mišny, podle kterých modlitby odčiňují pouze hříchy proti Bohu. Proto se snaží lidé o osobní odpuštění a snaží se smířit s rodinou ještě před modlitbami. Na závěr se zatroubí na šofar a po bohoslužbě se rodiny scházejí ke slavnostnímu jídlu. (Fishbane, 2003)

Pesach

Svátek Pesach se slaví v době křesťanských velikonoce. Tento svátek je oslavou vysvobození z egyptského otroctví a zrození Izraele. Je typický mnoha zvyky. Říká se mu také svátek nekvašených chlebů kvůli macesům. V tento den se nesmí jíst ani pít kvašené pokrmy a nápoje. Takový pokrm by o Pesachu neměl být vůbec v domě. (Pěkný, 2001)

Tyto pokrmy jsou připravené z pěti druhů obilí a nesmí se pít např. ani pivo. Zvláštností je i používání pesachového nádobí, které je vyhrazeno pouze pro tuto příležitost. Po večerní modlitbě v synagoze se doma pořádá slavnostní večeře, které se říká seder. Na stole musí být sederová mísa s třemi oddělenými macesy a dalších pět pokrmů se symbolickým významem. Jsou to pečená kost, vejce, hořké byliny, petržel nebo brambor a směs z ovoce, vína a koření. Při hostině otec předčítá z Pesachové hagady.

Pesach trvá osm dní, ale jen první dva dny a poslední mají zcela sváteční charakter a nesmí se v tyto dny pracovat. (Sadek, 2005)

Šavu`ot

Je také nazýván Svátkem týdnů a slaví se sedm týdnů po Pesachu. Zbožní Židé navštěvují večer před začátkem svátku studijní kroužky a čtou sbírky posvátné literatury až do svítání. V tento svátek se jí mléčná jídla. Oblíbenými pokrmy jsou tvarohový koláč a tvarohové palačinky. (Pěkný, 2001)

Svátek týdnů je oslavou dne, kdy Hospodin vyhlásil na hoře Sinaj Desatero a předal Mojžíšovi Tóru. Během tohoto svátku se slavnostně zdobí domy i synagogy květinami a ratolestmi stromů. Má zemědělský i duchovní význam. (Sadek, 2005)

Sukot, Šemini aceret a Simchat Tora

Necelý týden po Dni smíření začínají poslední poutní svátky. Prvním z nich je Sukot, nazýván také jako Svátek stanů, který trvá sedm dní. Poté následuje Osmý den shromáždění, hebrejsky nazývaný Šemini aceret a mimo Izrael se slaví ještě další sváteční den Simchat Tora neboli Radost z Tóry. (Sadek, 2005)

Důležitým znakem svátku Sukot je splnění biblického příkazu, podle kterého má věřící sedm dní žít v provizorním přístřešku zvaném suka. Sukot je zastřešený chvojím nebo listnatými větvemi tak, aby bylo v noci vidět hvězdy. Uvnitř je suka vyzdobena různými květy a plody. Při bohoslužbě se mává palmovou ratolestí svázanou s myrtou a vrbovými větvíčkami. (Pěkný, 2001)

Osmý den svátku Sukot Šemini aceret se při bohoslužbách v Izraeli ukončuje starý a začíná nový roční cyklus z předčítání Tóry. [Pěkný, 2001] Má jiný význam než Svátek stanů. Je to dáno zejména zvláštní modlitbou za déšť, protože bez deště by se Země zaslíbená stala vyprahlou pouští. Simchat Tora je radostným svátkem. Muži obcházejí se svitky v ruce a tančí a zpívají na oslavu velikosti Tóry. V průvodu s nimi chodí děti, ženy a společně se radují. (Sadek, 2005)

2.3.2 Náboženské slavnosti

Náboženské slavnosti přibýly ke svátkům z Tóry v pobiblické době. Byly zavedeny na počest významných historických událostí. Od svátků nařízených Tórou se liší tím, že při nich neplatí úplný zákaz práce. (Sadek, 2005)

Chanuka

I svátek Chanuka zřejmě souvisel se slunečními obřady zimního slunovratu a odedávna byl nazýván jako Svátek světél. Stal se připomínkou znovuzasvěcení jeruzalémského chrámu a znovuzazehnutí plamene z čistého oleje, který se uchoval i přes znesvěcení chrámových objektů Řeky. (Fishbane, 2003)

Při této slavnosti neplatí zákaz práce. Na památku této události se v domech zapalují svíčky v osmiramenném svícnu, který se nazývá chanukija. První večer se zapaluje první svíčka a každý další den se zapaluje o jednu více. Osmý den pak na svícnu hoří všechny svíčky. Oblíbeným pokrmem této slavnosti jsou horké koblihy. (Sadek, 2005)

Purim

Označován také jako Svátek losů. Slaví se vždy měsíc před Pesachem a připomíná záchranu Židů ve starověké Persii. V tento svátek se předčítá z knihy Ester a není nařízený zákaz práce jako u svátků. Děti dostávají peněžní dárky a pořádají se karnevaly. *„Na Purim se dodržují velmi rozmanité zvyky: pojídají se zvláštní jídla, např. solený hrách a fazole, trojhranné koláčky či koblihy plněné sladkou směsí máku, datlí a švestek aj.“* (Pěkný, 2001, s. 179)

Lag be-omer, Tu bi-ševat

Ke slavnosti Lag be-omer se vztahují dvě významné události. Tradice praví, že v tento den skončil teror, který rozpoutali Římané po potlačení povstání Bar Kochby. A současně na tento den připadá úmrtí rabiho Šimona bar Jochaje. Další náboženskou slavností je Tu bi-ševat, který ale souvisí s cyklem přírody. Označuje se jako „Nový rok stromů“. V Izraeli v tento den vysazují tisíce lidí stromky. V židovských společenstvích bývá zvykem jíst v tento den různé druhy ovoce a tím si připomenout rozmanitost přírody. (Sadek, 2005)

2.3.3 Smuteční dny

Nejvýznamnější smuteční den je Tiša be-av. Židé si v tento den připomínají zničení prvního i druhého jeruzalémského chrámu, vypovězení ze Španělska a další tragické události, které Židy postihly v jejich dějinách. Je to den nejpřísnějšího půstu, který trvá 24 hodin. Věřící sedávají v synagoze na zemi nebo na nízkých stoličkách. (Pěkný, 2001)

Svatostánek Židé zakrývají černou barvou a jako vyjádření smutku se sundá chrámová opona. Při večerní modlitbě se čtou žalozpěvy a při ranní bohoslužbě muži na znamení smutku nenosí talit, ani si nepřipevňují modlitební řemínky. (Sadek, 2005)

Dalším smutečním dnem je Asara be-tevet, který je rovněž půstem. Vzpomíná se na počátek obléhání Jeruzaléma. Smuteční den Šiva asar be-tamuz zase připomíná prolomení jeruzalémských hradeb. Postním dnem je i Půst Gedaljův. (Sadek, 2005)

3 Praktická část

V první kapitole praktické části mé bakalářské práce bych Vám chtěla představit židovské památky na Vysočině, které jsem si objela a nafotila. Zmíním se o židovských hřbitovech, synagogách, židovských čtvrtích i domech.

3.1 Představení židovských památek na Vysočině

Na území České republiky je dnes chráněno jako kulturní památka kolem 90 synagog, z toho 11 objektů najdeme v našem kraji. Některé z nich jsou nepřístupné, ale řada z nich slouží zejména pro kulturní účely (např. Třebíč, Polná, Ledec nad Sázavou, Třešť, Velké Meziříčí). V r. 2003 byly 2 synagogy v Třebíči zařazeny na seznam UNESCO. [2]

V České republice je chráněno jako kulturní památka okolo 200 židovských hřbitovů, z toho 26 se nachází na území kraje Vysočina. V kraji se nachází ale i hřbitovy, které nejsou kulturními památkami. Součástí hřbitovů jsou i márnice nebo obřadní síně a na mnohých hřbitovech se nacházejí památníky obětem holocaustu. [3]

Najít synagogy nebo židovské ulice ve městech nebylo těžké, stačil plán města nebo se zeptat. Horší to bylo podstatně u židovských hřbitovů, které se často nachází několik kilometrů za městem, na loukách nebo v lesích. Jen na pár místech byly ukazatele, které nás navedly přímo ke hřbitovu. Není se čemu divit, některá města se bojí vandalů. Posledním případem vandalství, o kterém jsem slyšela, byl z konce dubna tohoto roku, kdy vandalové na židovském hřbitově v Přistoupimi povalili a poškodili 80 náhrobků. To je zřejmě i důvod toho, proč jsou některé židovské hřbitovy zamčené.

3.1.1 Jihlava

Vznik židovské obce v Jihlavě spadá až do poloviny 14. století, kdy markrabě Karel nařídil přijmout do města všechny Židy, kteří tu chtěli bydlet. Z židovských památek se tu nenacházel pouze hřbitov, ale také synagoga s židovskou školou a další objekty, které byly v 15. století zničeny nebo zmizely v nové zástavbě. (Vilímek, 1998)

Mapa 1

Židovský hřbitov v Jihlavě připomíná existenci židovské obce a židovského obyvatelstva ve městě (Obr. 1). Hřbitov byl založen r. 1867, jeho rozloha je 8 879 m² a stojí tu přes 1 000 náhrobků. Nachází se zde náhrobky rodičů skladatele Gustava Mahlera a dalších významných členů místní židovské komunity. [4]

Rekonstrukce hřbitova byla dokončena v r. 1993. Na hřbitov můžete vejít kovanou vstupní branou s židovskou symbolikou, je přístupný od pondělí do pátku od 8–17. Nachází se v ulici U Cvičiště u nové nemocnice. [4]

V dalších letech probíhaly úpravy zničeného hřbitova a všechny pomníky byly znovu postaveny a očištěny. V r. 1997 zde byl slavnostně odhalen pomník obětem holocaustu (Obr. 2). (Vilímek, 1998)

Význam židovské komunity v Jihlavě vzrostl a v letech 1862–1863 byla v Jihlavě postavena synagoga v románsko-maurském slohu (v dnešní Benešově ulici). V r. 1939 jihlavská německá mládež za pomoci SA-manů synagogu vypálila. Předtím byl zničen i židovský hřbitov a obřadní síň byla také vypálena. Zbytky zničené synagogy byly strženy v r. 1950 a na jeho místě vzniklo tržiště. V r. 1992 byla při příležitosti 50. výročí deportace jihlavských Židů odhalena pamětní deska na místě, kde stávala synagoga. Na tomto místě se dnes nachází Park Gustava Mahlera. (Vilímek, 1998)

3.1.2 Puklice

Židovské osídlení se datuje od 1. poloviny 15. stol. Pravděpodobně se tu usadili někteří z jihlavských Židů, kteří museli odejít z města v roce 1424 nebo 1425 na příkaz arcivévody Albrechta. (Vilímek, 1998)

Mapa 2

Židovská čtvrť byla v severovýchodní části obce pod zámek. Obsahovala 14 domů a 4 masné krámy, některé z nich dodnes stojí. Bývala tu i malá synagoga a v patře tohoto domu byla umístěna školní učebna a rituální pekárna. (Klenovský, 2001)

Hřbitov byl založen 100 metrů od židovské čtvrti ve stráni nad obcí přístupný úzkou pěšinou. Byl založen v 15. stol. a na ploše 1 493 m² se nacházelo kolem 100 náhrobních kamenů. Nejstarší náhrobky pochází z konce 17. stol. (Klenovský, 2001) Pochovávaní tu také byli Židé z okolí a do r. 1870 i Židé z Jihlavy. Hřbitov je dnes ve špatném stavu a z původního počtu náhrobků jich tu zbývá jen asi 80 (Obr. 3). (Vilímek, 1998)

Pro nízký počet členů byla místní náboženská obec v r. 1891 zrušena a přičlenila se k náboženské obci v Jihlavě. Za protektorátu bylo několik posledních obyvatel přinuceno odejít v r. 1942 do Třebíče a odtud byli deportováni do Terezína. Většina válku nepřežila. (Vilímek, 1998)

3.1.3 Větrný Jeníkov

První informace o tom, že zdejší usedlíci byli v kontaktu s Židy, dokládá zápis v jihlavské městské knize, podle kterého v r. 1372 místní obyvatelé dlužili peníze Židovi z Jihlavy. Židé tu netvořili ani uzavřené ghetto, byli rozptýleni po celé obci. (Vilímek, 1998)

Mapa 3

Židovský hřbitov se nachází jihovýchodním směrem po cestě ke starému Dolnímu mlýnu. Nejstarší čitelný náhrobek na židovském hřbitově je z r. 1700. Márnice je dnes hromadou kamení a hřbitovní zeď se místy rozpadá. Je tu pochováno přes 200 Židů. Nachází se tu kamenné desky, ať už z žuly nebo z mramoru. Období baroka ovlivnilo ráz hřbitova, najdete tu malé, velké, hranaté, zaoblené, ale i náhrobky s tvarovanými hebrejskými nápisy (Obr. 4). Může se vám zdát, že některé náhrobky připomínají desky desatera. Některé náhrobky jsou zakončené obloukem, špicí a v několika případech můžete zahlédnout i hranaté varianty. Upoutat vaši pozornost může i symbol šesticípé hvězdy, dvojice lvů s květinou a rostlinné prvky, které se také opakují na náhrobcích. (Vilímek, 1998) Části zdí kolem hřbitova jsou poškozené, lze vidět zbytky zdiva průchozí márnice. Některé náhrobky jsou poškozené a leží na zemi. Hřbitov je volně přístupný.

V 2. polovině 19. století byla židovská obec pravděpodobně připojena k Úsobí kvůli klesajícímu počtu členů náboženské obce. Hřbitov sloužil až do počátku 20. století. (Vilímek, 1998)

3.1.4 Horní Cerekev

Židovský hřbitov byl založen v polovině 18. století. V minulosti byl hřbitov často devastován. Na ploše 927 m² najdete kolem 130 náhrobků (Obr. 5). Byl využíván do počátku 2. světové války. [5]

Mapa 4

Rekonstrukce celého areálu započala v r. 1999, kdy byl hřbitov vyčištěn od náletové vegetace, a byla zahájena rekonstrukce márnice. Dominantním prvkem na hřbitově je právě malá vozovna s výrazně strmou jehlancovou střechou, opravená v letech 1999–2001. [5]

Hřbitov vlastní Židovská obec v Praze, která jej spravuje prostřednictvím společnosti MATANA a.s. Tato židovská památka se nachází přibližně 1 500 m severozápadně od města na okraji lesa v blízkosti Plánovského potoka. [5]

Najít tento hřbitov bylo velmi obtížné. Věděli jsme, jakým směrem z města máme jet, ale odboček ze silnice bylo několik, a tak nás čekalo dlouhé bloudění po lese. Od nekonečného bloudění nás zachránili až dělníci v lese, kteří nám řekli, že hřbitov najdeme hned na první odbočce za městem, která ale vedla kolem obrovské hromady hnoje a nás vůbec nenapadlo, že hřbitov by mohl být za ní. Poslechli jsme a opravdu asi

po 400 metrech jsme dojeli ke hřbitovu. Oproti některým hřbitovům je vidět, že se o něj dbá. Je volně přístupný.

3.1.5 Batelov

Židé se usadili v Batelově údajně ve 2. čtvrtině 15. století, po vypovězení z Jihlavy. Tehdy zřejmě vznikla i náboženská obec. V 18. stol. a 1. pol. 19. stol. zde mohlo získat povolení usadit se 26 židovských rodin. R. 1930 v Batelově žilo pouze 31 obyvatel a po 2. světové válce židovská obec nebyla obnovena. [6]

Mapa 5

Náboženská obec v Puklicích byla jedna z nejmenších na jihozápadní Moravě, r. 1890 byla zrušena a místní Židé byli přiřčeni k židovské obci v Třešti. (Vilímek, 1998)

Židovská čtvrť se nachází na severovýchodním okraji jádra při Třešťské ulici a původně se skládala z 18 domů včetně školy. Poblíž byl v r. 1995 odhalen památník batelovským obětem holocaustu. (Klenovský, 2001)

Synagoga stojí na židovském plácku a byla postavena v r. 1794 na místě starší modlitebny. Schodiště na ženskou galerii je součástí sousedního domu. V letech 1984–1985 byla adaptována na klubovnu místního svazku zahrádkářů. (Klenovský, 2001) Tomuto účelu slouží dodnes (Obr. 6).

Židovský hřbitov je umístěn 700 m západně od náměstí na vršku mírného kopce (Obr. 7). Byl založen ve 2. pol. 15. stol. na ploše 2 090 m² a nejstarší náhrobek pochází z roku 1715. Márnice zanikla. (Klenovský, 2001)

Synagogu není problém najít a i ke hřbitovu se dá dojít polní cestou, která vede do kopce a je z ní pohřebiště vidět. Synagoga tedy není přístupná, hřbitov byl také zamčený a nízká zídka byla lemována drátěným plotem. Na hřbitově je spousta vyvrácených náhrobků a řada z nich leží na zemi. Náhrobky mají zejména barokní a klasicistní podobu.

3.1.6 Střítež

Nejstarší písemná zmínka o Stříteži pochází z roku 1346, kdy se poprvé objevuje název Schritis. Z r. 1604 existuje soupis zdejších obyvatel, z nichž několik bylo bezpochyby židovského původu. (Vilímek, 1998)

Mapa 6

Právě na počátku 17. stol. zde byla nejpočetnější židovská obec, která založila místní hřbitov a některý z domů byl využíván jako modlitebna. Postupně Židů ubývalo, někteří dali přednost podnikání ve městech, ale část Židů zůstala. Dokládá to řada písemných pramenů. Židovská komunita zde byla do 2. světové války. (Vilímek, 1998)

Tragický konec dvou životů se odehrál zřejmě v domě čp. 43. Jeho majitelem byl Hugo Koblitz a jeho žena Berta. Měli spolu dvě dcery, Martu a Paulu. Oba manželé zemřeli

ve stejný den, 18. března 1939. Dodnes se neví, jestli to byla sebevražda nebo vražda. Stalo se to jen pouhé tři dny po okupaci ČSR. (Vilímek, 1998)

Poslední památkou, která připomíná Židy ve Stříteži, je zdejší židovský hřbitov. Nachází se na poli nad Zámeckým rybníkem, na malé čtvercové ploše, uprostřed polorozpadlých kamenných zdí. Nachází se tu několik desítek náhrobků, zejména z let 1800–1850. (Vilímek, 1998)

„Po okupaci se zloba německých fanatiků obracela nejen proti samotným Židům, ale i proti židovským objektům. Nebyl ušetřen ani zdejší hřbitov, místo posledního odpočinku Židů ze Stříteže a blízkého okolí.“ (Vilímek, 1998, s. 98)

Střítežský židovský hřbitov jsem našla velmi snadno. Zeptala jsem se na něj kolemjdoucí paní a ona velmi pohotově zareagovala, že je to moc složité na vysvětlování a že k němu pojedete se mnou. Přijeli jsme ke hřbitovu a ona mi vyprávěla své zážitky z té doby a popisovala, jak hřbitov vypadal dříve. Říkala, že jí bude osmdesát a vyprávěla mi i své vzpomínky na rodinu Koblitzovu. Hřbitov není v dobrém stavu, velké množství náhrobků je vyvrácených a leží na zemi (Obr. 8).

3.1.7 Brtnice

Židovské osídlení se v Brtnici datuje od 1. pol. 15. století. Židé, kteří museli opustit Jihlavu v r. 1424, se usadili v řadě okolních vesnic, někteří z nich v Brtnici. Na poli za „Kapličkou“ se zřejmě nacházel první židovský hřbitov, který byl přemístěn na žádost hraběnky Kateřiny Zajímačky z Kunštátu, která nesnášela pohled na hřbitov. Hřbitov byl přeložen na dnešní místo při silnici k Malému a Bransouzům. (Vilímek, 1998)

Židovská čtvrť, dnes Legionářská ulice, vede severně z náměstí. Čtvrť se skládala ze 45 domů. Starší jádro se synagogou z r. 1629, školou a radnicí bylo zbořeno v letech 1987–1988. (Klenovský, 2001)

K datu 15. 5. 1932 obývalo Brtnici 44 Židů. Pro Brtnici byla přítomnost Židů velkým přínosem. Rozvíjel se obchod i řemesla. Náboženská obec se tu udržela až do začátku Protektorátu. Poté byla pro malý počet členů zrušena a připojena k Jihlavě. R. 1941 seznam Židů žijících v Brtnici obsahoval 38 jmen. Většina Židů byla deportována do Terezína. Nejmladším byl tříletý chlapec a nejstarší třiadvadesátiletá slepá žena.

Všichni zahynuli. V r. 1944 byly zatčeny osoby ze smíšených manželství a všichni se vrátili v květnu 1945. Z ostatních koncentračních táborů se vrátili pouze dva Židé. Všem obětem 2. světové války byl odhalen pomník. (Vilímek, 1998)

Mapa 7

Dnes můžete v Brtnici navštívit nový a starý židovský hřbitov. Nejstarší nápis na druhém, starém hřbitově je z r. 1672. V polovině 19. století byl hřbitov zaplněn, a tak došlo k vybudování třetího, nového hřbitova. Při opravách r. 1860 byla postavena nová obřadní síň. Postupem času ale došlo k devastaci objektu a nyní zůstala pouze průčelní strana (Obr. 9). (Vilímek, 1998)

Starý hřbitov případní návštěvníci najdou 1 km severovýchodně od náměstí při silnici na Bransouze a na ploše 2 050 m² se nachází asi 250 střídmych barokních náhrobků (Obr. 10). Nový hřbitov byl založen v sousedství toho starého a za vysokou ohradní zdí hřbitova na ploše 2 044 m² najdete přibližně 200 novodobých náhrobků. (Klenovský, 2001)

Najít starý a nový hřbitov není těžké, jsou vidět přímo ze silnice a lze u nich i zaparkovat. Oba hřbitovy jsou volně přístupné a nachází se na nich i poškozené, povalené nebo vyvrácené náhrobky.

3.1.8 Třešť

První písemné zprávy o Třešti existují od 1. pol. 14. století. Pravděpodobně se tu Židé usazovali po vyhnání z Jihlavy r. 1424. K dispozici je i řada dalších dokumentů, které vypovídají o životě Židů ve městě. (Vilímek, 1998)

Mapa 8

Židovská obec v Třešti k r. 1789 zahrnovala 102 rodin familiantů a 20 tolerovaných rodin. R. 1830 zde žilo 750 Židů, jejich počet postupně klesal a r. 1900 jich tu zůstalo pouhých 169. Hlavním důvodem bylo stěhování do Jihlavy. (Vilímek, 1998)

Třešťští Židé byli proslulí svým bohatstvím a péčí o vzdělání. Kromě synagogy a škol se zde nacházela řada dalších významných budov, židovských spolků a nadací. V židovských kruzích byla Třešť nazývána „Malý Berlín“. (Vilímek, 1998)

Ani Židé z Třeště neunikli tzv. konečnému řešení židovské otázky. Do Terezína bylo deportováno 115 Židů. (Vilímek, 1998)

Z židovských památek je k vidění v Třešti židovský hřbitov, synagoga, židovská čtvrť a památník obětem holocaustu.

Nejdůležitější stavbou v ghettech byly vždy synagogy. Ta třešťská byla postavena na okraji ghetta blízko městského centra. První písemná zpráva o synagoze ve městě je z r. 1693. Její původní barokní podoba není známa, protože byla v říjnu 1824 poškozena požárem. Byla obnovena a v r. 1825 znovu vysvěcena. Znovu byla synagoga poničena

požárem v r. 1920. Dvoupodlažní budova má půdorys obdélníku a orientovaná je samozřejmě na východ. Ženy měly v synagoze svojí galerii, která byla oddělená od té mužské. Hlavní síň má výšku 8,35 m a klenby zdobí štukatura. Je to jediná synagoga u nás, která má v průčelí podloubí. K bohoslužbám byla používána do začátku okupace. Nacisté zničili zařízení interiéru a poté tu byl uskladněn zkonfiskovaný majetek Židů. Některé z předmětů se zachovaly a jsou součástí muzeí. Židovská obec v Třešti zanikla v r. 1942 poté, co byli Židé odvezeni do koncentračních táborů. Po 2. světové válce odkoupil budovu místní výbor a byla opět využívána jako skladiště. V r. 1954 byl svatostánek prodán Československé církvi husitské a ta jej v letech 1955–1957 adaptovala na sbor apoštola Pavla. V letech 1993–1996 prošla celá budova další rekonstrukcí. Dnes slouží k náboženským účelům pouze malá modlitebna v patře. Návštěvník tu dnes najde expozici o Franzi Kafkovi a o historii židovské obce v Třešti (Obr. 11). Do 20. června 2010 je možné si prohlédnout expozici o historii Židů v Čechách a na Moravě. Hlavní sál synagogy je využíván pro kulturní účely, konají se zde výstavy nebo koncerty vážné hudby. (OKT MěÚ Třešť, 2009)

Židovská čtvrť je rozložena v severozápadní části města kolem ulice Nádražní, U Váhy, Rooseveltova, Ztracená, Josefa Čapka, Úzká, Erbenova a náměstí Svobody. Skládá se celkem z 86 domů včetně školy. (Klenovský, 2001)

Židovský hřbitov se nachází 1,5 km jihozápadně od náměstí, směrem na Telč (Obr. 12). Jeho vznik se datuje na 2. pol. 17. století. Na ploše 3 500 m² se nachází téměř 1 200 klasicistních a barokních náhrobků a 150 let stará márnice. Poslední pohřeb se na třešťském hřbitově konal v r. 2003, kdy tu byly uloženy ostatky rodáka z Třeště, který přežil holocaust a přál si být pochován v rodném městě. (Město Třešť, 2007)

Tragický osud místních Židů připomíná památník obětem holocaustu, který byl odhalen v r. 1995. Najdete ho za budovou radnice. (Město Třešť, 2007)

Průvodcovskou činnost v synagoze zajišťuje Turistické informační centrum v Třešti, v sezóně i v sobotu a neděli od 8–12 a od 13–17. Prohlídky pro větší skupiny jsou možné po předchozí domluvě v informačním centru. Vstupné je 25 Kč/osobu a snížené nebo hromadné vstupné činí 15 Kč/osobu. (Informační centrum Třešť)

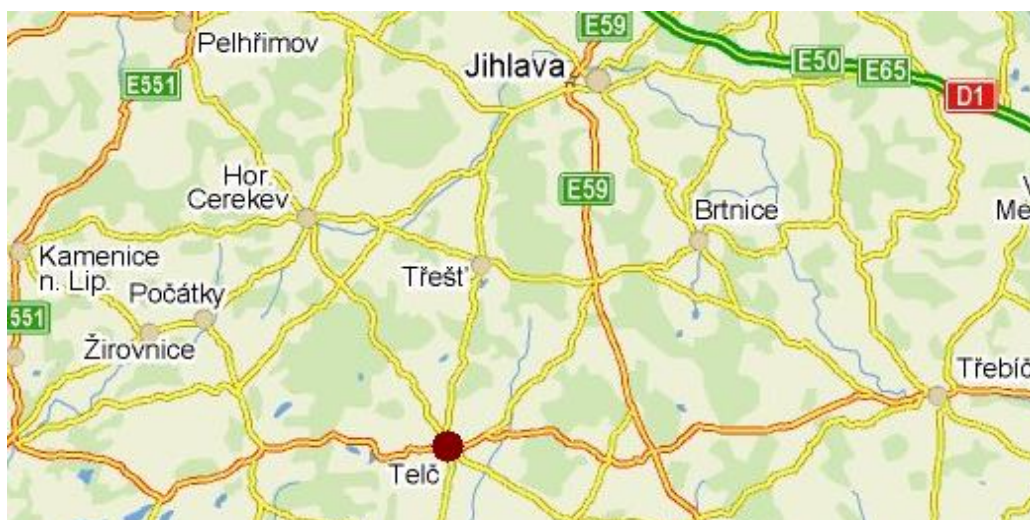
Židovský hřbitov se nenachází v centru, ale je velmi dobře značen a ukazatelé Vás dovedou až přímo k němu. Hřbitov je volně přístupný celý rok. Můžete tam vidět starobylé i novodobé náhrobky. Bohužel ale i tady jsou některé náhrobky vyvrácené nebo leží na zemi.

3.1.9 Telč

Telč byla městem, kde žili Židé už od středověku. První konkrétní zpráva je z r. 1570 a pojednává o Židovi, který se jmenoval Feytl. (Klenovský, 2001) O Židech v Telči se dovídáme především z listů a spisů městské správy v Telči. Další písemné zprávy jsou z let 1615 a 1616 a týkají se zadluženého Žida Šalamouna. Podobných dokumentů je mnoho, zajímavé jsou například písemnosti o výši platu židovského učitele nebo spis z let 1878–1879 o založení nového hřbitova. V průběhu 19. stol. počet Židů v souvislosti s židovskou emancipací rostl. V r. 1840 tu žilo 73 osob, v r. 1910 už 120 osob židovského vyznání. R. 1942 bylo 79 telčských Židů internováno v Třebíči a odtud byli odvezeni do Terezína. Prakticky všichni zahynuli v táborech na východě. Z terezínských vězňů jich přežilo pět. Celkový počet obětí holocaustu z Telče byl 105. (Vilímek, 1998)

Pět židovských domů lze najít v Hradební a Židovské ulici v jihozápadní části městského jádra, včetně modlitebny. Synagoga se nachází na ulici Na parkáně a byla postavena v r. 1904 při hradbách ve dvoře židovského domu, po požáru původního svatostánku v novorománském slohu. Po válce byla synagoga adaptována ke světským účelům a sloužila také jako policejní stanice (Obr. 13). (Klenovský, 2001)

Hřbitov byl vybudován na začátku 2. pol. 17. stol. Nacházel se v lese, kterému se později říkalo Židovec, asi 7 km jižně od města na území katastru obce Velký Pěčín. Hřbitov o rozloze 803 m² patří mezi naše nejromantičtější židovské hřbitovy. Dnes se zde nachází kolem 150 náhrobků, zejména z 18. stol. Nejstarší je datován rokem 1655. Hřbitov sloužil svému účelu do r. 1879 (Obr. 14). (Vilímek, 1998)

Mapa 9

Růst komunity si vyžádal i založení nového hřbitova. Byl postaven v letech 1879–1880 na východním okraji Telče jako náhrada za nevyhovující starý velkopěčínský hřbitov. (Vilímek, 1998) Je umístěný 1,5 km jihovýchodně od náměstí za parkem na Oslednici a na ploše 2 784 m² se nachází kolem 200 novodobých náhrobků. Obřadní síň sloužila jako sezónní výtvarná galerie (Obr. 15). (Klenovský, 2001)

Historické jádro města je památkou UNESCO. Oběti holocaustu připomínají keramické desky se jmény, umístěné od r. 1994 v předsíni kostela sv. Jakuba. (Klenovský, 2001)

Pokud hledáte nějakou památku v Telči, je nejlepší zajít do Infocentra, které velmi dobře funguje a stačí se zeptat. Na mapu mi jeden z pracovníků zakreslil všechny židovské památky a hledání už pak bylo snadné. Dozvěděla jsem se, že synagoga i nový hřbitov jsou nepřístupné. Nový hřbitov navíc obklopuje vysoká ohradní zeď, ale i přesto se mi podařilo nafotit alespoň pár snímků. Starý hřbitov leží blízko silnice na okraji lesa a je volně přístupný.

3.1.10 Velké Meziříčí

První písemná zmínka o Židech je z r. 1518. Židé se tu zabývali řemesly i obchodem. Rozmach židovské obce nastal až po třicetileté válce. V 1. pol. 17. stol. zde byly pouze tři židovské domy, do r. 1710 se jich tu nacházelo třicet dva. Ještě téhož roku byl na základě stížností křesťanů počet židovských domů omezen na deset a synagoga byla uzavřena. V r. 1790 žilo ve Velkém Meziříčí 888 Židů, přičemž obyvatel celkem bylo 3 403. V r. 1842 zde žilo 932 Židů a r. 1857 dokonce 1 116 židovských obyvatel. Ve

2. pol. 19. stol. začal klesat počet obyvatel a r. 1930 bylo napočítáno pouze 76 židovských občanů. Na konci 30. let 20. stol. počet obyvatel vzrostl přistěhováním vystěhovalců ze Sudet. I zde byl osud židovské obce tragický. V letech 1941–1942 byli židovští občané deportováni do vyhlazovacích táborů a vrátilo se jich pouze sedm. Náboženská obec zanikla r. 1942. (Muzeum Velké Meziříčí, 2008)

Mapa 10

Židovská čtvrť je celek o rozloze 1,55 ha. Nachází se na severovýchodě historického jádra podél řeky Oslavy. Hlavní ulicí jsou Novosady, k ní vedou kolmo uličky Mlýnská, Tabácká, K Haltýři a V Podloubí. Mimo nich je zajímavá řada veřejných domovních průchodů. Z původních 101 domů se dochovalo 63. (Klenovský, 2001)

Stará synagoga byla vybudována na konci 17. stol. v goticko-renesančním slohu na místě předešlé modlitebny. Budova je umístěna v zákoutí bývalé židovské čtvrti mezi ulicí Novosady a řekou Oslavou (Obr. 16). Stavba je obdélníkového půdorysu s valbovou střechou, vstupní průčelí zdobí kamenný portál s kovanými dveřmi. Ženská galerie bývala v patře. Jako modlitebna sloužila do vybudování nové synagogy v r. 1870. Poté byla používána jako obchod a sklad. Na konci 20. stol. se podařilo synagogu opravit a je využívána Muzeem Velké Meziříčí k výstavám. (Muzeum Velké Meziříčí, 2008)

Proto, že stará synagoga už nestačila, byla vybudována nová synagoga. Základní kámen byl položen v r. 1868 a r. 1870 synagogu zkolaudovali. Budovu postavili v pseudogotickém slohu, zejména z neomítnutých červených a v menším množství černých cihel. Okna zdobily barevné vitráže se symbolem Davidovy hvězdy. Ženská

galerie obklopovala chrám ze tří stran. Svému účelu sloužila synagoga do r. 1940, kdy jí poničili nacističtí vandalové. Od r. 1943 se využívala jako sklad. V jejím využívání se vystřídalo několik subjektů, přesto jako sklad byla využívána až do r. 1991. V úrovni galerií byl vystavěn dřevěný dělicí strop, který je v budově dodnes. Nyní je budova pronajímána k obchodním účelům. [7]

Židovský hřbitov se nachází v ulici Bezděkov, přibližně 300 m severovýchodně od náměstí ve svahu za řekou Oslavou (Obr. 17). Byl založen r. 1650 a na ploše 4 617 m² se nachází kolem 1 300 náhrobků. Nejstarší čitelný náhrobek pochází z r. 1677. Najdete tu řadu cenných náhrobních kamenů barokního a klasicistního typu. Při vstupu na hřbitov budete procházet kolem novorománské obřadní síně z r. 1880. (Klenovský, 2001)

Ve Staré synagoze se nachází výstavní prostory. Na ženské galerii si můžete prohlédnout výstavu Magen David, která je o historii velkomeziříčských Židů. V přízemí si lze pročíst panely o nejvýznamnějších vilách na Vysočině. Galerie synagoga je otevřená celoročně. Jako student jsem platila 10 Kč vstupné, dospělí platí 20 Kč. Židovský hřbitov je zamknutý, ale je možné si půjčit v Galerii synagoga klíče a projít si jej. Naprosto mě ale šokovalo využití nové synagogy. Je to unikátní architektonická stavba, obdobných v republice moc není a židovská obec ji pronajímá Asiatům pro obchodní účely.

3.1.11 Jemnice

První písemná zmínka o Židech ve městě je z r. 1336. Jemnická židovská obec byla jednou z nejstarších židovských moravských komunit. (Klenovský, 2001)

Židovská čtvrť se nachází v jihovýchodním sektoru městského jádra při zámku. Dnes to jsou ulice Zámecká (Obr. 18), U Templu a Havlíčkovo náměstí. Z původních 31 zůstalo dodnes 26 domů, některé dokonce se středověkou dispozicí, např. obecní dům s rabinátem. Barokní synagoga z r. 1649 byla zbořena nacisty v r. 1942. (Klenovský, 2001)

Židovský hřbitov najdeme v Údolní ulici, přibližně 300 m jižně od náměstí. Založen byl zřejmě ve 14. stol. Pravděpodobně je to nejstarší souvisle využívané židovské

pohřebiště na Moravě. Vstoupit lze na hřbitov novodobou kovanou bránou (Obr. 19). (Klenovský, 2001)

Hřbitov má téměř trojúhelníkový tvar. Vstup býval v severovýchodní zdi. Hřbitov je obehnan kamenocihelnou zdí. Terén hřbitova se prudce zvedá. Ve svahu je asi 25 řad hrobových míst umístěných dost neobvyklým způsobem. [8]

Mapa 11

Náhrobky mají různé tvary a členění. Starší náhrobní kameny jsou opatřeny hebrejským písmem, rostlinnými a ornamentálními motivy. Navíc je doplňuje symbolika ke jménu nebo povolání. Nejčastějším materiálem u starších náhrobků je žula. Novodobé náhrobní kameny jsou z žuly a mramoru, mají skromnější výzdobu a texty jsou psány německy. Poslední pohřeb se tu konal na začátku 2. světové války. [8]

Prostá márnice byla zbořena v letech 1955–1956. Na ploše 2 421 m² můžete vidět kolem 400 náhrobků. Nejstarší čitelný náhrobní kámen je datován rokem 1676. Pohřebiště poškodili nacisté, kteří použili náhrobní kameny k vydláždění ulic ve městě. V období 1991–1994 byla provedena celková památková obnova. (Klenovský, 2001)

3.1.12 Police u Jemnice

Židovské osídlení se jednotlivě začalo objevovat v Polici od počátku 16. století, souvisle to bylo od r. 1670. V letech 1727–1728 byly židovské rodiny nuceny se přestěhovat z domů při návsi do nově postaveného ghetta. (Klenovský, 2001)

Židovská ulice se nachází jižně pod zámek. Většina z 30 domů je zachována, např. pálenice, špitál s lázní a dům rychtáře Izáka Landesmanna s datací 1779. Jižně v údolí při potoku najdete židovskou kolonii Housenec. (Klenovský, 2001)

Synagoga byla postavena v dolní části Židovské ulice na místě staršího vyhořelého dřevěného svatostánku r. 1759 ve stylu venkovského baroka. R. 1919 byla adaptována na tělocvičnu a dnes je nevyužitá. (Klenovský, 2001)

Mapa 12

Hřbitov naleznete 150 m od synagogy jižně dolů. Založen byl nejpozději v 17. stol. Na ploše 2 145 m² stojí přibližně 300 náhrobků, nejstarší čitelný pochází z r. 1681. Uvidíte tam cenné náhrobky barokního a klasicistního typu, některé s velmi zajímavou symbolikou (Obr. 20). Při vstupu budete procházet archaickou márnici s klenutou lodžii. (Klenovský, 2001)

Hřbitov spadá pod Židovskou náboženskou obec Brno a stal se kulturní památkou. Hřbitov je volně přístupný a najdete ho několik desítek metrů za posledními domy v obci směrem na jih. K vidění je tam řada zajímavých náhrobních kamenů.

3.1.13 Moravské Budějovice

Středověká židovská čtvrť se synagogou a hřbitovem zanikla po vypovězení Židů r. 1564. Novodobé osídlení se datuje od pol. 19. století. Moravské Budějovice jsou rodištěm hudebního skladatele Ralpa Benatzkyho. (Klenovský, 2001)

Nacházela se tu i secesní synagoga z r. 1910. Později byla využívána jako skladiště a r. 1977 byla zbořena. (Klenovský, 2001)

Židovský hřbitov najdete v ulici Husova čp. 795, přibližně 2 km jihozápadně od centra při silnici na Vranín (Obr. 21). Byl založen r. 1908 a na ploše 1 507 m² si můžete prohlédnout na 50 novodobých náhrobních kamenů z let 1909–1942. Při vstupu Vás zaujme prostá obřadní síň a domek hrobníka z roku 1928. (Klenovský, 2001)

Mapa 13

Židovský hřbitov v Moravských Budějovicích je volně přístupný. Už z dálky uvidíte křiklavou fasádu obřadní síně. Hřbitov se nachází za zahrádkářskou kolonií za mostem. V době, kdy jsem se jela podívat na hřbitov, probíhaly na mostu opravy a bloudila jsem kolem po objížďkách. Domek vedle hřbitova je obydlený a paní nás ochotně pustila podívat se na hřbitov.

3.1.14 Třebíč

Nejstarší písemná zmínka o Židech je z r. 1410. Židovská obec začala fungovat po pol. 15. století. V 19. století byla Třebíč jednou z největších a nejpočetnějších komunit na Moravě. Povolení bydlet tu, mělo 260 rodin, tedy kolem 1 700 osob. V té době Židé tvořili téměř čtvrtinu obyvatelstva. Krátce po 2. světové válce byla židovská komunita obnovena. (Klenovský, 2001)

V prostoru sevřeném mezi skalami Hrádku, řekou Jihlavou a další křesťanskou zástavbou po staletí rostlo židovské město. Dochovaná čtvrť se 123 domy se řadí k evropským unikátům. Úzké uličky, veřejné průchody, prampouchy, verandy a balkony,

to vše patří k židovskému městu. Množství stavebních stylů a vynalézavost ve využití prostoru nadchne snad každého návštěvníka. Za zhlédnutí stojí kromě Přední a Zadní synagogy také hřbitov, řada obytných domů, bývalá škola, rabinát, špitál i chudobinec. Ve čtvrti je nainstalována naučná stezka v českém, anglickém a německém jazyce s informacemi o židovském městě a životě v něm. Židovská čtvrť je zapsaná na seznam UNESCO. (Město Třebíč, 2003)

Mapa 14

Židovská čtvrť se nachází na ploše o rozloze 4,4 ha. Páteční ulice jsou ulice Blahoslavova (Obr. 22) a L. Pokorného, které propojuje 14 úzkých uliček. Dispozice domů je zejména renesanční a barokní. (Klenovský, 2001)

„V trebičském židovském ghettu zůstaly zachovány dvě synagogy, označované dnes jako Přední synagoga a Zadní synagoga. Stavebně starší je synagoga v západní části, tedy Přední, mladšího původu je synagoga ve východní části – Zadní. Na rozdíl od bohatých informací o jednotlivých soukromých domech jsme na škodu věci o historii obou synagog zpraveni jen velmi skromně.“ (Fišer, 2005, s. 75)

Přední synagoga byla umístěna v těsné blízkosti nejstarších židovských domů na Podklášteří a byla situována za linií domů, které byly postaveny v blízkosti mostu přes řeku Jihlavu podél cesty vedoucí k zámku. Prostý vzhled synagogy odpovídal požadavku, aby se židovské modlitebny neodlišovaly od okolních staveb. Kdy byla Přední synagoga postavena nelze přesně určit. V literatuře se používá konstatování J. Kořatka, který ji datuje léty 1639–1642. Po požáru v r. 1821 byla Přední synagoga

velmi rychle obnovena. Největší zásah do podoby synagogy vyvolal požár v r. 1856. O rok později byla dokončena novogotická úprava objektu. Podle plánu z r. 1859 se tu nacházelo až 200 sedadel. (Fišer, 2005)

V letech 1953–1954 byla Přední synagoga adaptována na modlitebnu husitské církve a tomuto a účelu slouží dodnes. Celková oprava objektu probíhala v letech 1994–1995 (Obr. 23). (Klenovský, 2001)

Zadní synagoga byla nazývána jako Nová synagoga nebo Nová škola (Obr. 24). Další zdroje uvádí také Vysokou synagogu nebo Horní modlitebnu. Někteří historici spekulují o tom, že Zadní synagoga je starší a původně mohla existovat v nějaké dřevěné podobě již v 17. století. V r. 1707 prý měla být v důsledku zřícení postavena znovu, tentokrát z pevného materiálu. Jaroslav Klenovský posunul vybudování Staré synagogy na přelom 16. a 17. století. Barokní výzdoba interiéru spočívala v užití ornamentálních motivů a v hebrejských textech. (Fišer, 2005)

Od 20. let 20. stol. Zadní synagoga sloužila jako skladiště. Obnova ke kulturním účelům probíhala v letech 1994–1997 včetně restaurování vnitřních maleb. V r. 2000 byla zpřístupněna expozice o historii a památkách zdejší židovské obce. (Klenovský, 2001)

Z řady židovských domů se pokusím přiblížit alespoň některé z nich. Za povšimnutí určitě stojí židovská radnice, nazývaná také jako obecní dům. Nesloužila pouze k zasedání členů židovské obce, ale byly v něm i kupecké krámy, výsek masa a ženská rituální lázeň. Obecní dům prodělal velké stavební zásahy v r. 1899. (Fišer, 2005)

Další důležitou budovou byl rabínův dům, který sloužil jako příbytek třebíčských rabínů. Nachází se v těsné blízkosti Přední synagogy na Tichém náměstí. I v tomto domě se nacházely kupecké krámy. Zajímavým domem je i renesanční dům čp. 9 (Obr. 25) a tak bych mohla pokračovat o desítkách dalších domů, které se v Třebíči nacházejí. (Fišer, 2005)

I k třebíčskému Židovskému Městu patřil dost vzdálený židovský hřbitov na severní straně Hrádku, k němuž stoupá dlouhá cesta. Písemně je tento hřbitov doložen z r. 1629. Podle odborníků je nejstarší náhrobek datován k r. 1625, z čehož lze usuzovat, že vznik hřbitova spadá do druhého desetiletí 17. století. Informace o hřbitově jako takovém chybí. (Fišer, 2005)

Rozlohou patří tento hřbitov k těm větším. Jeho rozloha dosahuje necelých 12 000 m² a nachází se tu necelých 3 000 náhrobků. Hřbitov se skládá ze dvou částí. Do r. 1888 byla využívána starší, severovýchodní část v příkrém a těžko schůdném terénu. Nejstarší hroby se zřejmě nacházejí v nejvýchodnější části. Také židovský hřbitov patří mezi památky, které jsou zapsané na seznamu UNESCO. (Fišer, 2005)

Na hřbitově můžete vidět cenné náhrobní kameny renesančního, barokního a klasicistního typu s bohatou výzdobou a symbolikou (Obr. 27). V areálu hřbitova najdete také památník obětem 1. a 2. světové války z r. 1957. Na hřbitov projdete kovanou vstupní bránou kolem obřadní síně z r. 1903 s dochovaným interiérem (Obr. 26). (Klenovský, 2001)

Návštěvu Třebíče můžu všem doporučit, je to velmi krásné město a odůvodněně se trebičské památky nacházejí na seznamu památek UNESCO. Projít si židovské město, prohlédnout si synagogy, udělat si výstup na židovský hřbitov a kochat se krásným výhledem na město, to je zážitek.

Židovská čtvrť je volně přístupná, stejně tak i židovský hřbitov. Za vstupné si můžete prohlédnout Přední i Zadní synagogu. Vstupné pro dospělého do Přední synagogy činí 20 Kč, vstupné do Zadní synagogy 40 Kč. Pokud si chcete projít židovskou čtvrť s průvodcem, můžete si vybrat ze dvou okruhů. Okruh 1 zahrnuje prohlídku Zadní synagogy, procházku židovskou čtvrtí a zastavení u zajímavých objektů. Cena okruhu pro dospělého je 80 Kč. Okruh 2 navíc zahrnuje prohlídku židovského hřbitova, pro dospělého za 100 Kč. Vstupenky se prodávají v TIC v Zadní synagoze. [9]

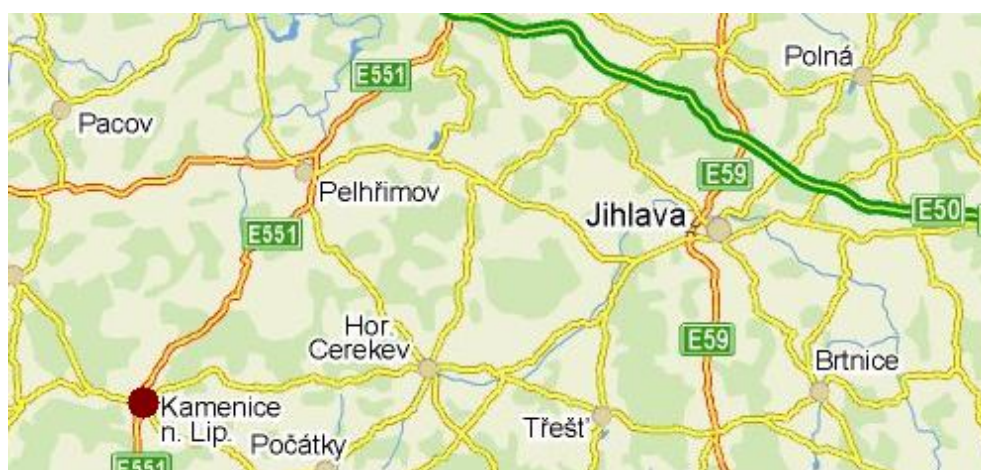
3.1.15 Kamenice nad Lipou

Osídlení Židy je v Kamenici nad Lipou datováno již před r. 1603. Židovský hřbitov na vrchu Antonka byl založen v r. 1803 a je chráněn jako kulturní památka. Nejstarší dochované náhrobky pochází z poloviny 19. století. Některé zdroje ale uvádí i 17. století. [10] Dochovalo se tu kolem 150 náhrobních kamenů a nejstarší je datován rokem 1807. [11]

V r. 1904 žilo ve městě 163 židovských obyvatel. Nejstarším rodem pohřbeným na hřbitově je rodina Wertheimerů. Židovská obec v Kamenici nad Lipou zanikla za

2. světové války, kdy byli členové místní náboženské obce odvezeni do koncentračních táborů. V tomto období hřbitov chátral. [10]

Po r. 1945 vandalové rozebírali kamennou hřbitovní zeď, objekt obřadní síně a ničili náhrobní kameny. V r. 1959 byl hřbitov zcela zdevastován. S úpravou objektu začala v r. 1987 Židovská náboženská obec v Praze s Ing. Roubalem z Častrova a jeho rodinou. V r. 1991 byla rekonstruována hřbitovní zeď, byly vztyčeny povalené náhrobky a vybudována vstupní branka (Obr. 28). O pět let později 8. května 1996 byla na hřbitově odhalena pamětní deska se 46 jmény občanů z Kamenice nad Lipou, kteří nepřežili holocaust. [10]

Mapa 15

Hřbitov se nachází 1,5 km severovýchodně od města, v lese na odbočce z hlavní silnice. Tato silnice vede z Kamenice nad Lipou přes Antonku do Častrova. [11]

Pokud se budete držet této silnice, nemůžete minout. Hřbitov je po levé straně na kraji lesa a je vidět ze silnice. Můžete u něj i zaparkovat. Hřbitov je volně přístupný a před vstupem na hřbitov si můžete přečíst informační tabuli o hřbitově a kamenických Židech. Podle mého názoru je hřbitov zachovalý.

3.1.16 Černovice

To, že v Černovicích žili Židé, dokládá dnes pouze jediná židovská památka, a to židovský hřbitov (Obr. 29). Židovský hřbitov v Černovicích byl postaven před r. 1695 pro rodiny z Černovic, Nové Včelnice a Kamenice nad Lipou. [12] Nejstarší náhrobky

jsou z konce 17. století. Většinu tvoří náhrobní kameny barokního a klasicistního typu. Poslední pohřeb se konal v r. 1940. [13]

Do 90. let 20. stol. byl hřbitov zarostlý náletovou vegetací, márnice a ohradní zdi byly poškozené, řada náhrobků povalených. R. 1996 byl hřbitov vyčištěn a začalo se s rekonstrukcí celého areálu. Opravila se márnice, část ohradní zdi a většina novodobých náhrobních kamenů byla znovu vztyčena. [12]

V listopadu 2002 byl před zrekonstruovanou márnicí slavnostně odhalen památník obětem nacismu (Obr. 30) a v márnici se otevřela malá expozice o dějinách místní židovské komunity. Dnes na hřbitově najdeme asi 300 náhrobků od 1. pol. 18. stol. – 30. let 20. stol. [12]

Mapa 16

„Přístupová cesta ke hřbitovu je lemována kameny, které jsou pojaty jako symbolická vzpomínka na černovické Židy. Na každém kameni je deska (Obr. 31), na které je uvedeno jméno, datum narození a stručný osud. Po levé straně cesty jsou jména těch, kteří nepřežili holocaust, a po pravé straně jména těch, kteří se dožili poválečných let.“ [13]

Hřbitov se nachází přibližně 500 m severně od města, na červeně značené turistické značce. Cesta vede nahoru na vrch Svidník. Ve městě Vás budou směřovat ukazatelé a pak za městem pojedete stále rovně, až se dostanete k zemědělským objektům a odbočíte doleva, kde uvidíte ohradní zeď hřbitova. Jde o velmi nevšední památník obětem holocaustu. Není to vůbec neosobní, na každém kameni si můžete přečíst osud

toho člověka a jeho rodiny. Nikde na žádném hřbitově jsem nic podobného neviděla. Hřbitov je zamknutý, ale je možné si telefonicky domluvit návštěvu, a v tomto případě bude přístupný hřbitov i expozice uvnitř márnice. Hřbitov je dle mého názoru v dobrém stavu.

3.1.17 Nová Cerekev

Židovská čtvrť v Nové Cerekvi se nachází v severní části města v okolí Rubešovy ulice. Dnes tu můžete vidět synagogu, židovské hřbitovy, chudobinec a továrnu bratří Šlingů. V r. 1895 zde žilo 109 Židů z celkového počtu 1 223 obyvatel. Po válce se vrátili pouze 3 Židé. [14]

Synagoga v Nové Cerekvi napodobuje asyrsko-babylonskou architekturu (Obr. 32). Vybudována byla v r. 1855 na místě původní dřevěné synagogy. Je to mohutná jednodílná stavba se dvěma hranolovými věžemi v západním průčelí, se stupňovitým štítem a hodinami. Věže jsou zdobeny pevnostními motivy cimbuří a střilen. Opravy probíhaly také v letech 1905 a 1933. [14]

Za okupace přestala synagoga sloužit svým účelům. Během 2. světové války německá armáda zcela zničila vnitřní zařízení. [14]

V r. 1964 přešla parcela se synagogou do vlastnictví národního podniku Spojené kartáčovny Pelhřimov a sloužila jako sklad surovin do r. 1989. Od té doby měla synagoga několik majitelů. Po r. 1997 se podařil převod do vlastnictví Židovské náboženské obce. Opravy synagogy zajišťuje MATANA a.s. Praha. V letech 1997–2000 bylo provedeno statické zajištění objektu. V r. 2005 požádalo občanské sdružení „Pro synagogu v Nové Cerekvi“ o dotaci na opravu synagogy a byly jim přiděleny 2 mil. Kč. Peníze byly využity a nyní zbývá obnovit vnitřní, venkovní omítky a vnitřní vybavení synagogy. [14]

Mapa 17

Dalšími židovskými památkami v Nové Cerekvi jsou starý a nový židovský hřbitov. Podle písemných zpráv přišli Židé do Cerekve v r. 1570 a starý hřbitov vznikl kolem r. 1600. Nachází se tu 137 náhrobních kamenů s nápisy v hebrejštině nebo aramejštině (Obr. 33). Na novém hřbitovu je umístěna obřadní síň z r. 1866 a 273 náhrobních kamenů (Obr. 34). Uvidět tu můžete i náhrobky barokního typu, nejstarší dochovaný pochází z r. 1692. [14]

Od r. 1939–1999 docházelo k postupnému ničení hřbitovů. Po r. 2000 se situace zlepšila. Byly vystavěny a opraveny ohradní zdi kolem celého hřbitova. V r. 2001 došlo ke znovupostavení náhrobků na starém i novém hřbitově. Na starém pohřebišti bylo postaveno 131 pomníků a na novém 205. Od r. 2001–2005 probíhaly opravné práce i na márnici. [14]

Synagoga ani oba hřbitovy nejsou volně přístupné. Po předchozí domluvě je možné domluvit si prohlídku s výkladem s předsedkyní občanského sdružení „Pro synagogu v Nové Cerekvi“ anebo, kdo si chce jen prohlédnout židovské památky v Nové Cerekvi, musí se domluvit se správcem synagogy a hřbitovů. Synagoze přejí hodně peněz, aby se mohlo pokračovat v další etapě rekonstrukce. Starý a nový hřbitov se mi zdál zachovalý, je vidět, že se tu o židovské památky dobře starají.

3.1.18 Pacov

Židovský hřbitov v Pacově je součástí památkové zóny Pacov. Hřbitov byl založen r. 1680. Nejstarší čitelné náhrobky pocházejí z 18. stol. [15]

Hřbitov byl několikrát rozšiřován, naposledy ve 20. letech 20. století. Dnes na hřbitově můžeme vidět přes 300 náhrobků, nejstarší jsou z 1. poloviny 18. Století (Obr. 35). Některé staré náhrobní kameny jsou vsazeny do ohradní zdi hřbitova. Pohřby se tu konaly ještě v 60. letech 20. století. Na hřbitově najdete památník obětem nacistické perzekuce. [16]

Mapa 18

Márnice je po celkové rekonstrukci a též hřbitovní prostory prošly revitalizací. V r. 2005 byla v márnici nainstalována stálá expozice z dějin židovských občanů na Pacovsku. Židovský hřbitov je zamčený, ale o klíče je možné požádat v Turistickém informačním centru mikroregionu Stražiště. [15]

Židovský hřbitov se nachází v Myslíkově ulici po pravé straně směrem na Samšín a Humpolec. Márnici i ohradní zeď uvidíte ze silnice, hřbitov se nachází na kraji města.

3.1.19 Hořepník

Hřbitov byl založen na počátku 17. století a byl využíván až do počátku 2. světové války. V areálu hřbitova se dochovalo 228 náhrobků od r. 1649. Pohřebiště se nachází v rozmanitém terénu na ploše 1 716 m² a podle toho se dá usuzovat, že se tu mohlo pohřbívat ve vrstvách. [17]

Jednoduchá obřadní síň byla na přelomu 20. a 21. století rekonstruována. Jde o cenný hřbitov s řadou barokních a klasicistních náhrobních kamenů (Obr. 36). I tento hřbitov čekají další opravy, například v podobě vnitřních omítek obřadní síně. [17]

Hřbitov se nachází v ulici V Palestině, přibližně 300 m jihozápadně od náměstí na jižním břehu řeky Trnavy ve čtvrti zvané Úlehle. [17]

Mapa 19

Hřbitov je volně přístupný. Přijedete do Hořepníku, sjedete k řece, přejedete most, odbočíte doprava a autem dojedete až ke hřbitovu. Hřbitov je ve správě MATANA a.s. a je zajištěna celoroční průběžná údržba.

3.1.20 Lukavec

Je prokázané, že v Lukavci byla židovská komunita od 16. století. Největší židovské osídlení zde bylo v polovině 19. století, kdy v obci žilo 210 Židů. [18]

Židovský hřbitov v Lukavci byl založen nejpozději v 1. třetině 18. století. Nejstarší čitelný náhrobek je datován rokem 1725. Pohřbívalo se tu až do 2. světové války. Na hřbitově se nachází kolem stovky náhrobních kamenů a jednoduchá márnice, která byla v minulých letech opravena. [19] Náhrobní kameny jsou zejména barokního a klasicistního typu (Obr. 37). Hřbitov leží asi 250 m severně od náměstí, zcela obklopený zahradami a jinými soukromými pozemky a je poněkud obtížné se na něj dostat. [18]

Mapa 20

Židovský hřbitov i nově opravená márnice jsou volně přístupné. Márnice nemá okna ani dveře, takže můžete vstoupit dovnitř, ale nic tam neuvidíte. Než jsem odjela do Lukavce, četla jsem na Internetu, že je velmi obtížné hřbitov najít, a je to pravda. Najít tento hřbitov bylo opravdu složité. Místní nás poslali až na okraj vesnice a řekli nám, že se nachází za posledním domem, ale že k němu nevede žádná cesta, jen přes pole. My jsme ale měli štěstí a narazili jsme na majitelku posledního domu v obci a ta nás dovedla přes svoji zahradu přímo ke hřbitovu. Jinak jsem přesvědčená o tom, že bychom hřbitov nenašli. Paní se s námi dala do řeči a mluvila o tom, že více než Češi se jezdí na hřbitov dívat cizinci. Hřbitov má sice opravenou márnici, ale ohradní zeď je ve velmi špatném stavu a řada náhrobků leží na zemi.

3.1.21 Košetice

Hřbitov byl založen pravděpodobně před r. 1711, přesný rok není znám (Obr. 38). Na ploše 1 547 m² se dochovalo kolem stovky náhrobků od vzniku hřbitova až do r. 1932. [20] Hřbitov sloužil náboženské obci z Košetic i okolních vsí. [21]

Areál hřbitova prošel rekonstrukcí, byl vyčištěn od náletové vegetace a část nízké kamenné zídky byla opravena. [20] Hřbitov je obehnan zídou s brankou, kterou vstupujete na hřbitov. Na severní straně je zídka stále poničena v místech, kde stávala obřadní síň. Z obřadní síně zůstala pouze hromada rozvalin. [21]

Mapa 21

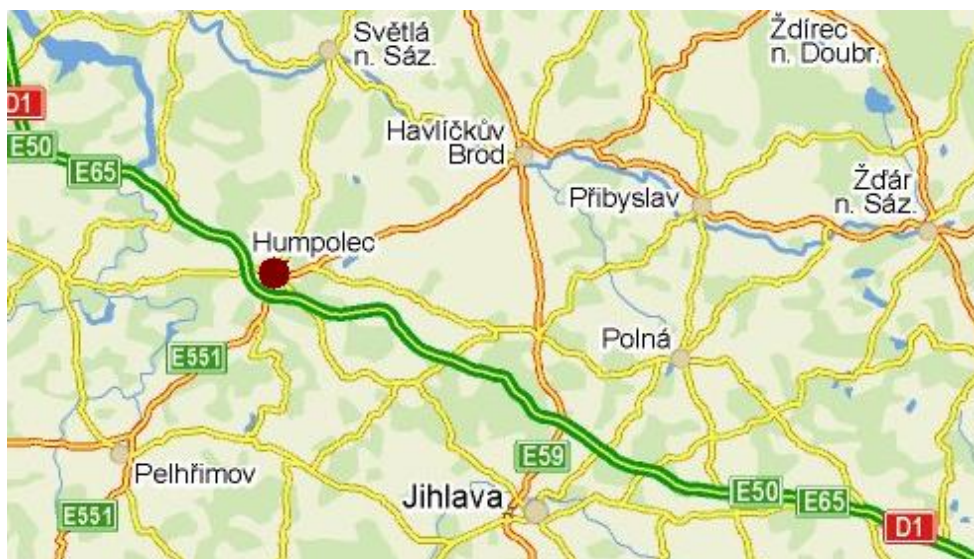
V obci Košetice se dochovala synagoga (čp. 76) postavená v 1. pol. 19. století, po 2. sv. válce začala sloužit k obytným účelům. [20]

Židovský hřbitov leží v lese asi 1,5 km jihovýchodně od Košetice směrem na Křelovice. Z této silnice odbočíte za rybníkem doprava a pak cesta pokračuje lesem do kopce, kde odbočíte doleva a dojdete k menšímu hřbitůvku. Jeden místní pán mi cestu ke hřbitovu velmi podrobně popsal, ale i tak jsme hodinu bloudili po lese, než jsme našli správnou odbočku k pohřebišti. Hřbitov je volně přístupný a pracuje se na jeho obnově.

3.1.22 Humpolec

Malá židovská komunita se v Humpolci vyskytovala už koncem 14. století, později byla vypovězena z města. Nové židovské osídlení je doloženo až v 17. století. Od 18. století byla židovská čtvrť mimo město jižně od Horního náměstí. (Pleva, 2008)

V r. 1760 dovolil majitel herálecko-humpoleckého panství Židům postavit si synagogu. Tato stavba byla vybudována jako barokní. V polovině 19. stol. byla upravena novogotickými okny a portálem. Další změny probíhaly v r. 1877 a po požáru v r. 1881. Na západní straně byla přistavěna židovská škola, ve které se začalo vyučovat v r. 1862. Nacházel se tu byt rabína, ženská galerie a také rituální lázeň „mikve“. (Pleva, 2008)

Mapa 22

V období 2. světové války musela židovská komunita opustit město. Poté došlo ke zpuštění objektu a synagoga byla používána jako skladiště. V r. 1951 budovu koupila od náboženské obce v Kolíně Československá církev husitská v Humpolci. Církev budovu zrekonstruovala a slavnostně ji otevřela v r. 1961. K velkým opravám došlo v letech 1987–1989, kdy se opravoval exteriér i interiér. V r. 2008 budova dostala novou střechu (Obr. 39). (Pleva, 2008)

Židovská obec měla i svůj hřbitov (Obr. 40), který leží v areálu lesoparku pod zříceninou hradu Orlík. Vznik hřbitova je datován do rozmezí let 1710–1719. Později došlo k rozšíření hřbitova. „K poškození hřbitova došlo nejvíce za druhé světové války, kdy ve škole v podhradí byl ústav pro německé učitelky z Hannoveru. Po válce navštěvovaly hřbitov různé kamenické party a odvezly odsud řadu nových náhrobků ze švédské žuly. Do hřbitova je možné vstoupit přes obřadní síň (bejtštube). Je tady asi na tisíc náhrobních kamenů s náhrobky barokního a klasicistního typu.“ (Pleva, 2008, s. 84)

Na hřbitově jsou pohřbeni prarodiče a strýc skladatele Gustava Mahlera a příbuzní Franze Kafky. Hřbitov sloužil i širokému okolí od Lipnice až po Želiv. Po 2. světové válce se tady až na výjimky nepohřbívalo. (Pleva, 2008)

Humpolecký židovský hřbitov vlastní Pražská židovská obec a spravuje jej MATANA a.s. Hřbitov prochází od konce 20. století obnovou a v opravené obřadní síni je

nainstalována pamětní deska obětím holocaustu. Zajištěna je průběžná celoroční údržba a pokračuje se se vztyčováním povalených náhrobků. [22]

Synagogu dále vlastní Československá církev husitská, a pokud má někdo zájem, může zkusit zazvonit a zeptat se, zda by se mohl podívat dovnitř. Mně se nepodařilo dozvonit, takže jsem viděla synagogu pouze zvenku. Další židovskou památkou je hřbitov, který je značen ukazateli, takže by neměl být problém najít ho. Nachází se na kopci za městem. Hřbitov není volně přístupný, ale prohlídku je možné si dopředu domluvit se správcem hřbitova.

3.1.23 Ledec nad Sázavou

Nejstarší zmínka o osídlení Židy v Ledči nad Sázavou pochází z r. 1522. Neexistují však údaje o tom, kolik židovských obyvatel zde žilo. Až teprve v r. 1570 soupis osob uvádí tři židovské osoby nebo rodiny. Soupis z r. 1724 uvádí ve městě již 11 rodin, což bylo kolem 65 osob. V r. 1739 zde žilo 14 židovských rodin. (Město Ledec nad Sázavou, 2000)

Fungovala i židovská škola, která měla 32 žáků v r. 1872. V r. 1890 žilo v Ledči 160 osob, které vyznávali judaismus. V. 1921 měla ledečská židovská obec celkem 101 členů. O pár let později byla židovská obec zrušena a připojena ke Světlé nad Sázavou. V r. 1930 se tu k judaismu hlásilo pouze 35 osob. (Město Ledec nad Sázavou, 2000)

I židovské obyvatelstvo v Ledči nad Sázavou postihla nacistická perzekuce. Dne 9. června 1942 se všichni ledečtí Židé museli shromáždit a odjeli do Kolína, odkud pak byli deportováni do Terezína. Jednalo se o 45 lidí. Většinu ledečských Židů odvezli do běloruského Minsku a domů se nikdo z nich nevrátil. (Město Ledec nad Sázavou, 2000)

Původní dřevěná synagoga byla postavena v r. 1606. Dnešní synagoga ji nahradila v r. 1739. Výstavbě nové synagogy předcházelo vyhoření té dřevěné. Nová synagoga ve stylu venkovského baroka byla po požáru v 19. stol. upravena v klasicistním slohu. Pouze s malými úpravami se synagoga zachovala dodnes. Zajímavý je vnitřek objektu, zejména klenbami, štukovou výzdobou a ženskou galerií. Svému účelu sloužila synagoga do r. 1942, kdy museli všichni židovští občané opustit město. Od té doby až do konce války byla budova uzavřena. Po r. 1945 sloužila synagoga jako sběrna papíru

a hadrů. V r. 1957 koupil budovu Okresní stavební podnik v Ledči a zřídil si tu sklad. Od té doby budova chátrala a plánovalo se jí i zbourat. K tomu ale nedošlo a synagoga byla v r. 1991 prohlášena za kulturní památku. (Město Ledec nad Sázavou, 2000)

Mapa 23

V té době vzniklo v Ledči Sdružení pro ochranu památek Ledčska a sdružení se podařilo odkoupit synagogu. Na opravy ale už peníze neměli, a tak bezúplatně převedli budovu Pražské židovské obci. K dohodě došlo v r. 1995. Začala rekonstrukce a při opravách se objevila původní výmalba. Slavnostně otevřena byla synagoga v r. 2000. Dnes je synagoga jako nová, vypadá možná lépe než při výstavbě, ale postrádá své věřící, kteří ji museli opustit. Ledčská synagoga patří k nejzajímavějším synagogálním stavbám v České republice. Synagoga je jedinečná svojí vnitřní výzdobou (Obr. 41) a mimo Ledče se nedochovala jiná synagoga s příčnou postranní ženskou galerií. (Město Ledec nad Sázavou, 2000)

Další památkou, která zůstala v Ledči po Židech, je židovský hřbitov (Obr. 42). Pohřebiště bylo založeno v r. 1601 na západní straně města. Rozloha pozemku je 1 734 m². Na plánu z r. 1838 byla zakreslená i malá márnice. Na hřbitově byli pochováváni také Židé z okolních vesnic. Podle průzkumu z r. 1965 byl nejstarší nalezený náhrobek z r. 1706. (Město Ledec nad Sázavou, 2000)

Od 2. světové války hřbitov přestal plnit svou funkci. Začal chátrat i přesto, že byl zapsán jako kulturní památka. Na hřbitově se vyřádili i vandalové. Tehdejší vedení chtělo hřbitov zrušit. Nepodařilo se a od r. 1991 se město Ledec a Pražská židovská obec snaží zachránit tento historický hřbitov. Byla obnovena márnice, řada povalených

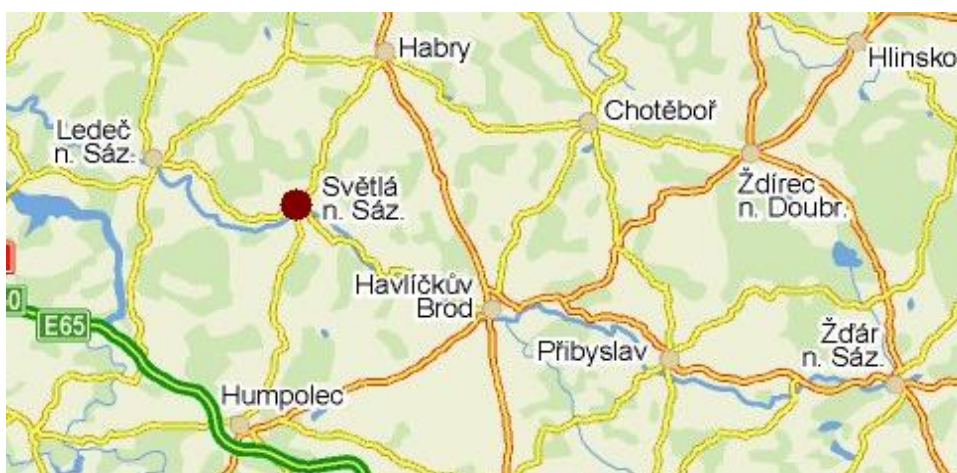
náhrobků byla vztyčena a hřbitov byl zbaven náletových dřevin. (Město Ledeč nad Sázavou, 2000)

Synagoga není volně přístupná, musíte zajít do Infocentra na náměstí a některá z pracovníků s Vámi půjde do synagogy. Určitě stojí za návštěvu. Synagoga slouží i ke kulturním účelům, jsou tam pořádány výstavy nebo koncerty. Židovský hřbitov je volně přístupný, to ale samozřejmě neplatí o sobotě, kdy Židé slaví šabat. Nachází se v blízkosti nového městského hřbitova. Patří mezi větší hřbitovy, márnice i ohradní zdi jsou opravené, ale některé náhrobní kameny jsou vyvrácené a řada z nich leží na zemi.

3.1.24 Světlá nad Sázavou

Nejstarším pramenem k počtu židovských obyvatel ve Světlé je tzv. berní rula z r. 1654. V r. 1654 bylo ve Světlé 35 usedlostí, 2 pusté grunty a 3 Židé. Poté následovaly soupisy Židů v letech 1724, 1783 a 1793. Od 18. stol. začal počet Židů ve městě narůstat. Na konci 18. století měla Světlá 1 043 obyvatel, z toho 50 Židů. (Kašparová, 2008)

Ve Světlé se Židé usazovali na Malé Straně, kde zakládali obchody a scházeli se k bohoslužbám. První modlitebna se v době první republiky nacházela v domě u Hermannů na Malé Straně. V blízkosti této čtvrti byl i hřbitov, který se ale nedochoval. (Kašparová, 2008)

Mapa 24

Židovská náboženská obec vznikla v r. 1854 a po 2. polovinu 19. stol rostla. V r. 1880 se hlásilo k judaismu 82 lidí, v r. 1900 to už bylo 117 osob. Od přelomu století se počet židovských obyvatel snižoval. Zásahem do života všech ve městě byl příchod utečenců

z Haliče a Bukoviny v r. 1914. Světlá ale nebyla střediskem pro tyto uprchlíky, tím byl Německý Brod. Poslední zápis ze schůze náboženské obce se dochoval z listopadu 1939. Ani židovská komunita ve Světlé nepřežila hrůzy holocaustu. Většina obyvatel byla transportována do koncentračních táborů a po 2. světové válce už obec nebyla obnovena. V Terezínské pamětní knize je zaznamenáno 42 obětí ze Světlé nad Sázavou, transportovaných jich bylo přes 60. Vrátilo se pár jedinců, kteří si dovezli trauma po zbytek života. (Kašparová, 2008)

R. 1889 židovská obec koupila bývalý hostinec a tato budova byla přestavěna na synagogu. Sloužila svému účelu do 2. světové války. V r. 1949 byla budova převedena na Československou církev husitskou a v červnu r. 2006 byl dům zbourán. (Kašparová, 2008)

R. 1886 byl založen nový hřbitov hned v sousedství katolického. Do současnosti se na hřbitově v Komenského ulici dochovalo 110 náhrobků. Jde většinou o jednoduché náhrobky ve tvaru vysokých stél. Na některých se nacházejí jednoduché symboly. U jižní a jihovýchodní zdi jsou položeny náhrobky ze zaniklého hřbitova v Uhlířských Janovicích. Některé náhrobky jsou doplněny o jména obětí holocaustu, častokrát jsou to dlouhé seznamy celých rodin. Na hřbitově se pohřbívalo i po 2. světové válce. Většina nápisů na náhrobech je v češtině nebo hebrejštině. (Kašparová, 2008)

V r. 1996 byl židovský hřbitov prohlášen nemovitou kulturní památkou, město začalo hřbitov obnovovat a provádí pravidelnou údržbu. V r. 1997 byla ve zdi na východní straně vybudována nová brána (Obr. 43). Kamenný sloupek uprostřed vyjadřuje ukončení pohřbívání židovských potomků. [23]

Jedinou dochovanou památkou na židovské obyvatelstvo je tedy židovský hřbitov. Najít ho není problém, stačí sledovat ukazatele a dojít ke křesťanskému hřbitovu a pak už projdete vedlejší brankou a dojdete k židovskému hřbitovu. Pohřebiště je obehnané nízkou zídou s kovanou brankou.

3.1.25 Golčův Jeníkov

Kdy přišli Židé do Golčova Jeníkova, nelze přesně určit, ale podle celního sazebníku vilémovského kláštera se můžeme domnívat, že na místním židovském hřbitově se

pohřbívalo už ve 14. století. Golčovým Jeníkovem procházela tzv. haberská stezka a to je zřejmě dalším důvodem, proč se tu Židé usazovali. (Město Golčův Jeníkov, 2005)

V 17. století muselo ve městě žít minimálně deset židovských rodin, protože už v té době se v Golčově Jeníkově začalo se stavbou synagogy, i když dřevěné. Dalším dokladem o místních židovských dějinách je jméno nedaleké osady Budka. Židé sem uprchli před epidemií cholery nebo moru a stavěli si tu dřevěné budky. Židé pak odešli, ale název místa zůstal. (Město Golčův Jeníkov, 2005)

Mapa 25

Židů přibývalo. V r. 1702 jich tu žilo 65, na konci století 524 a v polovině 19. století jich tu bylo téměř 600. (Město Golčův Jeníkov, 2005) Jednu dobu byla židovská obec v Jeníkově druhou největší v Čáslavském kraji po Polné. (Kašparová, 2008)

R. 1870 shořela původní synagoga a o rok později si židovské obyvatelstvo vystavělo novou zděnou reprezentativní synagogu, kterou můžeme vidět dodnes. (Město Golčův Jeníkov, 2005)

Židovská čtvrť se nacházela jihozápadně od náměstí poblíž Obecního rybníka. V židovském městě byste kromě synagogy našli školu, rituální lázně i dům rabinů. Tyto budovy stojí dodnes. (Město Golčův Jeníkov, 2005)

Rozmach židovské komunity spadá do 2. poloviny 19. století. Majetní Židé se stěhovali do Prahy nebo do Vídně. Pak přišla hospodářská krize, norimberské zákony, deportace a zdejší komunita byla zničena. Konce 2. světové války se dočkalo pět Židů. (Město Golčův Jeníkov, 2005)

Ještě bych se ráda zmínila o jeníkovské synagoze. Je to stavba postavená v novorománském slohu, byla ozdobena deskami Zákona a Davidovou hvězdou. (Město Golčův Jeníkov, 2005) Synagoga je vystavěna na obdélníkovém půdorysu a stojí na místě bývalých synagog uprostřed bývalé židovské čtvrti. Synagoga sloužila k bohoslužbám do r. 1942. Po válce židovská obec zanikla, synagoga byla využívána husitskou i evangelickou církví. Některé plány chtěly udělat ze synagogy kino, naštěstí se nerealizovaly. V r. 1997 byla dokončena rekonstrukce synagogy (Obr. 44) a od té doby je využívána jako depozitář Židovského muzea, které zde skladuje synagogální textilie. (Kašparová, 2008)

Židovský hřbitov v Golčově Jeníkově je unikátní památkou, která se rozkládá na ploše větší než 7 000 m². Nejstarší náhrobky pochází pravděpodobně ze 17. století. Nejstarší čitelný náhrobek je datován rokem 1706. Můžete tu vidět zdobené barokní náhrobky, prosté a jednoduché stély nebo novodobé náhrobky z 19. století (Obr. 45). Nacházejí se zde i náhrobky haličských uprchlíků, kteří se k nám dostali za 1. světové války. Unikátní jsou na hřbitově i tři zdejší tumby. (Město Golčův Jeníkov, 2005)

Hřbitov je umístěn severozápadně od synagogy a severozápadně od náměstí, za hranicemi města. Hřbitov je obehnan kolem dokola zdí a to ho zřejmě ochránilo před větší devastací. K největšímu poničení došlo zřejmě v r. 1993, kdy na hřbitov vnikli vandalové a povalili tu více než šedesát náhrobků. (Kašparová, 2008)

Na židovský hřbitov se vstupuje branou od severu, za ní se nachází hřbitovní budova, která byla vybudována v letech 1872–1873. Zvenku vypadá hřbitovní domek zachovale a celkový stav hřbitovu je dobrý. (Kašparová, 2008)

Židovská synagoga je používána jako depozitář Židovského muzea, což znamená, že je budova nepřístupná návštěvníkům. Nevěšme ale hlavu, můžeme se kochat její architekturou alespoň zvenku. Židovský hřbitov je zamknutý a obehnan vysokou zdí, přes kterou nic neuvídíte. My jsme ale měli štěstí. Když jsme došli ke hřbitovu, několik mužů tam seklo trávu a my mohli nakouknout dovnitř.

3.1.26 Habry

„Hřbitov je doložen od první poloviny 17. století. Na ploše 2 704 m² se dochovalo přibližně 250 náhrobních kamenů od 1. poloviny 18. století do roku 1935. Ohradní zeď hřbitova je částečně pobořena a dochoval se zbytek průchozí márnice s jednoduchým portálem.“ [24] Nejstarší dochovaný náhrobek pochází z r. 1740. Náhrobní kameny staršího data jsou charakteristické jemnými linkami. Hřbitov je kulturní památkou (Obr. 46). [25]

Mapa 26

Severozápadně od náměstí se v obci dochovala synagoga čp. 55. Postavena byla pravděpodobně v roce 1825 a sloužila až do 2. světové války. V letech 1942–1965 sloužila jako evangelická modlitebna. Kolem r. 1968 byla adaptována na kino. Po r. 1994 byla převedena opět na Židovskou obec, která chce objekt opravit. [24]

Hřbitov se nachází přibližně kilometr severovýchodně od centra obce. Z Golčova Jeníkova k němu musíte jet polní cestou a hřbitov se nachází u malého rybníku, od kterého pohřebiště uvidíte. Hřbitov je volně přístupný. Na hřbitově najdete zajímavé náhrobky, některé z nich jsou ale poškozené nebo vyvrácené.

3.1.27 Havlíčkův Brod

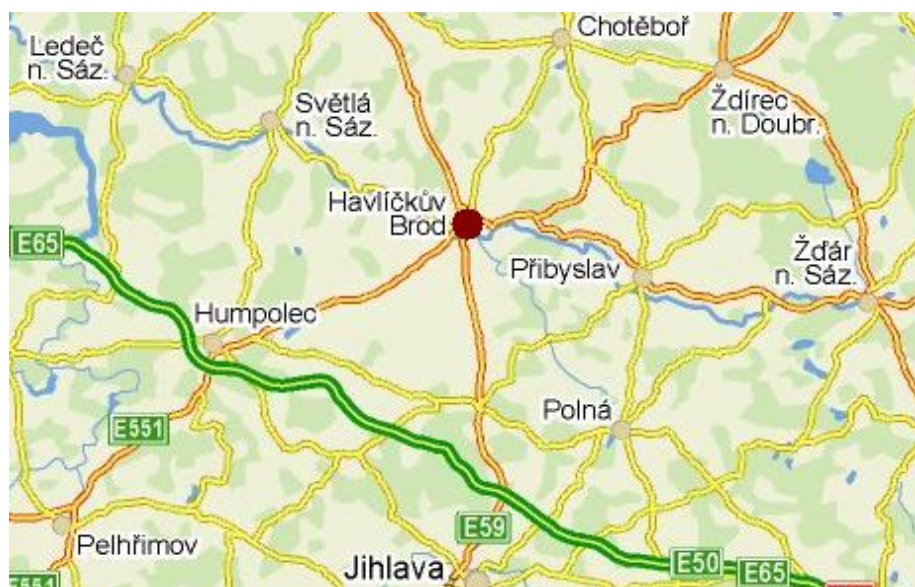
V Německém Brodě byli Židé poprvé zaznamenáni ve 14. století. Jejich přítomnost měla pravděpodobně souvislost s tzv. Haberskou stezkou. Doba husitská a pohusitská pro Židy v Německém Brodě zřejmě také nebyla příznivá. O přítomnosti Židů ve městě v 15., 16. a 17. stol. nic nevíme. Prameny k dějinám židovského osídlení na

Havlíčkobrodsku jsou k dispozici zejména až z doby novověku. Do těchto pramenů jsou zahrnuty knihy familiantů a sčítání židovských obyvatel z let 1724, 1783 a 1793. (Kašparová, 2008)

V Německém Brodě byl pobyt Židů zakázán až do r. 1848. Židé z Havlíčkobrodsko v období novověku žili pouze na venkově a do města mohli pouze docházet. Ve 2. pol. 19. stol. založila místní komunita náboženskou obec. R. 1873 měla židovská náboženská obec 85 členů. Židovské matriky jsou dochovány až od r. 1874. Vrcholu dosáhl počet židovských obyvatel na přelomu 19. a 20. století. Na konci 19. stol. měla obec přes 200 členů. V r. 1892 Židé v Německém Brodě měli jednotřídní školu, hřbitov a modlitebnu v domě čp. 157. V r. 1906 bylo členy židovské obce 380 osob. Největšího počtu členů dosáhla židovská obec v období let 1907–1918. Za 1. světové války se Brod musel vypořádat s přílivem velkého množství uprchlíků z Haliče a Bukoviny. (Kašparová, 2008)

K záměru postavit synagogu v Německém Brodě nikdy nedošlo. Centrem náboženského života byla modlitebna v domě rodiny Korefů v Dolní ulici. Modlitebna byla umístěna v 1. patře domu a fungovala do r. 1940. Po modlitebně nezbyla žádná památka. R. 1945 náboženská obec v Kolíně objekt předala Českobratrské církvi evangelické. (Kašparová, 2008)

Od pol. 20. let 20. století klesal počet členů židovské obce a k české národnosti se v té době hlásilo přes 90 % židovských obyvatel. Za nepokojů v souvislosti s hospodářskou krizí v r. 1919 byly vykradeny i židovské domy. Antisemitismus byl okrajovým jevem na Německobrodsku. Situace se ale začala zhoršovat a vyvrcholila po vzniku Protektorátu. Většina rodin z okolí Německého Brodu byla transportována do Terezína v červnu 1942. Celkem bylo odvečeno do Terezína 123 osob z Brodu a okolí. Později následovaly transporty osob ze smíšených rodin. Ze 123 osob je v databázi v Terezíně uvedeno 97 obětí, které zahynuli v koncentračních táborech. Přežila jenom hrstka lidí. (Kašparová, 2008)

Mapa 27

Židovský hřbitov v Německém Brodě byl založen r. 1888 v Ledečské ulici. Vedle hřbitova byla postavena hřbitovní budova. Pohřebiště má rozlohu okolo 30 arů. Dodnes se dochovalo celkem 267 náhrobků (Obr. 48). Byli tu pohřbíváni i Židé z okolí. Náhrobní kameny mají jednoduché tvary a ze symbolů je tu používána pouze židovská hvězda. Na hrobech bohatších Židů se měly nacházet sochy, ale zřejmě byly rozkradeny. Velkou část pohřebiště zabírají náhrobní kameny uprchlíků, jsou umístěny ve střední části hřbitova a u východní zdi. Je jich tu na 120. Po 2. světové válce se tu již nepohřbívalo. V současnosti hřbitov spravuje MATANA a.s. a nedávno byla opravena fasáda hřbitovního domu (Obr. 47). (Kašparová, 2008)

Jednou z kapitol židovského osídlení v Německém Brodě je příchod uprchlíků z Haliče a Bukoviny v době 1. světové války. Většina uprchlíků přicházela právě z Haliče, kdy byli nuceni pod nátlakem ruské ofenzivy uprchnout, často zcela bez prostředků. Největším uprchlickým táborem na Moravě se stal v r. 1915 tábor v Německém Brodě. Byla tu vystavěna baráková kolonie, což byl soubor dřevěných domů vojenského typu. Rakouská vláda nechala vystavět na 60 objektů. I přesto byla kapacita tábora brzy naplněna. Nastaly problémy v souvislosti s šířením vší a muselo se stavět odvěšivovací středisko, kde se ihned po příjezdu uprchlíků dezinfikovali lidé, oblečení i jejich věci. Pro uprchlíky to muselo být traumatizující. Ani přes tato opatření se nepodařilo zabránit šíření infekčních nemocí. Za šíření nemocí mohla zejména velká koncentrace lidí na jednom místě. V popisu kolonie je zapsán údaj o nejvyšším počtu uprchlíků v táboře,

žilo jich tu 9 684. To bylo více než obyvatel v Německém Brodě. Tábor zasáhla epidemie dětské spály, spalniček a skvrnitého tyfu. Celkem zemřelo v Německém Brodě 640 uprchlíků. Nejprve byli pohřbíváni na hřbitově v Ledečské ulici, ale nestačila plocha zdejšího hřbitova, a proto vznikl nový hřbitov na okraji města a barákové kolonie. (Kašparová, 2008)

„Hřbitov pro uprchlíky, který se nachází za brodským hřbitovem uprostřed pole na sever od města, byl založen v lednu 1917. Pozemek zakoupil pro dané účely zemský výbor. Hřbitov byl ohrazen dřevěným plotem, osázen stromky a uprostřed byl postaven hřbitovní domek. Na hřbitově bylo pohřbeno asi 400 uprchlíků.“ (Kašparová, 2008, s. 123)

Hřbitov se dochoval až do dnešních dnů, i když dřevěný plot byl dávno zničen a o hřbitov se po odchodu uprchlíků nikdo nestaral. Z r. 1932 se dochovaly zprávy o špatném stavu hřbitova. Hřbitov postupem času zarostl stromy, cesty byly rozorány, stal se špatně přístupným a mnoho lidí na něj zapomnělo. To ho zřejmě zachránilo před dalším rozkrádáním náhrobků. Dodnes se zachovalo 90 náhrobků nebo jejich částí (Obr. 49). Další jsou pravděpodobně ukryty pod nánosy hlíny. Dochovaly se zejména jednoduché stély s hebrejskými nápisy. V současnosti je tyfový hřbitov, jak je často nazýván, ve správě MATANY a.s. Poničen byl naposledy v r. 2001, kdy ho neznámí vandalové posprejovali nacistickými nápisy. (Kašparová, 2008)

„Připomínkou obětí v Havlíčkově Brodě je jen stručná zmínka na památníku druhé světové války v parku Budoucnost. Jsou zde vyjmenováni ti, kteří byli zastřeleni či umučeni nacisty, židovská jména chybí. Nevešla by se na památník.“ (Kašparová, 2008, s. 199)

Existenci židovského obyvatelstva v Havlíčkově Brodě dnes dokládá židovský hřbitov v Ledečské ulici a tyfový židovský hřbitov na okraji města. Oba hřbitovy jsou volně přístupné. V Ledečské ulici je hřbitov obehnan vysokou zdí a hřbitovní dům je obydlený. S ochranou tyfového hřbitova je to horší. Je otázkou, zda na hřbitov upozorňovat a více ho propagovat. Je za městem, bez oplocení a hrozí mu poškození od vandalů. Tyfový hřbitov je unikátní židovskou památkou, která nemá v České republice obdoby a zřejmě zůstala v takové podobě i kvůli tomu, že o něm mnozí nevěděli. A stejná otázka vyvstává u dalších židovských památek, zejména těch volně

přístupných a na odlehlých místech, zda o nich mluvit a propagovat nebo se je snažit ochránit před vandali.

3.2 Polná

V této kapitole praktické části se zaměřím na město Polná. Ráda bych Vám představila dějiny židovského obyvatelstva v Polné, židovské památky, hilsneriádu a chtěla bych ukázat na rodinách Aufrechtově a Subertově z Polné, co s životem Židů udělal holocaust.

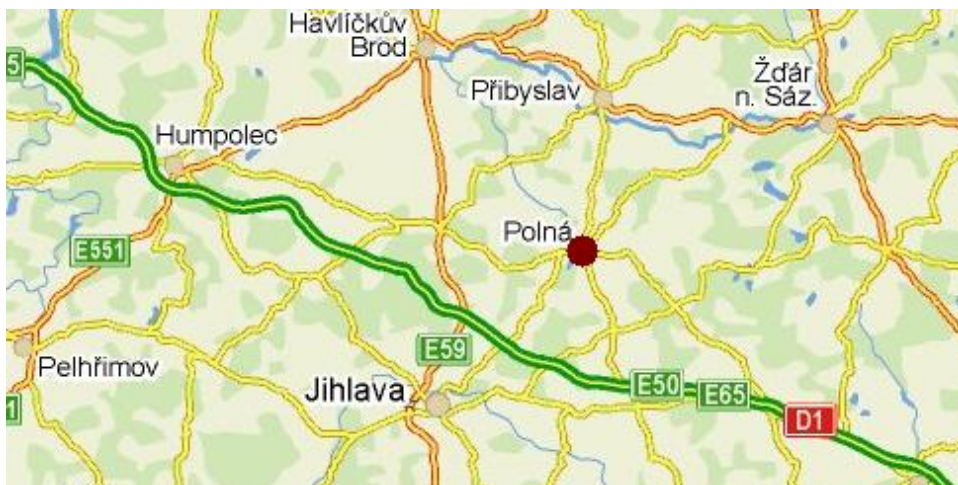
3.2.1 Židé v Polné

Město Polná (německy Polna, hebrejsky Polin) leží na pomezí Čech a Moravy. Původní trhová ves v podhradí z 20. let 13. stol. se stala na konci 13. stol. městem. První historická zpráva pochází z r. 1242. V 15. a 16. stol. se město úspěšně rozvíjelo a brzy patřilo k největším sídlům na Českomoravské vrchovině. S Židy v Polné se poprvé setkáváme v 16. století. (Klenovský, 2007)

„K minulosti města Polné neoddělitelně patří i Židé. Osudy polenské židovské komunity se odvíjely v závislosti na obecně platných zákonech a zvyklostech ve vztahu k tomuto etniku. Polenská židovská komunita patřila mezi české židovské obce. Přesto se v její vnitřní organizaci a osudech odráží její geografická poloha na moravsko-českém pomezí i skutečnost, že od roku 1623 náležela do správy rodu Dietrichštejnů, jehož velká část majetku ležela na Moravě.“ (Vilímek, 1998, s. 73) Kardinál František Dietrichštejn Polné zrušil stará privilegia a udělil městu nové příkazy a zákazy, z nichž některé se týkaly Židů, i když v té době obývali pouze dva domy. (Klenovský, 2007)

V r. 1654 v Polné žilo deset židovských rodin a to se křesťanům nelíbilo. V r. 1676 Ferdinand z Dietrichštejna vydal řád pro polenské Židy. Počet rodin omezil na 16, dovolil jim provozovat obchod všeho druhu, zakázal jim vměšovat se do městských řemesel, dovolil jim zřídit si synagogu a nařídil, aby pro židovské obyvatelstvo byla vybudována zvláštní čtvrť pod tzv. Dolní bránou. (Klenovský, 2007) R. 1680 dal Ferdinand z Dietrichštejna pokyn k vyměření nového ghetta na Horním náměstí. Jestli bylo důvodem přesunu vlhké prostředí nebo malá vzdálenost od zámku už nezjistíme. Židé museli odvádět povinné platby za každý dům. V novém ghettu nebyla rituální

lázeň, a tak se město rozhodlo ji vybudovat za pravidelný roční poplatek. R. 1681 bylo stanoveno, za jakých podmínek židovské obyvatelstvo dostane do užívání 16 nově postavených chalup. Chalupy byly ze dřeva a tvořila je světnice, komora, kuchyně a chodba. Tato část města byla ohrazena a měla dvě brány. Každé nařízení obsahovalo nové a nové závazky. (Vilímek, 1998)

Mapa 28

Vrchnost věděla, jaký ekonomický význam pro ně mají Židé a r. 1703 získali polenští Židé významná obdarování, která se týkala vlastní samosprávy, obchodu a účasti na trzích ve městě. Po požáru ghetta v r. 1712 se ghetto znovu vystavělo a rozšířilo. (Klenovský, 2007) R. 1714 bylo povoleno židovské obci postavit si obecní dům, kde fungovala židovská německá škola. (Vilímek, 1998)

Další požáry zničily židovskou čtvrť, ale byly znovu budovány a ještě lépe opraveny. R. 1734 shořelo celé židovské město, v r. 1740 Židé při ohni utekli na nedaleký kopec a měšťané je obrali o zbylý majetek. (Klenovský, 2007) R. 1743 si Židé pronajali tzv. draslárnu a r. 1759 byl vystavěn židovský špitál. Vydání tolerančního patentu se dotklo i židovského obyvatelstva v Polné. V r. 1787 si Židé museli namísto tradičních jmen zvolit německé křestní jméno a příjmení. V ghettu působila i různá sdružení a spolky, nejstarším bylo Pohřební bratrstvo. R. 1811 žilo v Polné 87 rodin, r. 1830 to bylo dokonce 128 rodin, což bylo 770 osob. S uvolňováním podmínek se Židé začali stěhovat mimo ghetto a mohli provozovat jim dříve zakázaná řemesla. (Vilímek, 1998)

Zlomovým okamžikem byl r. 1848, kdy získala židovská komunita plná občanská práva. Tragickou ranou se stal požár v r. 1863, kdy vyhořelo celé město i s židovskou

čtvrtí. V důsledku dalších okolností nastal hospodářský úpadek města, řada významných židovských rodin se odstěhovala a v zahraničí dosáhla významného společenského postavení. (Klenovský, 2007)

Nenávist vůči Židům se plně projevila v r. 1899 v případě, který se stal celosvětově proslulým. Šlo o obvinění z rituální vraždy Anežky Hružové. I tento případ pomohl k vyliďňování ghetta. R. 1920 odešel z Polné poslední rabín. Z komunity, která měla přes 500 členů zůstalo v r. 1938 v Polné 37 osob. (Vilímek, 1998)

Počet židovských obyvatel se v r. 1938 rozrostl příchodem uprchlíků z Rakouska a našeho pohraničí. Znovu se objevovaly protižidovské nálady. Konec polenské židovské komunity se ale nezadržitelně blížil. *„Na jaře 1942 byli polenští Židé soustředěni ve sběrném táboře v Třebíči. Dne 18. května 1942 bylo 97 polenských Židů deportováno proslulým transportem Av do Terezína.“* (Vilímek, 1998, s. 78) O čtyři dny později byl transportován poslední Žid a dne 25. května pokračovalo 43 polenských Židů transportem do Lublinu. Ostatní je následovali do dalších vyhlazovacích táborů na východě. Nejstarší deportovanou byla žena narozená v r. 1852 a nejmladším byl Jan Meisel, narozený 29. ledna 1942. Holocaust přežilo z 98 odvezených pouze 5 osob. Židovská obec v Polné přestala existovat. (Vilímek, 1998)

3.2.2 Židovská čtvrť

První židovské rodiny se v Polné usazovaly rozptýleně. Opravdová židovská čtvrť vznikla v Polné na Horním městě v r. 1682, kdy tu vyrostl celek 16 židovských domů. Jižně od ghetta stála palírna, kterou si Židé pronajímali. Vrchnost za další poplatek vybudovala obecní kašnu s koutem pro chov ryb. V r. 1684 se vrchnost zavázala postavit synagogu, klenutou studnu a lázeňskou místnost. (Klenovský, 2007)

Počet židovských obyvatel rostl, a tak Židé získali povolení rozšířit si své domky a vrchnost přistavěla v letech 1710–1713 dalších šest domů. Původně dřevěné domky byly po požárech stavěny z kamene a cihel, kryté šindelem a o dvou podlažích. R. 1732 přibýly další dva domy a po požáru v r. 1740 byla dovršena výstavba ghetta k uzavření hlavního trojúhelníkového náměstí. (Klenovský, 2007)

Na plánu z r. 1838 lze vidět půdorys židovské čtvrti, která čítala 32 domů včetně palírny. Stavební struktura židovského města se změnila po požáru v r. 1863. Pouze jediný dům čp. 538 nám dává představu o tom, jak vypadalo ghetto před požárem. Další vývoj spíše pokračoval v duchu přístaveb, nástaveb a úprav fasád. Od pol. 19. stol. se po odchodu některých Židů v důsledku emancipace obyvatelstvo měnilo a žilo tam i křesťanské obyvatelstvo. Období nacistické okupace a komunistického režimu nemělo zásadní vliv na existenci areálu, tedy kromě chátrání synagogy. Do dnešní doby byl zbourán pouze dům čp. 457 a 31 dalších domů se synagogou se zachovalo. Celý areál židovské čtvrti se nachází v Městské památkové zóně (Obr. 50, 51) a chráněny jsou samostatně tři budovy, a to synagoga, dům čp. 538 a 541. (Klenovský, 2007)

Zajímavé je, že celý areál má pouze dva vstupy, dřívější Horní a Dolní židovskou branku. V domech se nacházely veřejné průchody, které vedly do řady ulic. Zajímavostí jsou i zbytky propojení areálu v patře při obvodu Karlova náměstí. Jádra domů spadají do konce 17. a 1. pol. 18. století. Budovy byly využívány zejména k obytným účelům, ale v přízemí některých se nacházely krámy nebo řemeslnické dílny. (Klenovský, 2007)

„Obecní dům vedle synagogy vznikl nástavbou v roce 1717, obsahoval v suterénu rituální lázeň, v přízemí byt synagogálního sluhy (šámese) a pekárnu macesů, v patře byl byt rabína, kancelář a v jihovýchodním rohu tzv. rabínská kaple, tedy zimní modlitebna, do roku 1850 zde byla umístěna i škola.“ (Klenovský, 2007, s. 13) Obecní dům byl nazývaný také jako rabínský. Od r. 2003 probíhá v rabínském domě rekonstrukce. Klenutý průchod domem umožňuje spojení z horního na dolní náměstí. (Prchal, 2010)

3.2.3 Synagoga

Modlitebnu měli polenští Židé nejprve v prkenné boudě, později v soukromém domě Žida Samuela. Jejich přáním bylo mít synagogu zděnou. V srpnu 1684 uzavřela polenská židovská obec smlouvu s majitelem panství o stavbě zděné synagogy s rituální lázní. (Vilímek, 1998)

Zajímavostí je, že synagogální budova není orientována na východ, ale spíše na jihovýchod. Původní vzhled synagogy neznáme. Nejstarší vyobrazení pocházejí

z 2. pol. 18. století. Synagoga byla původně zřejmě barokní stavbou s vysokou valbovou střechou a čtyřmi protáhlými okny. (Klenovský, 2007)

Z r. 1823 pochází zpráva, že při tehdejšímu požáru byla klenba synagogy tak poškozená, že musela být stažena železnými táhly. Skica z r. 1838 nám ukazuje půdorys synagogy, jak jej můžeme vidět dnes. V r. 1852 přestal svatostánek vyhovovat dispozičně a byl nahrazen novým rozmístěním, které se podobá křesťanským kostelům. Z r. 1852 se dochovaly čtyři půdorysné plány. (Klenovský, 2007)

V zadní části synagogy byla vystavěna galerie s šesti sloupy. Na počátku 19. století zde byly umístěny stolice pro 80 žen. V hlavním sále bylo 118 míst pro muže. Do mužské části se vcházelo z ulice, na ženskou galerii byl zvláštní vchod (Obr. 62). (Prchal, 2010)

Až v polovině 19. století došlo k prodloužení synagogy, spojení se štítovou zdí obecního domu a výstavbě nových vstupů a schodiště pro ženy. (Klenovský, 2007)

Požár v r. 1863 značně poškodil synagogu. Klenba byla nahrazena trámovým stropem a vnitřní stěny a strop byly opatřeny výmalbou na modrém podkladě. O další úpravě v r. 1936 informuje kamenná deska zazděná v severním průčelí mezi vstupy. Synagoga sloužila svému účelu do začátku 40. let, za války se využívala jako sklad nábytku zabaveného Židům. (Klenovský, 2007)

V r. 1951 synagogu koupila Československá církev husitská, bohoslužby se tu však nikdy nekonaly. Komunistické úřady rozhodly, že církev musí budovu pronajmout jako skladiště barev a chemických hnojiv. Stavba v této době chátrala. R. 1968 se zbořil strop a rok poté střecha. Zbytek synagogy sloužil až do konce 80. let na ukládání dřevěného paliva a odložených věcí rodin bydlících okolo. Demolici zabránily změny po r. 1989. Za záchranou synagogy stál Klub Za historickou Polnou, jehož členové vyklidili suť a přesvědčili vedení města o zachování této památky. (Prchal, 2010)

V polovině r. 1990 byly dozděny obvodové zdi v horní části objektu a stavba byla provizorně zastřešena. R. 1994 byla synagoga s rabínským domem bezplatně vrácena Federaci židovských obcí v Praze. Rekonstrukce probíhala v letech 1996–2000, její náklady činily 3,5 mil. Kč za spoluúčasti města Polná. (Prchal, 2010)

V září 2000 bylo v synagoze zřízeno Regionální židovské muzeum s expozicemi Příběh Leopolda Hilsnera a Historie Židů v Polné (Obr. 52-54). V turistické sezóně je synagoga v Polné otevřena od května do září kromě pondělí a soboty každý den a má stálého průvodce. (Město Polná, 2007) V synagoze jsou pořádány koncerty nebo krátkodobé výstavy.

3.2.4 Židovský hřbitov

Židovské pohřebiště se nachází na Dolním městě, kde bylo původní sídliště židovského obyvatelstva. Najdete ho přibližně 700 m severozápadně od náměstí na území zvaném Pod Kalvárií. Nejstarší zmínka pochází z r. 1597. Od r. 1617 Židé museli platit panovníkovi za hřbitov 15 zlatých. Předpokládá se, že k založení došlo někdy v 16. století. (Klenovský, 2007)

Hřbitov se nachází na svahu se sklonem k východu, při břehu Ochozského potoka (Obr. 55, 56). Od posledních domů za škrobárnou v ulici Pod Kalvárií dojde nebo dojede návštěvník až téměř k potoku, přejde most a je u hřbitovních vrat. (Klenovský, 2007)

Nepravidelný tvar hřbitova vypovídá o tom, že byl postupně rozšiřován. Starší část hřbitova se nachází v horním a středním prostoru. (Klenovský, 2007) Novodobé náhrobky jsou rozmístěny v jižní části. (Prchal, 2010) Podle dochovaných dokumentů se hřbitov rozšiřoval v letech 1768 a 1811. Podle katastrálního plánu byla márnice v r. 1838 pouze dřevěná. R. 1856 byl ke hřbitovu přikoupen další kousek pozemku a r. 1887 hřbitov získal dnešní podobu. Při potoku pak byla vybudována márnice. (Klenovský, 2007)

Hřbitov je téměř po celém obvodu ohrazen původní zdí, která se ale samozřejmě musela opravit, aby získala dnešní podobu. V severovýchodním rohu část ohradní zdi chybí. Od r. 1887 býval vstup průchozí márnicí ve zděné formě. Byla to jednoduchá budova se sedlovou střechou a dvěma štíty, která se skládala ze tří částí. Jedna část byla pro pohřební kočár, dalšími byly rituální příprava a sklad rekvizit. Ve zdi tehdejšího průjezdu je zazděná kamenná deska s textem (Obr. 58): „*Zřízeno 5647–1887 Židovskou náboženskou obcí a Židovským pohřebním bratrstvem Polná*“. (Klenovský, 2007, s. 21)

Na konci 60. let se propadla střecha a stropy. Teprve počátkem 90. let byly zdi stabilizovány. (Klenovský, 2007) Nový vchod nechalo postavit město Polná. Kovanou mříž s šesticípou hvězdou vyrobil umělecký kovář Erwin Habermann z Jihlavy (Obr. 57). (Prchal, 2010)

„V prostoru pohřebiště se nachází ve 32 nepravidelných řadách přes 1 100 barokních, klasicistních i novodobých náhrobků, z nichž mnohé mají historickou i uměleckou hodnotu; z větší části jde o pomníky s hebrejskými nápisy obrácenými k západu. Dosud zjištěný nejstarší náhrobek je označen letopočtem 1626, nejmladší 1977.“ (Prchal, 2010, s. 53) Na ploše 3 492 m² převládají žulové, ale i mramorové a pískovcové náhrobky. (Klenovský, 2007)

Některé starší náhrobky se naklonily, jsou porostlé mechem, ale jinak v pořádku. Ovšem řada novodobých náhrobních kamenů byla poničena. Od pol. 90. let 20. stol. převzala správu nad hřbitovem Židovská obec v Praze a pečuje o něj Spolek přátel na ochranu židovských památek v Polné. (Prchal, 2010)

3.2.5 Hilsneriáda

Devatenáctiletá dívka Anežka Hrůzová byla naposledy viděna 29. března 1899 v půl šesté na cestě z Polné do Malé Věžničky. Při pátrací akci bylo její tělo nalezeno v mlázi na okraji lesa Březina. Tělo dívky bylo obnažené, přikryté smrčky a v okolí se nacházely části jejího oděvu. Zemřela násilně, byla škrcena, bita ranami do hlavy a podříznuta širokou ranou na krku. Už v té době někdo pronesl, že byla podkošerována. Odpoledne polenští lékaři Prokeš a Michálek provedli pitvu a zjistili, že dívka nebyla znásilněna a smrt podle nich nastala vykrvácením, ale podle nich nalezené množství krve neodpovídá očekávanému množství krve. V Polné se začala šířit pověst o rituální vraždě. (Židovské muzeum v Praze, 1999)

Brzy poté se začaly šířit zvěsti o tom, že Anežka byla zavražděna dvaadvacetiletým Leopoldem Hilsnerem, který žil s matkou a bratrem v bývalé škole v židovském městě. Učil se ševcem, ale mnohem raději se toulal. Na místě činu byl spatřen dvěma svědky neznámý muž. Vyšetřování se ale soustředilo pouze na Hilsnera. Dne 4. dubna byla Anežka Hrůzová pohřbena jako mučednice a Leopold Hilsner byl zatčen. V den pohřbu

večer vyrazilo několik stovek místních občanů do židovského města a vytloukali okna a obchody. (Židovské muzeum v Praze, 1999)

Oficiální vyšetřování probíhalo u okresního soudu v Polné, neoficiální vyšetřování vedl starosta Sadil a radní Sedlák. Postupem času se vynořovali noví svědci s novými výpověďmi. Hilsner byl podle nich viděn s košeráckým nožem nebo se dvěma cizími Židy, apod. Tato svědectví si ale často protiřečila. Byly skládány různé protižidovské rýmovačky a vydávaly se pohlednice se scénkami z místa činu (Obr. 59–61). Ve vídeňském parlamentu se čím dál častěji ozývaly antisemitské projevy. (Židovské muzeum v Praze, 1999)

Centry antisemitské politiky se staly v Evropě města Berlín a Vídeň. Součástí antisemitských kampaní se opět stal středověký mýtus rituální vraždy. V českých zemích byli Židé nařčeni z rituální vraždy na několika místech, například v Kolíně, Holešově, Praze nebo Moravské Třebové. Zároveň se vyhrotily spory o tzv. jazyková nařízení. Politickou scénu začali ovládat čeští a němečtí radikálové. Aféra z Polné se stala součástí politického dění. (Židovské muzeum v Praze, 1999)

V červenci r. 1899 byla podána žaloba na Leopolda Hilsnera pro vraždu Anežky Hrůzové. Kutnohorský proces probíhal od 12. – 16. září. Rodinu Hrůzovu zastupoval radikální poslanec dr. Baxa a Hilsnera obhajoval dr. Auředníček z Kutné Hory. Těsně před procesem se přihlásil jako korunní svědek Petr Pešák. Nebyl to ale důvěryhodný svědek, byl několikrát trestaný. Antisemičtí redaktoři předbíhali výroky soudu a brožury o rituální vraždě se dál šířily. Hilsner byl jednohlasně odsouzen jako spolupachatel vraždy k trestu smrti. Hilsner byl zoufalý a pod slibem zmírnění trestu se k činu přiznal, ale později se doznání ukázalo jako smyšlené. (Židovské muzeum v Praze, 1999)

V říjnu 1899 vyvrcholila politická krize v Rakousku. Po zrušení jazykových nařízení 14. 10. došlo k řadě konfliktů v Čechách i na Moravě. Tragicky skončily konflikty v Holešově a Vsetíně. Došlo i k dalším nepokojům v Polné. Další obvinění z rituální vraždy bylo vzneseno v prosinci 1899 v Náchodě. Za této atmosféry vystoupil proti rituální pověře T. G. Masaryk. Jeho brožura „Nutnost revidovati proces polenský“ byla napadena nacionálním tiskem a nazývali ho zrádcem národa. Masarykovy přednášky byly odvolávány kvůli demonstracím studentů. Další své články vydal pod názvem

„Význam procesu polenského pro pověru rituální“ v r. 1900 v Berlíně. (Židovské muzeum v Praze, 1999)

Podle posudku lékařské fakulty v Praze zrušil nejvyšší soud 25. dubna 1900 rozsudek z Kutné Hory a případ přešel ke krajskému soudu do Písku. Obžaloba proti Hilsnerovi byla rozšířena o spoluúčast na vraždě Marie Klímové, která byla pohřešována od 17. července 1898 a její pozůstatky se našly až po třech měsících v lese u Polné. Příčina smrti této dívky nebyla nikdy prokázána. Proces v Písku trval tři týdny. Žaloba přicházela se svědky, kteří se snažili prokázat souvislost případu Klímové s Hilsnerem. Znovu byl Hilsner odsouzen za spoluúčast na obou vraždách k trestu smrti. (Židovské muzeum v Praze, 1999)

Leopold Hilsner si odpýkával trest ve věznici v Písku. Císař mu 11. června 1901 zmírnil trest na doživotí a byl převezen do pankrácké věznice. Od r. 1907 byl v trestnici ve Steinu na Dunaji v Rakousku. Žádosti o revizi procesu byly odmítnuty v letech 1906–1915. O přezkoumání případu žádal i T. G. Masaryk, ale neúspěšně. Hilsner strávil ve vězení 19 let a 24. března 1918 byl omilostněn císařem Karlem I. Poté žil Hilsner ve Velkém Meziříčí, Praze a Vídni, kde zemřel 8. ledna 1928 ve věku 51 let. Skutečný vrah Anežky Hružové z Věžničky nebyl nikdy vypátrán. (Židovské muzeum v Praze, 1999)

3.2.6 Příklad nacistické perzekuce v Polné

Při popisování židovského osídlení jsem se zmiňovala pouze o počtu osob, které nepřežily holocaust. V této podkapitole bych to chtěla napravit a nechci mluvit pouze o číslech. Právě v koncentračních táborech Židé přestávali být lidmi, ale spíše čísly. Každý měl na ruce vytetované evidenční číslo a od té doby se stal bezejmenným a zacházelo se s ním jako s věcí. Co udělal holocaust s rodinami Aufrechtových a Subertových z Polné se dozvíte na dalších řádcích. Informace o těchto rodinách jsem získala v Městském muzeu v Polné.

Rodina Aufrechtova, Palackého ulice 248, Polná

- Aufrechtová Flora (Obr. 63), narozená 2. února 1874 v Polné. Byla majitelkou hospodářství, po okupaci 29. října 1940 hospodářství arizováno. Datum smrti není známo.

Transporty: Av 18. května 1942 Terezín, Bv 15. října 1942 Treblinka

- Aufrechtová–Vohryzková Štěpánka (Obr. 67), narozená 10. listopadu 1904 v Polné. Dcera Flory Aufrechtové. Byla ženou v domácnosti a manželkou majitele továrny na pletené zboží Maxe Vohryzka. Datum smrti neznámé.

Transporty: Aw 22. května 1942 Terezín, Ds 18. prosince 1943 Osvětim

- Vohryzek Jiří, narozený 27. dubna 1937 v Jihlavě. Byl vnukem Flory Aufrechtové, do koncentračního tábora musel v 5 letech. Datum smrti neznámé.

Transporty: Aw 22. května 1942 Terezín, Ds 18. prosince 1943 Osvětim

- Vohryzková Věra, narozená 11. ledna 1939 v Dačicích. Byla vnučkou Flory Aufrechtové a sestrou Jiříčka Vohryzka, transportována ve 3 letech. Datum smrti neznámé.

Transporty: Aw 22. května 1942 Terezín, Ds 18. prosince 1943 Osvětim

- Aufrechtová Kamila, narozená 8. ledna 1907 v Polné. Její matkou byla Flora Aufrechtová. Původním povoláním úřednice, poté žena v domácnosti. Datum smrti neznámé.

Transporty: Av 18. května 1942 Terezín, Az 25. května 1942 Lublin

- Aufrecht František, narozený 23. března 1908 v Polné. Byl synem Flory Aufrechtové. Žil ve smíšeném manželství s manželkou Boženou (Obr. 64-65), která zemřela 6. prosince 1941 v Havlíčkově Brodě. Tím, že byla osobou žijící ve smíšeném manželství, měla omezený přístup k lékařské péči.

František Aufrecht pracoval v Kutné Hoře v továrně na textilní zboží. Po sňatku a narození syna Juliuse se rodina přestěhovala v r. 1934 do Brna. Manželé si tu otevřeli obchod s prádlem. Po okupaci se přestěhovali do Polné. Po smrti

manželky Boženy se dcery Věry ujala sestra manželky Boženy s rodinou, Třískovi z Kutné Hory (Obr. 66). Malý Julius zůstal s otcem. Jako dítě ze smíšeného manželství nesměl navštěvovat školu. František Aufrecht poté pracoval celý týden jako dělník v kamenolomu u Jihlavy. Vracel se v sobotu večer a zpátky odjížděl v neděli večer. Když byli spolu, tak otec syna vyučoval. Malý Julek byl přes týden u rodiny Poláckovy, po jejím transportu do koncentračního tábora byl u rodiny Polhreichovy. Po transportu otce do Terezína, převzali Třískovi do pěstounské péče i Juliuse. Tím obě děti zachránili před transportem a smrtí. Zároveň jim nahradili rodiče. Jejich otec František Aufrecht zemřel na tyfus 20. dubna 1945 v Dachau.

Julius Aufrecht, narozený 13. prosince 1934 a Věra Aufrechtová, narozená 22. února 1940, byli jako děti ze smíšeného manželství v pěstounské péči chráněni do 14 let před transportem.

- Aufrecht Jaroslav, narozený 13. ledna 1910 v Polné. Jeho matkou byla Flora Aufrechtová. Hospodařil na rodinné usedlosti a poté se stal dělníkem. Zemřel 26. září 1942.

Transporty: Av 18. května 1942 Terezín, Az 25. května 1942 Lublin

- Aufrechtová Tereza, narozená 18. září 1913 v Polné. Také její matkou byla Flora Aufrechtová. Původním povoláním byla úřednice, poté zřízenkyně. Datum smrti není známo.

Transporty: Av 18. května 1942 Terezín, Az 25. května 1942 Lublin

Rodina Subertova, Palackého ulice 211, Polná

- Subert Karel, narozený 6. listopadu 1893 v Polné. Původním povoláním byl obchodník. Jeho osud není znám, byl prohlášen za mrtvého, dle zápisků p. Meisla odvezen přímo do Osvětimi 20. března 1942. Neměl přidělené evidenční číslo, neprošel Terezínem.
- Subertová–Aufrechtová Anna (Obr. 68), narozená 18. června 1903. Byla dcerou Flory Aufrechtové a pracovala v domácnosti. Manželé měli dcery Arnoštku, Ilonu a Marii. Datum smrti není známo.

Transporty: Av 18. května 1942 Terezín, Az 25. května 1942 Lublin

- Subertová Arnoštka, narozená 26. září 1923. Studovala České gymnázium v Jihlavě do 17. června 1939, poté byla švadlenou a ženou v domácnosti. Datum smrti neznámé.

Transporty: Av 18. května 1942 Terezín, Az 25. května 1942 Lublin

- Subertová Ilona, narozená 29. listopadu 1926. Byla ženou v domácnosti. Datum smrti je neznámé.

Transporty: Av 18. května 1942 Terezín, Az 25. května 1942 Lublin

- Subertová Marie, narozená 17. října 1928. Byla žákyní Měšťanské dívčí školy v Polné. Datum smrti není známo.

Transporty: Av 18. května 1942 Terezín, Az 25. května 1942 Lublin

V těchto seznamech jsem konstatovala pouze holá fakta. Byli to ale lidé jako ostatní a to můžete vidět v příloze, kde jsou jejich fotografie. Uvidíte tam fotografie šťastných rodin s bezstarostnými dětmi, kdy zřejmě nikdo z nich netušil, co se s nimi později stane. Jediní, kdo přežili z této rodiny byli Julius a Věra Aufrechtovi.

4 Návštěvnost a propagace židovských památek

Zjistit návštěvnost židovských památek není úplně jednoduché. Ve své bakalářské práci jsem se zmínila o 28 městech, městysích nebo obcích, ve kterých se nalézají, nebo v jejich okolí můžete vidět židovské památky. Jak už jsem uvedla v úvodu své praktické části, na území kraje Vysočina se nachází 11 židovských synagog a 26 židovských hřbitovů, které jsou kulturními památkami. Vidět ale můžete i hřbitovy, které nejsou zapsány jako kulturní památky.

Podle mých informací neexistují žádné oficiální statistiky návštěvnosti židovských hřbitovů. Většina z nich se nachází v ústraní, mimo osídlená místa, a tak nikdo neví, kolik zájemců navštíví danou památku. Větší část pohřebišť je navíc volně přístupná. Ani u hřbitovů, které jsou zamčené a prohlídka je možná po domluvě, jsem o žádných statistikách návštěvnosti neslyšela. Stejně tak je tomu u židovských čtvrtí, nikdo Vám neřekne, kolik návštěvníků si prohlédlo židovskou čtvrť ve městě, která je volně přístupná a zájemci si jí mohou individuálně projít.

Z židovských památek můžete narazit pouze na statistiky návštěvnosti některých synagog. Synagoga v Batelově slouží svazu zahrádkářů, je nepřístupná. V Golčově Jeníkově se v synagoze nachází depozitář Židovského muzea, i tato židovská památka je nepřístupná. V Humpolci je synagogální budova používána Československou církví husitskou, je možné ji navštívit, ale statistiky návštěvnosti se nevedou. Synagoga v Nové Cerekvi je ve fázi rekonstrukcí, ale je možné si domluvit prohlídku objektu. Občanské sdružení „Pro synagogu v Nové Cerekvi“ se snaží objekt propagovat a pořádá v něm výstavy. Oficiální statistiky návštěvnosti ale neexistují. Synagoga v Ledči nad Sázavou slouží k výstavám a koncertům. Návštěvníci nejsou statisticky sledováni. Ve Velkém Meziříčí slouží Nová Synagoga k obchodním účelům.

Ve Staré synagoze naleznete stálou expozici o historii velkomeziříčským Židů a prostory jsou využívány také pro konání výstav. Muzeum Velké Meziříčí eviduje údaje o návštěvnosti Staré synagogy.

Tabulka 1: Statistika návštěvnosti v Galerii Synagoga v r. 2008 [26]

Měsíc	Počet osob			Celkem	Školní výpravy	
	Plné vstupné	Poloviční vstupné	Neplatící		Počet výprav	Počet osob
Leden						
Únor						
Březen	45	88	8	141	3	45
Duben	76	117	127	320	4	69
Květen	148	186	171	505	6	109
Červen	32	52	136	220	2	32
Červenec	68	82	42	192		
Srpen	61	32	48	141		
Září	44	398	36	478	13	399
Říjen	56	158	96	310	8	130
Listopad	37	72	17	126	2	50
Prosinec						
Celkem	2 433				38	834

Roční návštěvnost je od r. 2002 sledována v Regionálním židovském muzeu, v synagoze v Polné.

Tabulka 2: Roční návštěvnost synagogy v Polné v letech 2002–2009

(zdroj: Informační centrum Polná)

Rok	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Počet návštěvníků	1 810	1 937	2 125	1 350	2 820	1 890	1 303	1 272

Statistika návštěvnosti je prováděna i v synagoze v Třešti, kde můžete vidět stálou expozici o Franzi Kafkovi a o historii židovské obce v Třešti. Objekt slouží i k pořádání sezónních výstav a hudebních koncertů.

Tabulka 3: Roční návštěvnost synagogy v Třešti v letech 2004–2008 [27]

Rok	2004	2005	2006	2007	2008
Počet návštěvníků	569	491	282	174	250

Ostudou by bylo, aby město Třebíč neznalo roční návštěvnost památek, které jsou zapsány na seznamu UNESCO. Porovnat roční návštěvnost v Třebíči přesně nelze, neboť v letech 2004–2007 byl sčítán dohromady počet návštěvníků Baziliky sv. Prokopa a Zadní synagogy.

Tabulka 4: Roční návštěvnost Baziliky sv. Prokopa a Zadní synagogy v letech 2004–2008 [27]

Rok	2004	2005	2006	2007	2008
Počet návštěvníků	27 734	33 666	35 106	32 987	31 199 z toho synagoga 16 054

Otázka propagace židovských památek také není zcela jednoznačná. Tyto památky se snaží propagovat i kraj Vysočina, na jehož stránkách si můžete prohlédnout fotografie a přečíst pár řádek ke každé památce. Některá města propagují židovské památky také na svých webových stránkách, kde si lze přečíst alespoň stručnou historii židovského osídlení v jejich městě a základní informace o dané památce. Naproti tomu některá města a městysi se na webových stránkách o tom, že je v jejich městě židovský hřbitov nezmíní jedinou větou. Propagací židovských památek v kraji se zabývá i řada dalších organizací, za příspěvkové organizace například Vysočina Tourism. Vznikají i různé spolky a občanská sdružení, které se snaží zachránit některou židovskou památku a přilákat návštěvníky. Takovou organizací je občanské sdružení „Pro synagogu v Nové Cerekvi“.

Podlé mého názoru je většina synagog propagována dobře. Návštěvníky se snaží zaujmout expozicemi o židovských obyvatelích města a navíc se většina synagog stává místem, kde jsou pořádány výstavy a koncerty, které mají také přilákat návštěvníky.

Podstatně horší je to s propagací židovských hřbitovů. Většina židovských hřbitovů se nachází na kraji nebo mimo město, v lesích a na loukách. Ochránit takovou památku před řáděním vandalů je velmi těžké. I proto je řada židovských pohřebišť zamčená a přístup na hřbitov je možný jen s doprovodem. O některých hřbitovech se nemluvilo, pozapomnělo se na ně a možná díky tomu se dochovaly v takovém stavu, v jakém se dnes nacházejí a byly ušetřeny nájezdům vandalů. Na druhou stranu jsou tyto památky součástí našeho kulturního dědictví a měli bychom o nich mít přehled. Pokud ale budou

existovat lidé, kteří tyto památky ničí, zřejmě se nedočkáme toho, aby byly volně přístupné. Dále si musíme uvědomit, že hřbitovy jsou pietní místa a měli bychom se k nim chovat s úctou a asi by nebylo vhodné pořádat na malé hřbitůvky zájezdy o 50 lidech, kteří se tam najednou nahnou. Otázka propagace není otázkou, na kterou je jasná odpověď.

5 Závěr

Bakalářská práce je hotová a ještě předtím než půjde do tisku, čeká mě zhodnotit výsledky mého úsilí.

Na začátku práce jsem si stanovila cíle, kterých jsem chtěla dosáhnout. Podle mého názoru se mi cíle podařilo splnit. Charakterizovala jsem dějiny Židů, židovské tradice, zvyky a svátky, které čtenáři pomohou udělat si obraz o tomto náboženství a o těch, kteří v něj věří. Myslím si, že každý člověk by měl znát alespoň základní rysy náboženství, a nejenom judaismu.

V praktické části jsem si vytkla za cíl zmapovat a představit židovské památky na Vysočině a zaměřit se na město Polná. Podařilo se mi všechny židovské památky v kraji objet a nafotit, což považuji za splněný cíl. Nafotila jsem stovky fotografií, bohužel všechny publikovat v této práci nemohu. Při mapování židovských památek jsem autem najezdila téměř tisíc kilometrů a projela jsem Vysočinu křížem krážem.

Přínos této práce vidím v tom, že jsou v ní zdůrazněna místa, která nejsou běžnými turisty navštěvována, a proto by mohla pomoci k propagaci výše zmíněných lokalit kraje Vysočina. Práce je určena všem těm, kteří si i přes dnešní uspěchanou dobu najdou čas na výlet a na poznávání památek. Česká republika je malá země, ale nachází se tu spousta zajímavých míst, o kterých často ani nevíme, i když od nich žijeme pár desítek kilometrů. Popis každé památky jsem se snažila doplnit i upřesněním lokality, kde se nachází, abyste nebloudili a místo toho se mohli kochat atmosférou těchto pietních míst. Podařilo se mi vytvořit podklady pro vytvoření zájezdu nebo výletu z výše jmenovaných památek, které můžou využít ať už cestovní kanceláře, nebo jednotlivci, kteří se zajímají o tuto problematiku. Presentované údaje mohou být využity židovskou obcí, mohou se stát součástí publikací nebo webových stránek. Díky této práci by si mohli rozšířit své znalosti i studenti VŠPJ. Myslím si, že toto téma by bylo vhodné i pro doplnění osnov volitelných předmětů na VŠPJ.

Židovské památky, charakteristika židovství, jeho dějin, tradic a zvyků jsou velmi rozsáhlá témata. Každá z těchto kapitol by se mohla stát samostatnou bakalářskou prací, proto mi odpusťte, že jsem nemohla zajít do hloubky problematiky. Snad se mi ve Vás ve čtenářích podařilo vzbudit alespoň trošku nadšení a vydáte se prohlédnout si alespoň

některou z propagovaných památek.

Seznam použité literatury

FISHBANE, Michael A. *Judaismus: Zjevení a tradice*. Vyd. 3. Praha: Prostor, 2003. 194 s. ISBN 80-7260-086-9.

FIŠER, Rudolf. *Třebíč: Osudy židovských domů (1724-850)*. Třebíč: FIBOX, 2005. 175 s. ISBN 80-85571-18-8.

KAŠPAROVÁ, Alena; KAMP, Michal. *Židé na Havlíčkovobrodsku*. Vyd. 1. Havlíčkův Brod: Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, 2008. 302 s. ISBN 978-80-254-2831-3.

KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Moravy a Slezska*. Vyd. 1. Šlapanice: ERA group spol. s r. o., 2001. 218 s. ISBN 80-86517-08-X.

KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské město v Polné*. Vyd. 2. Polná: Linda Polná, 2007. 55 s. ISBN 80-238-5733-9.

KOSÁKOVÁ, Eva. *Slovník judaik*. Vyd. 1. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2004. 142 s. ISBN 80-85608-64-2.

KOVTUN, Jiří. *Tajuplná vražda: Případ Leopolda Hilsnera*. Vyd. 1. Praha: Sefer, s r. o., 1994. 574 s. ISBN 80-900895-9-3.

PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2. rozšířené vydání. Praha: Sefer, s r. o., 2001. 702 s. ISBN 80-85924-33-1.

PLEVA, František. *Vrchovina neznámá: Stručná historie měst, městysů, obcí a významných míst Vrchoviny od Humpolce k Havlíčkovu Brodu*. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, spol. s r.o., 2008. 318 s. ISBN 978-80-86559-91-9.

PRCHAL, Jan. *Polná*. Vyd. 1. Polná: Linda Polná, 2010. 191 s.

SADEK, Vladimír; FRANKOVÁ, Anita; ŠEDINOVÁ, Jiřina. *Židovské dějiny, kultura a náboženství*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. 59 s. ISBN 80-04-25998-7.

SADEK, Vladimír, et al. *Židé – dějiny a kultura*. 3. dopl. vyd. Praha: Židovské muzeum, 2005. 160 s. ISBN 80-86889-11-4.

SCHUBERT, Kurt. *Dějiny Židů*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 2003. 132 s. ISBN 80-205-1036-2.

VILÍMEK, Ladislav, et al. *Dotyky: Židé v dějinách Jihlavska*. Sborník k výstavě. Vyd. 1. Jihlava: Muzeum Vysočiny v Jihlavě a Státní okresní archiv v Jihlavě, 1998. 250 s. ISBN 80-901715-4-0.

Havlíčkobrodsko v národním odboji 1914 – 1918, 1938 – 1945. Sborník. Havlíkův Brod: 1946.

Synagoga – Ledeč nad Sázavou. Ledeč nad Sázavou: Město Ledeč nad Sázavou, 2000.

Synagoga v Polné. Polná: Město Polná, 2007.

Třebíč – židovská čtvrť. Třebíč: Město Třebíč, 2003.

Vražda v Polné. Praha: Židovské muzeum v Praze, 1999.

Z historie židovské obce ve Velkém Meziříčí. 3. aktualizované vydání. Velké Meziříčí: Muzeum Velké Meziříčí, 2008.

Zaváté stopy Třešť – Polná – Třebíč. Třešť: Město Třešť, 2007.

Židé v Golčově Jeníkově. Golčův Jeníkov: Město Golčův Jeníkov, 2005.

Židovská synagoga v Třešti. Třešť: OKT MěÚ Třešť, 2009.

Seznam ostatních zdrojů

[1] **Wikipedie [online]**

Dostupné z WWW:

http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%BDid%C3%A9_v_%C4%8Cesku

[cit. 2010 – 04 – 28]

[2] **Kraj Vysočina [online]**

Dostupné z WWW:

http://www.kr-vysocina.cz/vismo5/zobraz_dok.asp?id_orgt=450008&p1=27405&id_ktg=300989&grafika=1

[cit. 2010 – 05 – 08]

[3] **Kraj Vysočina [online]**

Dostupné z WWW:

http://www.kr-vysocina.cz/vismo5/zobraz_dok.asp?id_org=450008&id_ktg=300990&p1=27406

[cit. 2010 – 05 – 08]

[4] **Turistické informační centrum v Jihlavě [online]**

Dostupné z WWW:

http://tic.jihlava.cz/vismo/o_utvar.asp?id_org=100399&id_u=43256&p1=1015

[cit. 2010 – 04 – 08]

- [5] **Židovské památky ve správě MATANA a.s. [online]**

Dostupné z WWW:

[http://pamatky.kehilaprag.cz/index.php?option=com_content
&task=view&id=47&Itemid=26](http://pamatky.kehilaprag.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=47&Itemid=26)

[cit. 2010 – 05 – 08]

- [6] **Holocaust.cz [online]**

Dostupné z WWW:

<http://www.holocaust.cz/cz2/resources/jcom/fiedler/batelov>

[cit. 2010 – 05 – 10]

- [7] **Turistický webový portál města Velké Meziříčí [online]**

Dostupné z WWW:

[http://web.mestovm.cz/turisticky-webovy-portal-mesta/zidovske-
pamatky/synagoga.html](http://web.mestovm.cz/turisticky-webovy-portal-mesta/zidovske-pamatky/synagoga.html)

[cit. 2010 – 05 – 10]

- [8] **Turistické informační centrum Jemnice [online]**

Dostupné z WWW:

[http://www.tic.jemnice.cz/index.php?option=com_content&view
=article&id=61%3Aidovsky-hbitov&catid=13%3Apamatky&Itemid=23](http://www.tic.jemnice.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=61%3Aidovsky-hbitov&catid=13%3Apamatky&Itemid=23)

[cit. 2010 – 05 – 10]

- [9] **Město Třebíč [online]**

Dostupné z WWW:

<http://www.mesto-trebic.cz/oteviraci-doby.php>

[cit. 2010 – 05 – 10]

- [10] **Hrady.cz [online]**

Dostupné z WWW:

http://www.hrady.cz/wnd_show_text.php?tid=12104

[cit. 2010 – 05 – 10]

- [11] **Židovské památky ve správě MATANA a.s. [online]**

Dostupné z WWW:

http://pamatky.kehilaprag.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=71&Itemid=26

[cit. 2010 – 05 – 10]

- [12] **Židovské památky ve správě MATANA a.s. [online]**

Dostupné z WWW:

http://pamatky.kehilaprag.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=27&Itemid=26

[cit. 2010 – 05 – 11]

- [13] **Stavební portál Vysočiny [online]**

Dostupné z WWW:

<http://www.portalvysociny.cz/zidovske-pamatky-vysocina/zidovsky-hrbitov/zidovsky-hrbitov-cernovice.html>

[cit. 2010 – 05 – 11]

- [14] **Občanské sdružení „Pro synagogu v Nové Cerekvi“ [online]**

Dostupné z WWW:

<http://prosynagogu.wz.cz/synagoga.html>

[cit. 2010 – 05 – 11]

- [15] **Město Pacov [online]**

Dostupné z WWW:

<http://www.mestopacov.cz/mesto/pamatky-a-zajimavosti>

[cit. 2010 – 05 – 11]

- [16] **Kraj Vysočina [online]**

Dostupné z WWW:

http://www.kr-vysocina.cz/vismo5/dokumenty2.asp?id_org=450008&id=4018439

[cit. 2010 – 05 – 11]

- [17] **Židovské památky ve správě MATANA a.s. [online]**

Dostupné z WWW:

http://pamatky.kehilaprag.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=49&Itemid=26

[cit. 2010 – 05 – 11]

- [18] **Hrady.cz [online]**

Dostupné z WWW:

<http://www.hrady.cz/index.php?OID=7463>

[cit. 2010 – 05 – 11]

- [19] **Kraj Vysočina [online]**

Dostupné z WWW:

http://www.kr-vysocina.cz/vismo5/dokumenty2.asp?id_org=450008&id=4018437&p1=27404

[cit. 2010 – 05 – 11]

[20] **Atlas Česka [online]**

Dostupné z WWW:

<http://www.atlasceska.cz/kraj-vysocina/zidovsky-hrbitov-kosetice/>

[cit. 2010 – 05 – 11]

[21] **Hrady.cz [online]**

Dostupné z WWW:

<http://www.hrady.cz/index.php?OID=5831>

[cit. 2010 – 05 – 11]

[22] **Židovské památky ve správě MATANA a.s. [online]**

Dostupné z WWW:

http://pamatky.kehilaprag.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=57&Itemid=26

[cit. 2010 – 05 – 11]

[23] **Město Světlá nad Sázavou [online]**

Dostupné z WWW:

<http://www.svetlans.cz/pro-navstevniky-mesta/pametihodnosti/zidovsky-hrbitov.html>

[cit. 2010 – 05 – 11]

[24] **Atlas Česka [online]**

Dostupné z WWW:

<http://www.atlasceska.cz/kraj-vysocina/zidovsky-hrbitov-habry/>

[cit. 2010 – 05 – 11]

[25] **Kraj Vysočina [online]**

Dostupné z WWW:

http://www.kr-vysocina.cz/vismo5/dokumenty2.asp?id_org=450008&id=4018420&p1=27404

[cit. 2010 – 05 – 11]

[26] **Muzeum Velké Meziříčí [online]**

Dostupné z WWW:

http://www.muzeumvm.cz/images/stories/celoron_hlen_za_r._2008.pdf

[cit. 2010 – 05 – 17]

[27] **Vysočina Tourism [online]**

Dostupné z WWW:

<http://www.vysocinatourism.cz/files/prilohy/>

[STATISTIKA NAVSTEVNÍCI KULTURNÍCH ZARÍZENÍ 2004_2008c.pdf](#)

[cit. 2010 – 05 – 17]